

Sociaal Engagement van Ongebonden Spirituelen

een motivationeel perspectief

Afstudeerscriptie aangeboden aan:

dr. J.Z.T. Pieper

prof. dr. H.J. Tieleman

Als onderdeel van de deeltijdopleiding

Theologie: Godsdienst in de Moderne Wereld

Universiteit van Utrecht

Jolanda Kooij

3166430

28 mei 2010

Voorwoord

Met deze scriptie sluit ik mijn master "Godsdienst in de Moderne Wereld" aan de Universiteit van Utrecht af. En een moderne wereld is het zeker, daar ben ik tijdens het schrijven van deze scriptie waar allerhande moderne vormen van spiritualiteit de revue passeerden, wel achter gekomen. Daarom wil ik ten eerste de drie respondenten bedanken die bereidwillig hun (spirituele) levensverhaal vertelden en een paar uur van hun tijd investeerden in de interviews die de basis vormen van deze scriptie. Bovendien dank ik mijn begeleiders van het departement Godgeleerdheid dr. J.Z.T. Pieper en prof.dr. H.J. Tieleman en promovenda ir. J.T.Berghuijs voor hun advies en de prettige samenwerking. Verder dank ik mijn goede vriend ing. R.A.O.Gijssels die mijn scriptie in een vroeg stadium van "punten en komma's" voorzag en mij soms kritische vragen stelde. Tenslotte dank ik mijn echtgenoot, Herbert Schukking, en kinderen, Nout, Stijn, Ties en Bart, die mij de ruimte gaven om te studeren.

Jolanda Kooij

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
2. Onderzoeksgrootheden	9
2.1 Ongebonden Spiritualiteit	9
2.1.1 Inventarisatie	10
2.1.2 Vergelijking	13
2.2 Sociaal Engagement	14
2.2.1 Theorie	14
2.2.1.1 Putnam	14
2.2.1.2 Dekker	15
2.2.1.3 McAdams	16
2.2.2 Praktisch model	17
2.3 Motivatie	18
2.3.1 Theorie	19
2.3.1.1 Metaal & Jansz	19
2.3.1.2 Batson	22
2.3.2 Praktisch model	24
3. Onderzoeksmethode	26
3.1 Kwalitatief onderzoek en casestudy	26
3.2 Methode van dataverzameling	26
3.2.1 Het persoonlijke (face-to-face) interview	27
3.2.2 De narratieve benadering	28
3.2.2.1 Theorie	28
3.2.2.2 Methode	30
3.2.2.3 Toepassing in wetenschappelijk onderzoek	30
3.2.3 Methodologische kanttekeningen	31
4. Vragenschema	33
4.1 Basis	33
4.2 Vragenschema persoonlijke interviews	33
4.3 Vragenschema doelgroepselectie	34
5. Introductie respondenten	36
5.1 Ellen	36
5.2 Hilde	36
5.3 Dorien	37
6. Analyse Ellen volgens methode Ganzevoort en beantwoording	38
onderzoeksvragen	38
6.1 Theorie van analyse en praktische toepassing	38
6.1.1 Stap 1: Globaal lezen	38
6.1.2 Stap 2: Definitief bepalen van de verhaallijnen	39
6.1.2.1 Analyse op segmenten	39
6.1.2.2 Analyse op fragmenten	41
6.1.3 Stap 3: Dimensies	41
6.1.3.1 Dimensie Tijd	42
6.1.3.2 Dimensie Evaluatie	43
6.1.3.3 Dimensie Rollen	44
6.1.3.4 Dimensie Motief	45
6.1.3.5 Dimensie Thema's	46
6.1.4 Stap 4: Patronen	51

6.2	Beantwoording onderzoeksvragen	55
6.2.1	Ongebonden Spiritualiteit	55
6.2.2	Sociaal Engagement	56
6.2.3	Motivatie	60
6.2.4	Methode Ganzevoort.....	65
7.	Analyse Hilde volgens methode McAdams en beantwoording.....	68
	onderzoeksvragen.....	68
7.1	Theorie van analyse en praktische toepassing	68
7.1.1	De narratieve toon.....	68
7.1.2	Persoonlijke Beeldspraak.....	71
7.1.3	Thema's van Agency&Communion	72
7.1.4	Ideologische setting	76
7.1.5	Kernepisoden.....	76
7.1.6	Imago's	77
7.1.7	Generativiteitsscript.....	78
7.2	Beantwoording onderzoeksvragen	79
7.2.1	Ongebonden Spiritualiteit	79
7.2.2	Sociaal Engagement	80
7.2.3	Motivatie	83
7.2.4	Methode McAdams	90
8.	Analyse Dorien volgens methode Pieper en beantwoording.....	92
	onderzoeksvragen.....	92
8.1	Theorie van analyse en praktische toepassing.....	92
8.1.1	Reductie.....	92
8.1.2	Categorisering.....	92
8.2	Beantwoording onderzoeksvragen.....	95
8.2.1	Ongebonden Spiritualiteit	95
8.2.2	Sociaal Engagement	97
8.2.3	Motivatie	100
8.2.4	Methode Pieper.....	105
9.	Samenvatting, Conclusies en Discussie	107
9.1	Samenvatting.....	107
9.2	Conclusies	111
9.3	Discussie	116

Bijlagen

- Bijlage 1: vragenschema's
 - 1a Vragenschema persoonlijke interviews
 - 1b Vragenschema doelgroepselectie
- Bijlage 2: Interview Ellen
 - 2a Originele interview (verkrijgbaar bij de auteur)
 - 2b Bewerkte interview
- Bijlage 3: Interview Hilde
 - 3a Originele interview (verkrijgbaar bij de auteur)
- Bijlage 4: Interview Dorien
 - 4a Originele interview (verkrijgbaar bij de auteur)
 - 4b Bewerkte interview

1. Inleiding

➤ Aanleiding

5 Zoekend naar een onderwerp voor mijn scriptie werd ik door prof. dr. H.J.Tieleman in contact
gebracht met ir. J.T. Berghuijs, die voornemens is aan de Universiteit van Utrecht te
promoveren op het onderwerp "ongebonden spiritualiteit". Via de cursus "religie, cultuur en
samenleving" van de heer Tieleman had ik al het één en ander gelezen over ongebonden
10 spiritualiteit en was mij in het bijzonder gaan interesseren voor deze groep spirituelen gezien
hun sterke groei: hoe kan het dat Nederland aan de ene kant sterk seculariseert en aan de
andere kant toch enkele groepen kent die op religieus/spiritueel gebied zo sterk groeien? En
wie zijn die mensen eigenlijk? Wat bezielt ze? En in het bijzonder: in welke mate zijn deze
mensen sociaal betrokken te noemen? Hoever reikt hun sociaal engagement t.a.v. de
15 maatschappij? In de literatuur wordt vaak gesteld dat ongebonden spiritualiteit samen zou
gaan met een afname in sociaal engagement. Alvorens nader in te gaan op deze bewering
worden de volgende begrippen eerst kort toegelicht:

- Ongebonden Spiritualiteit betreft "nieuwe" vormen, d.w.z. andere dan de traditionele
religieuze vormen van spiritualiteit, veelal in meer of mindere mate aangepast aan de
hedendaagse maatschappij.
- Ongebonden Spirituelen zijn mensen die zichzelf wel spiritueel noemen maar zich niet tot
20 een bepaalde kerk of andere religieuze of levensbeschouwelijke organisatie rekenen en die
zich niet gebonden voelen aan een geestelijk leider. Het betreft mensen die ofwel afscheid
hebben genomen van hun kerkelijke achtergrond omdat die niet meer bij ze paste, ofwel
mensen die van huis uit niet religieus zijn opgevoed en op deze wijze een manier hebben
gevonden van gelovig zijn en het geloof in de praktijk brengen.¹
- Sociaal Engagement wordt gedefinieerd als betrokkenheid bij anderen in woorden,
25 gevoelens en daden.

N.b. deze begrippen worden in hoofdstuk 2 uitgebreid inhoudelijk besproken.

30 Gezien het feit dat georganiseerde religies sociaal engagement vertonen door o.a. het
activeren en genereren van netwerken met soms (inter)nationale verbindingen, zich actief
bezig houden met gemeenschapsprojecten, hun gebouwen ter beschikking stellen als
ontmoetingsplaats voor andere groeperingen etc., kan de vraag gesteld worden of er
vergelijkbaar sociaal engagement bestaat onder ongebonden spirituelen. Bruce² bijvoorbeeld
35 signaleert dat New Age als beweging niet betrokken is in de zorg voor scholen,
ziekenhuizen, antiracisme projecten etc., d.w.z. niet betrokken bij de sociale activiteiten waar
religieuze organisaties van oudsher actief in zijn. Echter naast deze van oudsher wellicht
typisch aan religie gebonden vormen van "naastenliefde" (sociaal engagement) bestaan er
ook nog andere vormen van sociaal engagement. Het zou zo maar kunnen zijn dat
40 ongebonden spirituelen op individuele basis deelnemen in seculiere organisaties met sociale
doelen. Dit volgt in ieder geval uit een onderzoek van Bernts e.a.³ waaruit blijkt dat relatief
veel "nieuwe" spirituelen als vrijwilliger fungeren in organisaties die zich bezig houden met
natuur en omgeving. Ondanks deze signalen die, hoewel anders dan traditionele vormen van
religieus sociaal engagement, toch wijzen op bepaalde vormen van sociaal engagement,
wordt ongebonden spiritualiteit in de literatuur vaak geassocieerd met een houding van
45 genotzucht, egocentrisme en zelfs narcisme. Zo tonen Carrette en King⁴ bezorgdheid t.a.v. de
vercommercialisering van nieuwe spiritualiteit en noemen dit de nieuwe "kapitalistische
spiritualiteit" waarbij zelfgerichtheid een grote rol speelt. Bellah signaleert het najagen van
zelfgerichte ervaringen en moeite hebben met sociale trouw en commitment⁵. Tegelijkertijd

¹ Kronjee&Lampert, 2006, 171-208

² Bruce, 2002: 91, 82-85, 97

³ Bernts, Dekker e.a., 2008: 44

⁴ Carrette & King, 2004, 21

⁵ Bellah, 1985: 246

- worden deze geluiden door andere auteurs tegengesproken. Zo stellen Heelas&Woodhead⁶ dat individuele vormen van spiritualiteit niet per definitie zelfgericht hoeven te zijn omdat deze vormen van spiritualiteit in de eerste plaats holistisch zijn en vooral gericht op het “zelf in relatie tot anderen”, n.b. het zelf als individu (in isolatie) is minder relevant. Tenslotte signaleert Chandler⁷ dat negatieve associaties van nieuwe spiritualiteit met egocentrisme niet worden bevestigd door empirisch bewijs. Dit gebrek aan empirisch bewijs geldt niet alleen t.a.v. egocentrisme maar voor meer beweringen t.a.v. (het gebrek aan) sociaal engagement die gedaan worden aan het adres van ongebonden spirituelen.
- 10 Het is de bedoeling dat het promotieonderzoek van Berghuijs empirisch bewijs levert op basis waarvan het waarheidsgehalte van deze beweringen onderzocht kan worden. Daarom wordt door haar onderzocht of er een relatie bestaat tussen ongebonden spiritualiteit en sociaal engagement en wat de aard van deze mogelijke relatie is.
- 15 ➤ **Vraagstelling**
Bij de vraagstelling van dit onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen een inhoudelijk deel en een methodisch deel. Onderzoeksvragen 1 t/m 3 hebben betrekking op het inhoudelijke deel en onderzoeksvraag 4 heeft betrekking op het methodische deel.
- 20 • Inhoudelijk deel:
Er is sprake van drie basisonderzoeksgrootheden te weten:
1. Ongebonden Spiritualiteit
 2. Sociaal Engagement
 3. Motivatie
- 25 Het onderzoek richt zich op het leggen van een relatie tussen ongebonden spiritualiteit en sociaal engagement vanuit een motivationeel perspectief. Alvorens deze relatie te kunnen leggen dienen eerst de basisgrootheden “ongebonden spiritualiteit” en “sociaal engagement” in kaart te worden gebracht, immers er kan geen relatie tussen beide worden gelegd als niet duidelijk is hoe deze twee basisgrootheden er inhoudelijk uitzien. Hiertoe worden (neven)onderzoeksvragen 1 en 2 geformuleerd:
- 30 1. Ongebonden Spiritualiteit:
1a. Wat zijn de belangrijkste biografische kenmerken van de persoon? en als onderdeel daarvan:
35 1b. Wat zijn de kenmerken van zijn/haar (ongebonden) Spiritualiteit?
2. Sociaal Engagement:
2a. Welke levenshouding heeft hij/zij (t.a.v. Zelf en de Maatschappij in zijn algemeenheid)? En in het verlengde daarvan:
40 2b. Waaruit bestaat concreet zijn/haar Sociaal Engagement?
- 45 Wanneer bovenstaande nevenvragen (1 en 2) beantwoord zijn kan begonnen worden om de mogelijke relatie tussen beide basisgrootheden, d.w.z de relatie tussen ongebonden spiritualiteit en sociaal engagement, te onderzoeken. Deze relatie wordt benaderd vanuit twee verschillende motivationele perspectieven, nl. vanuit een fundamenteel motivationeel perspectief van Metaal&Jansz respectievelijk vanuit de motivationele theorie van Batson. Metaal en Jansz stellen dat motivatie een term is die te maken heeft met het beschikken over en het gebruiken van energie die noodzakelijk is om een gesteld doel te bereiken, het staat voor het aanzetten tot en richting geven aan het handelen⁸. In dit verband wordt de
50 (hoofd)vraag van dit onderzoek, die de onderzoeksgrootheden “ongebonden spiritualiteit” en “sociaal engagement” verbindt, als volgt geformuleerd:

⁶ Heelas & Woodhead, 2005, 11

⁷ Chandler, 2008, 241

⁸ Metaal & Jansz., 2001, 75

3. Motivatie:

3. Is ongebonden spiritualiteit (bijv. ideeën, overtuigingen) een motivatiebron voor sociaal engagement (in woorden, gevoelens en daden)? En om welke spirituele motieven gaat het dan?

Voor de duidelijkheid wordt nog opgemerkt dat de onderzoeksvragen 1 t/m 3 op individueel niveau beantwoord zullen worden, op basis waarvan enige voorzichtige algemene conclusies getrokken zullen worden. Deze algemene conclusies zijn (nog) niet wetenschappelijk verantwoord in die zin dat zij op slechts drie interviews zijn gebaseerd. Wel kunnen zij, indien gewenst, als input dienen voor vervolgonderzoek.

- **Methodisch deel:**

Onderzoeksvragen die de methode van interviewen, dataverzameling en analyse betreffen worden als volgt geformuleerd:

4. Methoden en technieken:

4a. Welke methode van analyse (Ganzevoort resp. McAdams resp. Pieper) is het meest geschikt om de inhoudelijke onderzoeksvragen (1 t/m 3) te kunnen beantwoorden?

4b. Levert de gehanteerde methode van interviewen (kwalitatief, face-to-face) en dataverzameling (half gestructureerde vragenlijst in combinatie met biografisch narratief) de beoogde informatie?

➤ **Doelstelling**

De bedoeling van dit onderzoek is ten eerste het opzetten, uitvoeren en analyseren van drie proefinterviews waarmee mogelijk een bijdrage geleverd kan worden aan het promotieonderzoek van Berghuijs: het betreft hier dus een vóóronderzoek. Onderdeel daarvan is het toetsen van de bruikbaarheid van bestaande theorieën. Daarnaast is het is de bedoeling dat de onderzoeksvragen vanuit een motivationeel psychologisch perspectief worden benaderd waarbij nieuwe inzichten worden geleverd t.a.v. (de aard en motivatie van) het sociaal engagement van de doelgroep.

➤ **Methode van onderzoek**

Ten aanzien van de methode van onderzoek is gekozen voor een kwalitatieve benadering. Deze keuze heeft gevolgen voor de methode van interviewen, het vragenschema en de methode van analyse:

- Methode van interviewen: er worden drie kwalitatieve face-to-face interviews uitgevoerd met resp. Ellen, Hilde en Dorien. N.b. het interview van Ellen en Hilde is door mijzelf uitgevoerd, het interview van Dorien is door Berghuijs uitgevoerd.
- Vragenschema: het vragenschema is op halfgestructureerde wijze opgebouwd waarin de biografisch narratieve methode een belangrijke rol speelt.
- Methode van analyse: de drie interviews worden elk volgens een eigen methode geanalyseerd (resp. methode van Ganzevoort, McAdams, Pieper) waarna deze methoden beoordeeld worden op praktische hanteerbaarheid en resultaat.

➤ **Opbouw scriptie**

Het voorgaande leidt tot de volgende opbouw van de scriptie:

1. Inleiding.
2. Onderzoeksgrootheden: introductie en verkenning van de onderzoeksgrootheden "Ongebonden Spiritualiteit", "Sociaal Engagement" en "Motivatie".
3. Onderzoeksmethode: onderbouwing voor de keuze van het kwalitatieve face-to-face interview d.m.v. het halfgestructureerde vragenschema in combinatie met de biografisch-narratieve methode.
4. Vragenschema: onderbouwing voor de opbouw van het vragenschema voor het kwalitatieve face-to-face interview en de verkorte vragenlijst voor de doelgroepsselectie.

5. Introductie respondenten: korte kennismaking met de respondenten alvorens tot analyse wordt overgegaan.
6. Interview van Ellen: analyse volgens methode Ganzevoort en beantwoording onderzoeksvragen.
- 5 7. Interview van Hilde: analyse volgens methode McAdams en beantwoording onderzoeksvragen.
8. Interview van Dorien: analyse volgens methode Pieper en beantwoording onderzoeksvragen.
9. Samenvatting, Conclusies en Discussie

2. Onderzoeksgrootheden

In dit hoofdstuk wordt inhoudelijk ingegaan op de drie onderzoeksgrootheden die het fundament vormen van dit onderzoek (zie hoofdstuk 1) nl.:

- 5 2.1 Ongebonden Spiritualiteit
- 2.2 Sociaal Engagement
- 2.3 Motivatie

2.1 Ongebonden Spiritualiteit

10 In de literatuur bestaat een veelheid aan terminologie om "andere" vormen van spiritualiteit, d.w.z. andere dan traditionele (religieuze) vormen van spiritualiteit, aan te duiden. Zo wordt er gesproken over "alternatieve" spiritualiteit, "nieuwe", "vrije", "progressieve" en tenslotte ook "ongebonden" spiritualiteit. Ter introductie en inventarisatie van het onderwerp "ongebonden spiritualiteit" wordt in paragraaf 2.1.1 eerst een korte samenvatting gegeven

15 van een viertal voorbeelden uit de literatuur met het onderwerp "nieuwe" (om maar eens een term te gebruiken) spiritualiteit:

- Kronjee&Lampert : Rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 2006 (pag.171-208)
- Jon Bloch : New Spirituality, Self and Belonging, 1998
- 20 - Gordon Lynch : The New Spirituality, 2007
- Maarten Meester : Nieuwe Spiritualiteit, 2008

Om de hierboven genoemde bronnen op enigszins gestructureerde wijze te beschrijven (§2.1.1) is gebruik gemaakt van de dimensies van religiositeit zoals onderscheiden door

25 Glock&Stark⁹. Het betreft dimensies welke van toepassing zijn op het fenomeen religie. Hier vandaan is een directe parallel getrokken naar het fenomeen "ongebonden spiritualiteit", echter in de praktijk bestaan er een aantal inhoudelijke nuanceverschillen. Omdat deze dimensies zowel hier als elders in dit onderzoek gebruikt worden volgt hieronder eerst een beschrijving van de (religieuze) dimensies zoals gehanteerd door Glock&Stark. Daarna

30 worden enige nuanceringen gemaakt voor de toepassing van deze dimensies op het fenomeen ongebonden spiritualiteit.

Glock&Stark stellen dat ondanks grote verschillen op detailniveau, er tussen wereldreligies een aanzienlijke consensus bestaat ten aanzien van de meer algemene gebieden waarin religie zich manifesteert. Deze algemene gebieden betreffen de kerndimensies van religie. Er

35 kunnen vijf dimensies onderscheiden worden, waarbinnen alle manifestaties van religiositeit geordend kunnen worden, te weten de:

- intellectuele dimensie: het gaat hier om de verwachting dat een religieus persoon op de hoogte is van de basale leerstellingen van zijn geloof en de bijbehorende geschriften.
- ideologische dimensie: elke religie kent een aantal overtuigingen die de aanhangers geacht worden te volgen. De inhoud van deze overtuigingen varieert niet alleen tussen religies onderling maar ook vaak binnen dezelfde religieuze traditie.
- ervaringsdimensie: geeft uitdrukking aan het feit dat alle religies verwachten dat religieuze personen vroeg of laat een directe ervaring met de ultieme realiteit zullen hebben, of dat zij religieuze emotie zullen ervaren. Hoezeer deze ervaringen en emoties ook zullen
- 45 verschillen, elke religie hecht op enige wijze waarde aan subjectieve religieuze ervaring als teken van individuele religiositeit.
- rituele dimensie: het gaat hier om specifieke praktijken zoals aanbidding, sacramenten, vasten, bidden, die in elke religie voorkomen maar op gevarieerde wijze in de praktijk worden gebracht.
- 50 • consequentiële dimensie: deze dimensie verschilt van de vorige dimensies in die zin dat

⁹ Glock&Stark, 1965, 19-21

het de seculiere effecten betreft van religieuze overtuigingen, praktijken, ervaringen en kennis. Het betreft de religieuze voorschriften welke specificeren wat mensen zouden moeten doen en de attitudes welke zij zouden moeten hebben als consequentie van hun religie. Het gaat hier meer om de relatie met de medemens dan om de relatie met God.

5

De vraag is nu in hoeverre deze religieuze dimensies van toepassing zijn op het fenomeen spiritualiteit.

- intellectuele dimensie: in de praktijk blijkt dat de intellectuele dimensie van religie minder van toepassing is op het fenomeen "ongebonden spiritualiteit" omdat bij ongebonden spiritualiteit in veel mindere mate dan bij religie sprake is van officieel erkende en unaniem gehanteerde geschriften en/of leerstellingen. Deze dimensie wordt in het verdere onderzoek dan ook niet gehanteerd.
- ideologische dimensie: de ideologische dimensie van religie is wél van toepassing op ongebonden spiritualiteit: ook in dit circuit bestaan ideeën en overtuigingen, hoewel inhoudelijk anders dan de religieuze, en in de praktijk vaak minder statisch.
- ervaringsdimensie: ook de ervaringsdimensie van religie is van toepassing op ongebonden spiritualiteit. Spirituele ervaring speelt een belangrijke rol bij ongebonden spiritualiteit welke (net als bij religie) individueel sterk kan uiteenlopen.
- rituele dimensie: deze dimensie heeft bij spiritualiteit een andere lading dan bij religie, het gaat hier om spirituele praktijken die variëren van (spirituele) boeken lezen, yoga, etc. tot het uitvoeren van min of meer vaste rituelen. Door deze bredere lading zal deze dimensie in het hiernavolgende dan ook niet "rituelen" maar "praktijk" worden genoemd.
- consequentiële dimensie: deze dimensie is slechts deels toepasselijk op ongebonden spiritualiteit omdat er bij het fenomeen ongebonden spiritualiteit nauwelijks sprake is van spirituele "voorschriften", ongebonden spiritualiteit schrijft niet (dwingend) voor wat de consequenties zijn van spirituele keuzes. Toch kan ongebonden spiritualiteit wel consequenties hebben voor iemands levensbeschouwing en de relatie met de medemens. Het verschil tussen de consequentiële dimensie van religie resp. van spiritualiteit ligt in het feit dat het bij religie gaat om de consequenties die de keuze voor een bepaalde religie met zich meebrengt, nl. het naleven van de bijbehorende religieuze regels, terwijl het bij spiritualiteit draait om de effecten van (het uitoefenen/beleven van) spiritualiteit. Met deze afwijkende lading wordt de consequentiële dimensie als zodanig in het hierna volgende op spiritualiteit toegepast.

35 2.1.1 Inventarisatie

Na bovenstaande beschrijving van de kenmerken waarmee de diverse bronnen zullen worden omschreven, volgt per bron een kort overzicht:

➤ Kronjee&Lampert:

40 In een rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid uit 2006 wordt een onderzoek beschreven waaruit blijkt dat een verrassend grote groep van de Nederlandse bevolking, nl. 26%, zichzelf wél religieus dan wel spiritueel noemt maar zich tegelijkertijd niét tot een bepaalde religieuze, spirituele of levensbeschouwelijke organisatie rekent, waardoor deze groep de benaming "Ongebonden Spirituelen" krijgt. Deze groep vormt tevens de

45 doelgroep voor het promotieonderzoek van Berghuijs, en daarmee de doelgroep voor dit vóóronderzoek. Kenmerkend voor deze groep is onder andere¹⁰:

- Ideologie

Men heeft een gepersonaliseerde, d.w.z. eigenhandig op maat gemaakte, beleving van transcendentie. Daarnaast toont men belangstelling voor esoterische items; geloof in een

50 hogere wereld (paranormale gaven, reïncarnatie).

- Praktijk

De transcendentie wordt praktisch ingezet in deze wereld voor gezondheid (healing,

¹⁰ Kronjee&Lampert, 2006, 171-208

acupunctuur, massages, geneeskrachtige kristallen, etc.) en voor het harmonieus maatschappelijk functioneren van de persoon. Men maakt gebruik van een divers (niet geïnstitutionaliseerd) zingevingaanbod: centra voor yoga en intuïtieve ontwikkeling, de spirituele boekenmarkt, mental coaches, regressietherapeuten, mediums, praatgroepen etc.

5 • Ervaring

Men heeft buitenzintuiglijke waarnemingen, ervaart de aanwezigheid van spirituele wezens, dromen, intuïtie (voorgevoelens), eenheid met de natuur, etc..

• Consequenties

Men wordt intrinsiek gemotiveerd, niet door van buiten opgelegde regels en doctrines.

10 Daarbij wordt sterk vertrouwd op de eigen intuïtie. Men toont zich geëmancipeerd, en richt zich op zelfbeschikking en eigen verantwoordelijkheid, en in het verlengde daarvan op het individu. Ten aanzien van de omgeving heeft men een sociaal/morele instelling, empathisch, gericht op harmonie met de rest van de wereld. Men is niet materialistisch ingesteld.

15 Dit zijn kenmerken waarmee de groep als geheel zich gemiddeld genomen onderscheidt van andere groepen die in het onderzoek naar voren kwamen, zoals de kerkelijke christenen, de humanisten en de atheïsten.

➤ Bloch:

20 Jon Bloch probeert in zijn boek "New Spirituality, Self and Belonging" (1998) antwoord te geven op de vraag hoe de schijnbare paradox tussen de sterk geïndividualiseerde geloofssystemen van "nieuwe spirituelen" toch tot gemeenschapsvorming kunnen leiden. Hij karakteriseert deze groep nieuwe spirituelen als volgt ¹¹:

• Ideologie

25 Zelfautonomie is de spirituele ideologie: het Zelf wordt gezien als primaire bron van spirituele informatie. Spiritualiteit wordt gebruikt als middel tot zelfkennis. Zelfkennis wordt beschouwd als spirituele kennis.

• Praktijk

30 Mensen zijn bereid om deel te nemen in diverse vormen van spiritualiteit en hebben een afkeer van georganiseerde religie. Spirituele praktijken betreffen sjamanisme, magie, runen, Zen, vormen van Hindoeïsme, yoga, oorspronkelijke Amerikaanse rituelen, orakels, meditatie, etc..

• Ervaring

35 Spirituele ervaringen sluiten op de praktijk aan; men heeft bewustzijnsverruimende ervaringen, (voorspellende) dromen etc..

• Consequenties

40 Het Zelf wordt benadrukt in het levensverhaal, nabije anderen worden nauwelijks spontaan genoemd. Hoewel zelfautonomie wordt benadrukt is er tegelijkertijd een sterk gevoel van gedeelde waarden onder gelijkgestemden. Dit komt o.a. tot uitdrukking in het feit dat geloofssystemen enerzijds individueel bepaald zijn en op maat gesneden, echter anderzijds overlap vertonen met de geloofssystemen van anderen. In relatie met het voorgaande bestaat er een sterke weerstand tegen een "hokjesgeest"

45 Bloch spreekt in zijn onderzoek afwisselend van "alternatieve spiritualiteit" en "nieuwe spiritualiteit". Duidelijk wordt in ieder geval dat hij geen respondenten in zijn onderzoek heeft betrokken die nauwe relaties hebben met één of andere vorm van gevestigde religie, hoewel respondenten wel religieus kunnen zijn opgevoed.

➤ Lynch:

50 Gordon Lynch spreekt in zijn boek "The New Spirituality" (2007) van "Progressieve" Spiritualiteit" als een nieuwe religieuze ideologie die zich ontwikkelt door en over een range van religieuze tradities heen, hij spreekt hier over transreligieuze ontwikkelingen.

¹¹ Bloch, 1998, 21-40

Progressieve spirituelen kunnen weliswaar verbonden zijn aan een kerkelijke dan wel religieuze institutie, echter zij hangen niet noodzakelijkerwijs op ondubbelzinnige wijze de ideologie aan van de institutie waaraan zij verbonden zijn. Deze mensen kunnen om geheel andere redenen deel uitmaken van religieuze groeperingen dan om het uitdragen van de

5 betreffende ideologie. Lynch refereert naar het "progressieve milieu" waarin zij zich begeven, als een diffuse verzameling van individuen, organisaties en netwerken door en over een range van religieuze tradities, dat wordt gekenmerkt door een liberale benadering van religieuze overtuigingen en politieke overtuigingen die "groen" dan wel "links van het centrum" georiënteerd zijn. Kenmerkend voor progressieve spiritualiteit is o.a.¹²:

10 • Ideologie

Men heeft een pan(en)theïstische visie van het (onuitsprekelijke) goddelijke, welke de mystieke eenheid met de "oerbron" van het leven benadrukt. Soms is er affiniteit met oosterse religieuze ideeën. Patriarchale godsbeelden uit traditionele religies worden afgewezen, d.w.z. men gelooft niet in een autoritaire God die los staat van de kosmos en op

15 top-down hiërarchische wijze orde en structuur schept in het menselijk bestaan. De natuur wordt gesacraliseerd als de plek van goddelijke aanwezigheid en activiteit in de kosmos.

• Praktijk

Aansluitend aan de affiniteit met oosterse religieuze ideeën bestaat er ook een affiniteit met oosterse religieuze praktijken zoals meditatie.

20 • Ervaring

Men spreekt o.a. over spirituele ervaringen met de natuur waarin men een gevoel van mystieke eenheid met het goddelijke ervaart. Deze eenheid met het goddelijke kan ook bereikt worden door perioden van stilte en/of meditatie.

• Consequenties¹³

25 Religie en spiritualiteit worden aangepast aan de moderne liberale maatschappij. Men zoekt naar religieuze vormen die authentiek en bevrijdend zijn voor vrouwen. De mens staat centraal, het Zelf wordt gesacraliseerd. Daarnaast wordt de wetenschap gesacraliseerd. Tevens bestaan er bewegingen die spiritualiteit op de natuur baseren waarin naar motivatie gezocht wordt om de op handen zijnde ecologische catastrofe te vermijden.

30 ➤ Meester:

Tenslotte bespreekt Maarten Meester in zijn boek het fenomeen "Nieuwe Spiritualiteit" (2008). Meester gebruikt de term "nieuwe" spiritualiteit als paraplu voor vijf varianten in het

35 brede spectrum van spiritualiteit. Deze vijf groepen van nieuwe spirituelen worden van elkaar onderscheiden door hun verschillen in mensbeeld, moraal en verlichting/ verlossing. Daarnaast is er vooral gekeken naar welke praktijken de diverse groepen uitoefenen. In het hiernavolgende wordt, door de veelheid aan onderscheiden groepen, niét het dimensionale systeem van Glock&Stark gehanteerd maar wordt volstaan met een globale beschrijving per groep van nieuwe spirituelen¹⁴.

40 • Mainstream nieuwe spiritualiteit: vormen van nieuwe spiritualiteit die probleemloos aansluiten bij de hedendaagse cultuur, waarbij iemand zijn leven niet radicaal hoeft te veranderen. Men stelt dat je eerst van jezelf moet houden voordat je van anderen kan houden. Geven en nemen is gelijkwaardig, je zou moeten geven wat je zelf wenst te ontvangen. Het gaat niet om het resultaat, het gaat om de intentie. Geld speelt een

45 belangrijke rol, het staat gelijk aan energie en zou moeten circuleren. Praktijken lopen uiteen van aureareading tot reiki, tarot etc..

• Geëngageerde nieuwe spiritualiteit: vormen van nieuwe spiritualiteit waarbij iemand zijn leven, i.t.t. mainstream, wél zal moeten omgooien. Belangrijkste praktijkvorm is meditatie, vele ideeën en praktijken zijn gebaseerd op oosterse religies (Boeddhisme), soms volgt

50 men een leermeester/goeroe. De leer van bijv. Brahma Kumaris staat voor dat hoe

¹² Lynch, 2007, 40-71

¹³ Lynch, 2007, 10

¹⁴ Meester, 2008, 23-29

meer verlicht jezelf bent, hoe meer (licht) je aan anderen kan geven.

- Christelijke nieuwe spiritualiteit: vormen van nieuwe spiritualiteit waarbij elementen uit het christendom een grote rol spelen, zolang dat maar buiten het instituut kerk gebeurt. In de praktijk richt men zich op een liefhebbende Christus. Lijden wordt beschouwd als illusie, en je kan alleen andere mensen helpen als jezelf verlicht bent.

- Neopaganisme: vormen van spiritualiteit die teruggrijpen op de voorchristelijke heidense traditie, w.o. wicca, druïdendom, neosjamanisme, geïnspireerd door mythes, legenden, archeologische en historische bronnen. Een constante is de grote rol die de verbondenheid tussen mens en natuur speelt, en de verwerping van traditionele visies op mannelijkheid en vrouwelijkheid. Wicca's hanteren bijv. het motto dat je moet doen waar je zin in hebt, zolang je daar anderen niet mee schaadt.

- Levenskunst: vormen van nieuwe spiritualiteit die gebaseerd zijn op filosofische en humanistische ideeën. Vragen als "hoe te leven en te zorgen voor zichzelf en bij te dragen aan de zorg voor anderen" staan centraal.

2.1.2 Vergelijking

Omdat het begrip "ongebondenheid", d.w.z. niet gebonden aan leermeester, goeroe, religie en/of officiële institutie, een belangrijk kenmerk is van de doelgroep van dit onderzoek, wordt in het hiernavolgende een vergelijking gemaakt op het kenmerk "ongebondenheid" tussen de verschillende bronnen zoals onder §2.1.1 besproken.

➤ Bloch

Bloch benadert met zijn doelgroep van "Nieuwe&Alternatieve Spirituelen" het dichtst de doelgroep van "ongebonden spirituelen" uit de studie van Kronjee&Lampert. Blochs respondenten praktiseren diverse vormen van spirituele praktijken, sommige gerelateerd aan gevestigde religies (Zen, Hindoeïsme), echter zij binden zich tegelijkertijd niet aan de daarbij behorende gevestigde instituties of leermeesters. Sterker nog, zij hebben een afkeer van georganiseerde religie en nemen deel aan zeer diverse vormen van spiritualiteit.

➤ Lynch

Hoewel Lynch in zijn boek uitdrukkelijk vormen en bijbehorende ideeën van spiritualiteit bespreekt die (over het algemeen) in ongebonden vorm voorkomen, komen er tevens vormen en ideeën van gebonden spiritualiteit aan de orde. Met name zijn gebruik van de term "transreligieus", en zijn observatie dat transreligieuzen veelal toch verbonden zijn aan religieuze instituties (hoewel zij niet de betreffende ideologie hoeven aan te hangen) wijzen in de richting van gebonden spiritualiteit. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de Progressieve Spirituelen van Lynch zowel ongebonden als gebonden spirituelen omvatten.

➤ Meester

Er kan geconstateerd worden dat (bijna) alle door Meester onderscheiden groepen, behalve de christelijke nieuwe spirituelen, ongebonden spirituelen bevatten zoals bedoeld door Kronjee&Lampert:

- De groep "Christelijke Nieuwe Spirituelen" omvat geen ongebonden spiritualiteit. Deze groep begeeft zich weliswaar in vele gevallen buiten het instituut kerk echter Jezus is nog steeds leermeester.

- Van de groepen "Geëngageerde Spirituelen" en "Neopaganisten" is duidelijk dat deze ongebonden spirituelen omvat, maar minder duidelijk of er al dan niet gebonden spirituelen in voorkomen. Van Geëngageerde Spirituelen kan gesteld worden dat zij in sommige gevallen een (niet-westerse) leermeester volgen, hetgeen hen tot op zekere hoogte gebonden maakt. Andere Geëngageerde Spirituelen volgen echter geen leermeester, hetgeen deze groep niet eenduidig maakt qua gebondenheid.

Bij Neopaganisme wordt het nog moeilijker om te bepalen of dit ook gebonden spiritualiteit omvat, alleen al vanwege de diversiteit van de bewegingen die hieronder vallen. Om een voorbeeld te noemen: sommige druïden verenigen zich in druïdenbewegingen die gezamenlijk rituelen uitvoeren. Wellicht voert het te ver om te zeggen dat zij zich dan hebben

aangesloten bij een officiële institutie, echter geheel ongebonden kunnen zij toch niet meer genoemd worden. In beide groepen komt dus tot op zekere hoogte een bepaalde mate van gebondenheid voor. Tegelijkertijd is het duidelijk dat er ook vele ongebonden spirituelen in beide groepen voorkomen die op individualistische wijze hun spiritualiteit vormgeven.

- Van de groepen "Mainstream Spiritualiteit" en "Levenskunst" tenslotte kan geconstateerd worden dat hier geen sprake is van gebonden spiritualiteit. Het betreft vormen van spiritualiteit die op maat zijn gemaakt voor het individu, veranderend in de tijd en zich aanpassend aan de (levens)situatie, dus als zodanig niet verbonden aan één bepaalde leermeester dan wel institutie, m.a.w het betreft hier ongebonden spiritualiteit.

Resumerend kan gesteld worden dat de groepen nieuwe spirituelen zoals onderscheiden door Meester zowel gebonden als ongebonden varianten bevat.

Bovenstaand verhaal kan worden samengevat in het volgende schema:

Auteur	Lynch	Bloch	Meester	Kronjee&Lampert
Spiritualiteit	Progressief	Nieuw of Alternatief	Nieuw	Ongebonden
Gebonden	+	-	+	-
Ongebonden	+	+	+	+

+ aanwezig
- afwezig

Terwijl Meester een duidelijk onderscheid maakt tussen diverse groepen van "nieuwe spirituelen" en deze ook bij name noemt, doen Bloch en Lynch dit in veel mindere mate. Zij gooien hun spirituelen op een grote hoop en geven weliswaar in hun omschrijving diverse nuanceringsen, echter zij hanteren één benaming nl. "nieuwe/alternatieve spiritualiteit" resp. "progressieve spiritualiteit". Hiermee is duidelijk geworden dat niet elke auteur dezelfde doelgroep en hetzelfde fenomeen voor ogen heeft wanneer "andere" dan de traditionele vormen van spiritualiteit beschreven worden. In het vervolg van dit onderzoek wordt verder de term "ongebonden spiritualiteit" gehanteerd omdat dit het fenomeen en de doelgroep betreft waar dit onderzoek zich op richt, d.w.z. de door Kronjee&Lampert (2006) onderscheiden groep ongebonden spirituelen.

2.2 Sociaal Engagement

In hoofdstuk 1 is ter introductie een korte definitie van het begrip "sociaal engagement" gegeven, t.w. "de betrokkenheid bij anderen in woorden (cognities), gevoelens (emoties) en daden (handelingen)". Dit betreft een brede omschrijving waar van alles onder kan vallen. In het hierna volgende wordt getracht om het begrip "sociaal engagement" te beschrijven en af te bakenen m.b.v. enkele voorbeelden uit de theorie nl. Putnam, Dekker en McAdams e.a. (§2.2.1). Daarna volgt de praktische vraag op welke wijze iemands sociaal engagement concreet kan worden gemaakt. Hiertoe wordt op basis van de theorie een praktisch model geformuleerd waarmee iemands sociaal engagement in kaart wordt gebracht. Dit praktische model wordt weergegeven in schema's 1 en 2 (§2.2.2).

2.2.1 Theorie

2.2.1.1 Putnam

Om het begrip sociaal engagement concreet te maken lijkt het begrip "sociaal kapitaal" bruikbaar. Sociaal kapitaal wordt door Putnam gedefinieerd als "kenmerken van sociale organisatie, zoals netwerken, normen en sociaal vertrouwen, die coördinatie en samenwerking voor wederzijds welbevinden mogelijk maakt¹⁵". Empirische indicatoren van sociaal kapitaal kunnen in drie categorieën gegroepeerd worden:

¹⁵ Putnam, 1995, 61

- Sociale netwerken: relaties binnen en tussen families en vrienden, betrokkenheid in het gemeenschapsleven en organisaties (bijv. vrijwilligerswerk), en publieke betrokkenheid (bijv. stemmen).
- Sociale normen: gedeelde burgerlijke waarden, normen, en gewoontes van samenwerking.
- Sociaal vertrouwen: algemeen vertrouwen in sociale instituties en in andere mensen¹⁶.

2.2.1.2 Dekker

Toegepast op de Nederlandse situatie heeft Dekker indicatoren onderscheiden die belangrijk zijn om het begrip "sociaal kapitaal" te omschrijven. Hij heeft de volgende indicatoren gebruikt om verschillende clusters te kunnen onderscheiden¹⁷:

- Netwerken: het betreft hier de frequentie en aard van het contact met de burens en de samenwerking van de buurt als geheel. N.b. het gaat hier om handelingen, d.w.z actief gedrag.
- Deelname: het betreft hier lidmaatschap van sport/hobby/culturele/vrouwenorganisaties, kerkgang, deelname aan religieuze activiteiten, vrijwilliger in kerkorganisatie/school/gezondheidszorg/vakbond/buurtschap/actiecomité/politieke, milieu- of idealistische organisatie, deelname aan collectieve actie voor plaatselijke of (inter)nationale zaak. N.b. het gaat hier om handelingen, d.w.z actief gedrag.
- Betrokkenheid: het betreft hier praten over politiek met vrienden, lezen over landelijk politiek nieuws in de kranten, lezen van plaatselijk nieuws in de plaatselijke krant. N.b. het gaat hier om weliswaar om actief gedrag, nl. praten, lezen, en het uitwisselen van meningen, echter deze hoeven niet in (actief) handelen te worden omgezet, het blijft bij lezen en praten (woorden).
- Vertrouwen: het betreft het algemeen vertrouwen in de mensheid, en meer specifiek in de politiek en instituties (kerk, wetenschap, vakbonden, regering, etc.). N.b. het gaat hier om gevoelens van vertrouwen.
- Normen: het betreft de mate waarin een prosociale positie wordt ingenomen t.a.v. andere mensen, de mate waarin iemand van mening is dat iedereen vrijwilligerwerk zou moeten doen, etc.. N.b. het gaat hier om meningen, standpunten, m.a.w. het gaat om de positie die iemand (in woorden) inneemt. Tegelijkertijd hoeft deze positie niet in actief handelend gedrag te worden omgezet.

Gaan we terug naar de algemene definitie die in dit onderzoek gegeven is aan het begrip "sociaal engagement", nl. de betrokkenheid bij anderen in woorden, gevoelens en daden, dan lijken de hierboven uiteengezette indicatoren van "sociaal kapitaal" bruikbaar te zijn voor de concretisering van dit begrip:

- De betrokkenheid in "woorden" komt o.a. tot uitdrukking in de indicatoren "normen" en "betrokkenheid". In dit onderzoek wordt de categorie "normen" in ruimere zin gehanteerd dan volgens Dekker bedoeld. Dekker richt zich met deze categorie vooral op normen die een prosociale positie t.a.v. anderen (en daarmee sociaal engagement) vertegenwoordigen. In dit onderzoek kan deze categorie, naast sociaal engagement, ook een aanwijzing vormen voor het tegengestelde van sociaal engagement nl. wanneer normen gehanteerd worden die prosociaal gedrag juist tegengaan. Ook de categorie "betrokkenheid" wordt in ruimere zin gehanteerd dan oorspronkelijk door Dekker bedoeld; zo kan naast de politieke betrokkenheid (van Dekker) tevens gedacht worden aan betrokkenheid t.a.v. nabije naasten, maar ook t.a.v. de maatschappij als geheel, of meer specifiek t.a.v. milieu, dieren, derde wereld, etc..
- De betrokkenheid in "gevoelens" komt o.a. tot uitdrukking in de indicator "vertrouwen". Vertrouwen is o.a. gebaseerd op gevoel en ervaring. Het lijkt aannemelijk dat gevoelens van vertrouwen de betrokkenheid (en daarmee het sociaal engagement) met iets of iemand verhogen en dat gevoelens van wantrouwen het omgekeerde effect hebben.

¹⁶ van Oorschot&Arts, 2005, 7

¹⁷ Dekker, 2004, 98

- De betrokkenheid in “daden” komt o.a. tot uitdrukking in de indicatoren “netwerken” en “deelname”. Het betreft hier vormen van betrokkenheid die in actief handelen (“daden”) tot uitdrukking komen. In dit onderzoek wordt de categorie “netwerken” in ruimere zin gehanteerd dan volgens Dekker bedoeld. Dekker richt zich in zijn definitie vooral op burenccontact en de samenwerking met de buurt. De definitie van “netwerken” zoals gehanteerd in dit onderzoek wordt beter omschreven door de categorie “sociale netwerken” van Putnam, zoals hierboven genoemd.

Voor zover het in dit onderzoek gevonden sociaal engagement niet in de hierboven beschreven categorieën past wordt vooralsnog een categorie “overig” toegevoegd.

Het bovenstaande kan als volgt worden geschematiseerd:

Sociaal Engagement	Indicatoren van Dekker/Putnam
in woorden	- normen (in algemene zin) - betrokkenheid (in algemene zin)
in gevoelens	- vertrouwen
in daden	- (sociale) netwerken - deelname

Reden waarom deze samenhang hier schematisch wordt weergegeven is het feit dat dit terugkomt in het praktische model van sociaal engagement zoals geformuleerd in §2.2.2 (schema 2).

2.2.1.3 McAdams e.a.

Naast bovenstaande indicatoren van Putnam en Dekker, die bruikbaar bleken om het begrip sociaal engagement af te bakenen, heeft Dan McAdams (e.a.) een theorie ontwikkeld die bruikbaar is om iemands levenshouding en (daaraan gerelateerd) sociaal engagement in kaart te brengen. Op basis van narratief onderzoek beschreef hij de z.g. thema's van Agency&Communion. De thema's van Agency zijn gerelateerd aan een zelfgerichte levenshouding, terwijl de thema's van Communion (gemeenschap) gerelateerd zijn aan een op anderen gerichte levenshouding. M.n. deze thema's van Communion vertonen raakvlakken met de in dit onderzoek gehanteerde definitie van “sociaal engagement” (zie hfst.1). McAdams e.a. stellen dat de concepten van Agency en Communion bruikbaar zijn voor een overzicht van de motivationele inhoud van autobiografische ervaringen, indringende scènes en keerpunten die bepalend zijn voor iemands levensverhaal¹⁸. Zij hebben een standaard set van thematische categorieën ontwikkeld die de motivationele essentie van Agency en Communion in autobiografische narratieven omschrijft. In het hiernavolgende worden deze thema's inhoudelijk besproken:

➤ Thema's van Agency¹⁹:

Thema's van Agency betreffen een grote range van motivationele concepten zoals kracht, macht, expansie, beheersing, controle, dominantie, prestatie, autonomie en onafhankelijkheid. Deze concepten komen terug in de volgende thema's:

- Zelfoverwinning: het gaat hier om de onderscheiding t.o.v. van anderen die leidt tot de overwinning van het Zelf en tot autonomie t.o.v. de omgeving. Het individu streeft met succes naar overwinning, besturing, beheersing, vergroting en perfectionering van het Zelf. Door krachtige en effectieve handelingen, gedachten, ervaringen is het individu in staat om het Zelf te sterken en op deze wijze een groter, wijzer, en krachtiger mens te worden.
- Prestatie: het individu met een hoge prestatiemotivatie probeert om alles goed te doen, succesvol te zijn en gestaag voorwaarts en opwaarts te bewegen in de toekomst.

¹⁸ McAdams, Hoffman e.a., 1996: 344

¹⁹ McAdams, Hoffman e.a., 1996: 346-348

Gevoelens die hierbij aan de orde komen zijn trots, zelfvertrouwen, meester van de situatie zijn, voldaanheid. Men is succesvol in het aangaan van diverse uitdagingen en het uit de weg ruimen van obstakels, en neemt verantwoordelijkheid t.a.v. dingen of mensen.

- 5
- Status: er wordt gestreefd naar een hoge status, positie of prestige. Het individu zoekt erkenning of eer van anderen vooral in competitieve situaties. Status komt actief tot uitdrukking in het “nemen” (van verantwoordelijkheid, leiding), “maken” (van beslissingen), “winnen” (van discussies). Hiermee probeert men nummer één te worden, het gaat om het winnen van de wedstrijd.
- 10
- Empowerment: powermotivatie kan ervaren worden in situaties waarbij de bron van power niet noodzakelijkerwijs in het Zelf ligt maar waarbij het een grotere of krachtigere bron buiten het Zelf betreft. Een persoon kan “empowered” worden door anderen die sterker, groter, wijzer zijn dan het Zelf. Als inspiratiebron kan gedacht worden aan God, de natuur, het universum, of aan een charismatische persoonlijkheid. Hoewel enerzijds gestreefd wordt naar autonomie onder gelijken, kan tegelijkertijd de kracht van deze inspiratiebronnen, waarvoor men meer ontzag dan competitie voelt, worden gerespecteerd.
- 15

➤ Thema's van Communion²⁰:

20 Thema's van Communion (gemeenschap) betreffen motivationele concepten t.a.v. interpersoonlijke verbindingen zoals liefde, vriendschap, intimiteit, delen, “belonging”, verbondenheid, éénwording en zorg. Het gaat over verschillende mensen die samenkomen in warme, hechte, zorgende en communicatieve relaties, hetgeen terugkomt in de volgende thema's:

- 25
- Liefde/Vriendschap: het gaat hier om liefde en vriendschap tussen gelijken (dus bijv. geen ouder-kind relatie) die gemotiveerd wordt door de behoefte aan intimiteit en verbondenheid.
 - Dialoog: volgens McAdams is de kern van het woord “intimiteit” datgene te delen wat zich in het Zelf bevindt met iemand buiten het Zelf. Het betreft het verlangen om datgene wat diep in iemand verborgen zit te delen met een ander. Echter het gaat hier niet alleen om verborgen gevoelens en verlangens, het thema dialoog kan ook tot uitdrukking komen in diverse vormen van wederzijdse communicatie, zelfs wanneer het over triviale onderwerpen als het weer gaat.
 - Zorgen/helpen: kenmerkend voor dit thema zijn uitdrukkingen van sympathie, zorgen, altruïsme, het helpen van anderen in nood. Men richt zich op bijvoorbeeld zieken, jonge mensen, ongelukkige mensen, arme mensen, liefdadigheidsorganisaties, of men toont gewoon belangstelling in andere mensen en behandelt anderen vriendelijk en voorkomend.
- 30
- 35
- Gemeenschap: het gaat hier om de integratie in grotere groepen of gemeenschappen, hetgeen een gevoel geeft dat men tot een groter geheel behoort, dat men geworteld is in de maatschappij en een netwerk heeft van duurzame sociale relaties en culturele instituties. Dit geeft een gevoel van eenheid, harmonie, saamhorigheid, belonging en solidariteit met een groep mensen, of zelfs met de mensheid als geheel.
- 40

45 **2.2.2 Praktisch model**

De thema's van Communion van McAdams kunnen direct vertaald worden naar de in dit onderzoek gehanteerde definitie van sociaal engagement (zie hfst.1). Ten eerste zijn deze thema's niet zelfgericht maar “ander”gericht, hetgeen raakt aan de definitie van sociaal engagement t.a.v. “de betrokkenheid bij anderen” (zie hfst.1). Bovendien valt uit McAdams' beschrijving van deze thema's af te leiden dat het hier gaat om betrokkenheid bij anderen in

50

zowel in woorden, gevoelens, als daden: het gaat bijv. om “het tonen van belangstelling” (in

²⁰ McAdams, Hoffman e.a., 1996: 348-351

woorden), om "integratie in grotere groepen" (in daden), om "eenheid en harmonie" (in gevoelens), etc..

De thema's van Agency daarentegen zijn meer zelfgericht en vertonen daarom minder raakvlakken met de definitie van sociaal engagement. Het betreft thema's die op het eigen welzijn en belang zijn gericht, anderen kunnen daar (slechts) op instrumentele wijze een rol spelen. Hoewel thema's van Agency dus niet passen binnen de definitie van sociaal engagement (het betreft hier immers geen betrokkenheid bij anderen, maar betrokkenheid bij het Zelf), zijn deze thema's toch belangrijk om aan te geven hoe iemand in het leven staat. Indien deze thema's een hoofdrol spelen in iemands leven zou dit een gebrek aan sociaal engagement kunnen verklaren.

Uit bovenstaande kan het volgende praktische meetinstrument (schema 1) ten aanzien van iemands levenshouding worden afgeleid, hetgeen antwoord moet geven op onderzoeksvraag 2a. Indien dit schema voor elke respondent in kaart wordt gebracht kunnen onderlinge vergelijkingen plaatsvinden:

Schema 1: Levenshouding (onderzoeksvraag 2a)

Motivationale thema's (McAdams e.a.)	respondent 1	respondent 2	respondent..	respondent 30
AGENCY					
Zelfoverwinning					
Status					
Prestatie					
Empowerment					
COMMUNION					
Liefde/vriendschap					
Dialogoog					
Zorgen/helpen					
Gemeenschap					

Na het in kaart brengen van iemands levenshouding (schema 1) kunnen de thema's van Communion per respondent worden vertaald naar sociaal engagement in woorden, gevoelens, en daden (schema 2), hetgeen antwoord moet geven op onderzoeksvraag 2b. Het sociaal engagement wordt tevens gekoppeld worden aan de indicatoren van Dekker (§2.2.1.2):

Schema 2: Concreet sociaal engagement (per respondent) (onderzoeksvraag 2b)

Motivationale thema's van Communion (McAdams e.a.)	Sociaal Engagement				
	Woorden (cognities)		Gevoelens (emoties)	Daden (handelingen)	
	Indicatoren van Dekker				
	normen	betrokkenheid	vertrouwen	netwerken	deelname
Liefde/vriendschap					
Dialogoog					
Zorgen/helpen					
Gemeenschap					

N.b. Schema 1 en 2 zullen gebruikt worden bij de analyse van de interviews in hoofdstuk 6 t/m 8. Daar zal tevens blijken of deze schema's bruikbaar zijn in de praktijk, en/of dat zij enige aanpassing behoeven.

2.3 Motivatie

Enige toelichting op het begrip "motivatie" is wenselijk, omdat in dit onderzoek immers

gezocht wordt naar een mogelijke relatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement vanuit de motivationele psychologie. In het hierna volgende wordt getracht om het begrip "motivatie" te benaderen m.b.v. enkele voorbeelden uit de theorie nl. de fundamentele motivatiesystemen van Metaal&Jansz (§2.3.1.1) en de motivatie van (actieve) betrokkenheid bij de gemeenschap van Batson e.a. (§2.3.1.2).

Daarna volgt de vraag op welke wijze de relatie tussen ongebonden spiritualiteit en sociaal engagement (vanuit motivationeel perspectief) concreet kan worden gemaakt in een praktisch model/overzicht. Hiertoe wordt een praktisch model geformuleerd waarmee het concrete sociaal engagement dat volgt uit schema 2 (§2.2.2) op motivatie wordt geanalyseerd hetgeen (zo mogelijk) in relatie wordt gebracht met spiritualiteit, waarna deze motivatie (zo mogelijk) in één (of meer) van de fundamentele motivatiesystemen van Metaal&Jansz wordt geplaatst (§2.3.2, schema 4). Daarbij wordt het sociaal engagement "in daden" tegen de theorie van Batson aangehouden hetgeen resulteert in schema 3 (§2.3.2). N.b. de theorie van Batson wordt niet toegepast op sociaal engagement in woorden/ gevoelens omdat deze theorie zich richt op actief, d.w.z. handelend sociaal engagement (d.w.z. "in daden").

2.3.1 Theorie

Metaal&Jansz onderscheiden drie van elkaar verschillende fundamentele motivationele systemen: het biologische, het cognitieve, en het sociale motivatiesysteem. Hierna volgt een samenvatting van deze systemen:

2.3.1.1 Metaal & Jansz

Metaal en Jansz stellen dat motivatie een term is die te maken heeft met het beschikken over en het gebruiken van energie die noodzakelijk is om een gesteld doel te bereiken, het staat voor het aanzetten tot en richting geven aan het handelen. Ook in de psychologie is motivatie een verzamelnaam voor alle processen die betrokken zijn bij het starten, het reguleren en het sturen van fysieke en psychische processen²¹. Probleem bij het begrip motivatie is echter dat onder elk motief weer een ander motief ligt, men kan zich eindeloos de vraag naar het waarom blijven stellen, net zolang tot men uitkomt bij de "fundamentele" motieven, d.w.z. de motieven die aan de basis liggen van het menselijk handelen²². De zoektocht naar fundamentele motieven heeft vele theorieën opgeleverd, maar heeft niet geleid tot overeenstemming. Om toch een indruk te geven van de inzichten die binnen de motivationele psychologie bestaan, wordt in het hiernavolgende een overzicht gegeven van een dwarsdoorsnede van de voorhanden liggende theorieën in drie grote van elkaar verschillende fundamentele motivatiesystemen zoals onderscheiden door Metaal&Jansz: het biologische, cognitieve en sociale systeem. Daarna wordt getracht om dit onderzoek te relateren aan deze theorie.

➤ Biologische motivatie²³

Het begrip "biologische motivatie" wordt gereserveerd voor motieven die als onbewuste oorzaken het individu dwingend voortduwen. Het gaat erom welke energie mensen ertoe brengt iets te gaan doen. Voorbeeld hiervan zijn de drifttheorieën uit de eerste helft van de 20^e eeuw. Driften zijn de aanjagers van ons gedrag, een psychische energie die ontstaat uit een fysiologisch tekort. Driften zijn aangeboren en dienen tot het opheffen van dit tekort. In het behaviorisme wordt onderscheid gemaakt tussen primaire driften; de lichamelijke processen die essentieel zijn voor overleving, en secundaire driften die zijn aangeleerd. Driften zijn het product van een lange evolutionaire ontwikkeling, echter de belangstelling voor deze theorieën verdween na de opkomst van de cognitieve psychologie. Door de recentelijk toegenomen kennis over het brein echter is de interesse voor de biologische basis van motivationele processen weer toegenomen. Een voorbeeld daarvan is de zoektocht naar

²¹ Metaal & Jansz, 2001, 75

²² Metaal & Jansz, 2001, 76

²³ Metaal & Jansz, 2001, 77-79

mechanismen die alle motieven gemeenschappelijk hebben. Een voorbeeld van een dergelijk mechanisme is het "leuk"-centrum. Het motief "omdat ik het leuk vind" is immers het ultieme antwoord op de vraag waarom we iets doen. Het "leuk"-centrum wordt gestimuleerd door de "reward-pathway", zenuwbundels die vanuit het midden van de hersenen naar de "nucleus accumbens" lopen. Stimulatie van deze nucleus geeft een prettig gevoel: een lekker-doe-dat-nog-eens gevoel. Op deze wijze wordt een motivatie die onder de brede paraplu van "leuk" geschaard kan worden biologisch verklaard als neurologisch proces.

10 ➤ **Cognitieve motivatie**²⁴

Cognitieve psychologen bestuderen mensen als denkers die zichzelf doelen stellen. Deze invalshoek staat haaks tegenover die van de drifttheorieën. Als mensen niet langer worden bestudeerd als organismen die zich laten sturen door hun driften, maar als rationele beslissers die zich laten trekken door hun zelfgekozen doelen, is de vraag niet meer "wat zet organismen aan tot gedrag?" maar "waarom kiezen mensen voor dat ene gedragsalternatief?" De cognitieve psychologie gaat ervan uit dat men dit simpelweg aan mensen kan vragen, waarbij hun antwoord het directe motief weergeeft. Motieven worden dus beschouwd als "expliciete" doordachte redenen die mensen geven voor hun handelen in plaats van onbewuste oorzaken. Het accent ligt op "het begrijpen van de wereld" als product van menselijke denkwerk. Echter daarnaast is er toenemende aandacht voor cognitieve motieven die ons onbewust beïnvloeden: de "impliciete" motieven. Het onderscheid tussen expliciete en impliciete motivatie wordt in het hierna volgende nader toegelicht:

Expliciete motivatie:

25 Het nagestreefde doel van cognitieve motivatie wordt competentie genoemd. Wie competent is in een bepaalde omgeving weet wat, hoe en wanneer hij iets moet doen of juist moet laten. Competentiemotivatie is universeel: betekenis willen verlenen aan de leefwereld ligt besloten in de aard der mensen. Echter er bestaan individuele verschillen. Deci&Ryan maken onderscheid tussen mensen die zelf bepalen wat zij doen, en mensen die zich vooral laten controleren door hun omgeving. De eerste groep handelt vanuit een z.g. autonome oriëntatie, de tweede noemen zij controle georiënteerd. De autonome georiënteerde groep bepaalt zelf over welke zaken zij controle willen hebben en nemen zelf initiatief, dit wordt ook wel intrinsieke (van binnenuit) motivatie genoemd. Controle georiënteerde mensen daarentegen zijn voornamelijk extrinsiek (van buitenaf) gemotiveerd: zij doen of laten bepaalde activiteiten omdat het zo moet of hoort, of omdat ze ervoor worden beloond.

Impliciete motivatie:

Het afgelopen decennium is de eenzijdige nadruk op bewuste rationele denkwerk enigszins bijgesteld: mensen blijken ook te worden bestuurd door onbewuste denkprocessen. Naast het weten als gevolg van reflectie en redeneren bestaat er ook "weten" dat moeiteloos, automatisch, intuïtief, indirect, impliciet en onbewust tot stand lijkt te komen. Naast weten dat te maken heeft met intellect en rationaliteit, is er ook weten dat leunt op ervaring en gevoelens. Dit tweede, meer primitieve systeem wordt, i.t.t. het weloverwogen en bewust opererende rationele systeem, gekenmerkt door automatismen waar mensen nauwelijks weet van hebben. Metaal&Jansz stellen dat het postuleren van een tweede cognitief systeem consequenties heeft voor het onderzoek naar motivatie. Rationele beslissers geven op de vraag naar het waarom van hun gedrag doordachte redenen. Echter mensen zijn zich doorgaans niet bewust van impliciete motieven waarmee de motivatie een moeilijk te grijpen factor wordt in de regulering van het menselijk gedrag.

Een voorbeeld van cognitieve motivatie is prestatie-motivatie; de intrinsieke motivatie zichzelf te overtreffen op bepaalde taken. McLelland stelde eind jaren veertig dat prestatie-motivatie

²⁴ Metaal & Jansz, 2001, 79-86

werkt als een drift waarvan mensen zich niet bewust zijn. Rechtstreeks vragen naar deze behoefte zou dus geen zin hebben, omdat mensen geen toegang hebben tot hun behoefte. Daarom stelt McLelland in de jaren veertig dat prestatie-motivatie op indirecte wijze onderzocht moet worden en gebruikt hiervoor de Thematic Apperception Test (T.A.T.), een z.g. projectieve test waarbij de respondent zijn wensen en verlangens via een afbeelding prijsgeeft, waarvan op indirecte wijze zijn motivatie valt af te leiden. Hieruit blijkt dat, wanneer mensen gevraagd wordt naar hun motieven betreffende hun eigen prestaties, er een ander beeld ontstaat van prestatie-motivatie dan wanneer die motieven worden afgeleid uit het verhaal dat zij naar aanleiding van de TAT-plaatjes vertellen. Volgens McLelland is dit een ondersteuning voor het bestaan van twee verschillende soorten prestatie-motieven, nl. impliciet en expliciet. De impliciete prestatie-motieven zijn primitief en worden in de vroege jeugd verworven door interactie tussen genetisch materiaal en ervaringen. Volwassenen kunnen deze impliciete motieven vaak niet verwoorden echter desalniettemin zijn deze stevig verankerd. De expliciete prestatie-motieven worden later in het leven gevormd, je kunt mensen er gewoon naar vragen. Deze motieven kunnen echter meer het ideale zelfbeeld of een nagestreefd doel weerspiegelen, dan hoe iemand daadwerkelijk is. Als impliciete en expliciete prestatie-motieven elkaar in de weg zitten overwint op lange termijn het impliciete motief ²⁵.

Reden waarom hier zo uitgebreid wordt ingegaan op het karakter van prestatie-motivatie, nl. impliciet resp. expliciet, is omdat deze zienswijze t.a.v. het impliciete dan wel expliciete karakter van motivatie in zijn algemeenheid van invloed is op de gekozen methode van onderzoek (zie hfst.3). Dit onderzoek richt zich weliswaar niet direct op prestatie-motivatie (hoewel dit tevens een rol kan spelen), echter het impliciete dan wel expliciete karakter van de motivatie t.a.v. sociaal engagement is bepalend voor de onderzoeks-aanpak. Indien deze motieven van sociaal engagement expliciet zijn, dan kan men er gewoon naar vragen. Aangezien gevoel en intuïtie echter een grote rol spelen in de spirituele wereld in het algemeen, kan het zijn dat dit ook een rol speelt bij hun motivatie voor sociaal engagement. Het betreft hier dan impliciete motieven van sociaal engagement die niet d.m.v. directe vragen naar voren komen.

➤ **Sociale motivatie**²⁶

Mensen zijn sociale wezens die hun oordelen en doelen afstemmen op wat (ze denken dat) anderen (over hen) denken. De vorming, handhaving en bijstelling van hun wereldbeeld vindt plaats in voortdurende interactie met anderen. Echter mensen willen niet alleen (cognitief) sociaal competent gevonden worden, daarnaast willen zij gewoon aardig gevonden en gewaardeerd worden: zij willen erbij horen. Om die reden is door o.m. Freud en Maslow verondersteld dat er naast de (cognitieve) behoefte sociaal vaardig te zijn, een (sociale) behoefte bestaat om "erbij" te horen. Het is de vraag of het hier een fundamentele behoefte betreft. Baumeister&Leary²⁷ claimen dat sociale motivatie een fundamentele behoefte is, en spreken van "the need to belong": een aangeboren behoefte om tenminste een beperkt aantal duurzame, positieve en significante interpersoonlijke relaties aan te gaan en vast te houden. Het lijkt plausibel, maar niet onomstotelijk bewezen, dat de "need to belong" tot op zekere hoogte te vinden zou moeten zijn bij alle mensen in alle culturen. Mensen lijken sterk geneigd om makkelijk sociale relaties te vormen onafhankelijk van de omstandigheden. Niet alleen worden relaties op natuurlijke wijze gevormd, tevens investeren mensen er tijd en energie in om waardevolle relaties te onderhouden. En tenslotte lijkt de behoefte om ergens bij te horen een belangrijke factor in het menselijk denken te zijn.

Uitgaande van bovenstaande dwarsdoorsnede van de voorhanden liggende theorieën t.a.v. motatiesystemen, is het de vraag hoe deze theorie gerelateerd kan worden aan dit

²⁵ Metaal&Jansz, 2001, 84-85

²⁶ Metaal & Jansz, 2001, 86-88

²⁷ Baumeister&Leary, 1995: 497-529

onderzoek. Naast de aandacht die nog steeds bestaat voor het biologische en expliciete (rationele) cognitieve systeem is er de laatste jaren sprake van een toenemende interesse voor het impliciete (intuïtieve) cognitieve systeem en voor het sociale systeem. De vraag kan gesteld worden in welk motivatiesysteem de onderzoeksvragen t.a.v. motivatie (welke

5

spirituele motieven liggen ten grondslag aan het sociaal engagement van ongebonden

spirituelen?) thuishoren.

Ten eerste kan verondersteld worden dat de motivatie van bepaalde vormen van sociaal engagement verklaard kunnen worden door het biologische motivatiesysteem, bijv. vanuit het "leuk-centrum": men vindt het "leuk" om vrijwilligerswerk te doen op een sportclub,

10

"leuk" om de plaatselijke politiek in te gaan, etc.. Het is echter de vraag of "leuk" genoeg is om langdurig sociaal engagement te vertonen, of dat er wellicht andere (onderliggende) motieven een rol spelen. De verwachting is dat de motivatie voor sociaal engagement zich op een wat gecompliceerder niveau afspeelt.

Ten tweede kan verondersteld worden dat de motivatie van sociaal engagement, als onderdeel van sociaal gedrag, past binnen het sociale motivatiesysteem. Bepaalde vormen van sociaal engagement, bijvoorbeeld het netwerken met familie en vrienden, kunnen direct verklaard worden vanuit de fundamentele behoefte van "the need to belong". Echter het verklaren van deze vormen van sociaal engagement vanuit een (fundamentele) sociale motivatie lijkt té makkelijk omdat op deze wijze bijna alle sociale relaties verklaard kunnen

15

20

worden, terwijl het ondertussen goed mogelijk is dat een spiritueel (sociaal) motief een rol speelt. Onderzocht kan worden of er sprake is van een subcategorie binnen het fundamentele sociale motivatiesysteem, namelijk een "spiritueel sociaal motivatiesysteem".

Tenslotte wordt dan ook de mogelijkheid overwogen of de onderliggende motieven van sociaal engagement verklaard kunnen worden vanuit het cognitieve motivatiesysteem. Te denken valt bijvoorbeeld aan een spiritueel idee/ervaring dat het motief zou kunnen vormen om bepaalde vormen van sociaal engagement in de praktijk te brengen. Om in te haken op het voorgaande voorbeeld "netwerken onder familie en vrienden": indien iemand

25

bijvoorbeeld het (spirituele) gevoel/idee heeft van "universele verbondenheid met alle mensen", dan zou dit mogelijk een motief kunnen vormen om te netwerken met vrienden en familie. De motivatie voor deze vorm van sociaal engagement kan onbewust (d.w.z. intuïtief en indirect) tot stand komen vanuit deze ideologische instelling: dit past in het cognitieve (impliciete) motivatiesysteem. Anderzijds echter zou deze vorm van sociaal engagement, zoals hierboven reeds gesteld, net zo goed verklaard kunnen worden uit de fundamentele behoefte van "the need to belong". Het blijft vooralsnog dan ook de vraag vanuit welk

30

35

motivatiesysteem de (mogelijk spirituele) motieven van sociaal engagement het beste verklaard kunnen worden. Mogelijk kunnen meerdere motivatiesystemen tegelijk gebruikt worden, of kunnen er (zoals bij het sociale motivatiesysteem gesuggereerd) subcategorieën gemaakt worden binnen bestaande systemen, en wellicht is er ook sprake van een fundamenteel spiritueel motivatiesysteem. De bedoeling is dat dit onderzoek hier een

40

aanwijzing voor geeft.

2.3.1.2 Batson e.a.

Batson onderscheidt vier verschillende motieven voor "actieve betrokkenheid bij de gemeenschap", nl. egoïsme, altruïsme, collectivisme en principisme. In dit onderzoek wordt

45

Batson's "actieve betrokkenheid bij de gemeenschap" gelijk gesteld aan de definitie van sociaal engagement "in daden" d.w.z. "betrokkenheid bij anderen in daden" (hfst.1). Batson's motieven onderscheiden zich van elkaar door het unieke doel dat ten grondslag ligt aan elk motief. Indien betrokkenheid bij een gemeenschap gebaseerd is op egoïstische motieven dan is het uiteindelijke doel niet het dienen van het gemeenschapsbelang maar het

50

eigen belang. Indien betrokkenheid bij de gemeenschap gebaseerd is op altruïstische motieven dan is het uiteindelijke doel het dienen van het belang van één of meer individuen. Indien betrokkenheid bij de gemeenschap gebaseerd is op collectivistische motieven dan is het uiteindelijke doel het dienen van een bepaald groepsbelang of collectief belang. En

tenslotte, indien betrokkenheid bij de gemeenschap gebaseerd is op principalistische motieven dan is het uiteindelijke doel om een moreel principe overeind te houden²⁸. Voor een bepaald individu in een bepaalde situatie kunnen meerdere motieven tegelijk een rol spelen, waarbij de diverse motieven kunnen conflicteren dan wel elkaar kunnen versterken.

5 In het hiernavolgende wordt elke vorm van motivatie apart toegelicht:

- Egoïsme: de gemeenschap wordt gediend met het uiteindelijke doel om het eigenbelang te dienen.

10 Het gaat hier om handelingen waarbij in de praktijk vaak een groter maatschappelijk belang gediend wordt echter waarbij dit maatschappelijk belang slechts instrumenteel is om het uiteindelijke doel te bereiken namelijk het dienen van het eigen belang. Wanneer iemand bijvoorbeeld een politiek succes behaalt kan dit een ondersteuning zijn van het algemeen belang, echter de motivatie kan van egoïstische aard zijn wanneer de politicus dit succes boekt met het uiteindelijke doel om de eigen carrière te stimuleren. Aan de ene kant kan

15 egoïstische motivatie krachtig zijn, aan de andere kant is het onstandvastig: wanneer een egoïstisch gemotiveerd persoon erachter komt dat het dienen van het maatschappelijk belang niet langer het eigenbelang dient zal het maatschappelijk belang al snel minder interessant worden.

- Altruïsme: de gemeenschap wordt gediend met het uiteindelijke doel om het belang van één of meer individuen te dienen.

Altruïsme is niet altijd hetzelfde als "helpen", hetgeen zowel egoïstisch als altruïstisch gemotiveerd kan zijn. Het is ook niet hetzelfde als zelfopoffering, waarbij het gaat om wegcijfering van het Zelf en niet om het welzijn van een ander. Bronnen van altruïstische

25 motivatie worden gevonden in empathische emotie, sympathie, medelijden etc.. Meestal gaat het daarbij om het welzijn van mensen die ons na staan, zoals familie en vrienden. Echter voor het dienen van het maatschappelijk belang vormt altruïsme een minder waarschijnlijk motief waardoor het als motivatie voor het dienen van maatschappelijke belangen (vervuiling, bedreigde dieren, etc.) minder duurzaam is.

- Collectivisme: de gemeenschap wordt gediend met het uiteindelijke doel om het belang van een groep te dienen.

De groep kan klein of groot zijn, en zelfs de gehele mensheid betreffen. Mensen zetten zich vaak in voor een groep waarvan zij onderdeel uitmaken, echter het gaat meestal niet

35 om eigenbelang maar om het belang van de groep. Te denken valt aan het geven van geld aan een groep waarvoor men sympathie voelt, bijv. ouders die kinderen hebben geven geld aan liefdadigheidsorganisaties die zich inzetten voor (het collectief) kinderen die hulp nodig hebben elders in de wereld, omdat deze ouders zich identificeren met die groep vanuit hun eigen situatie.

- Principiële: de gemeenschap wordt gediend met het uiteindelijke doel om een moreel principe overeind te houden.

Het kan bijvoorbeeld gaan om het principe van gerechtigheid, de plicht om te stemmen, vrijheid van meningsuiting etc.. Sommige principes lijken universeel en in elke situatie

45 toepasbaar. In de praktijk echter blijkt een mens zeer goed in staat om zichzelf te rechtvaardigen in een situatie waar morele principes in het geding zijn. Dit zou de zwakke relatie kunnen verklaren die bestaat tussen morele principes en sociale actie: wanneer ons eigenbelang het best gediend wordt door het overboord zetten van morele principes dan hebben mensen daar weinig moeite mee. In dat geval heeft het

50 principalistische motief gediend als camouflage voor het onderliggende eigenbelang.

²⁸ Batson e.a., 2002, 429

2.3.2 Praktisch model

De theorie van Batson richt zich op de motieven van actieve betrokkenheid bij een gemeenschap. Dit sluit aan bij de motivationele thema's van Communion zoals onderscheiden door McAdams e.a. (§2.2.1.3). Een ander belangrijk kenmerk van het model van Batson is dat het áctieve vormen van betrokkenheid betreft, d.w.z. niet in woorden of gevoelens maar in daden (om aan te sluiten bij de definitie van sociaal engagement). Hiermee kan een relatie gelegd worden tussen de thema's van Communion van McAdams, de motivatie van betrokkenheid bij de gemeenschap volgens Batson, en de definitie van sociaal engagement "in daden" m.b.v. de indicatoren van Dekker (§2.2.1.2). E.e.a. komt tot uitdrukking in het volgende schema 3:

Schema 3: Motivatie van sociaal engagement in daden

Thema's van Communion (McAdams e.a.)	Motivatie van betrokkenheid bij Communion (Batson e.a.)	Sociaal Engagement (daden)	
		indicatoren van Dekker	
		netwerken	deelname
Liefde/vriendschap	egoïsme		
	altruïsme		
	collectivisme		
	principlisme		
Dialogoog	egoïsme		
	altruïsme		
	collectivisme		
	principlisme		
Zorgen/helpen	egoïsme		
	altruïsme		
	collectivisme		
	principlisme		
Gemeenschap	egoïsme		
	altruïsme		
	collectivisme		
	principlisme		

De motivatie van betrokkenheid bij de gemeenschap (m.a.w. de motivatie van sociaal engagement "in daden") volgt uit schema 3. Echter de relatie tussen deze vormen van sociaal engagement met ongebonden spiritualiteit (onderzoeksvraag 3) is daarmee nog niet benoemd c.q. getypeerd. Tevens is de motivatie van sociaal engagement "in woorden" en "in gevoelens" (welke buiten de theorie van Batson vallen) nog niet benoemd. Daarom zal per vorm van sociaal engagement de (mogelijke) relatie met spiritualiteit getypeerd worden, waarna de motivatie van sociaal engagement in één van de fundamentele motivatiesystemen van Metaal&Jansz geplaatst wordt waarmee een verbinding gemaakt wordt met de theorie. Tevens zal hieruit blijken of de fundamentele motivatiesystemen van Metaal&Jansz afdoende zijn voor het plaatsen van spiritueel gemotiveerd sociaal engagement of dat er enige nuancering nodig is. E.e.a. resulteert in het volgende overzicht per respondent:

30

Schema 4: relatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement

	Sociaal Engagement (SE)	Relatie SE met Spiritualiteit	Motivatie(systeem) van SE
Gevoelens			
1			
2			
Daden			
3			
4			
Woorden			
5			
6			

N.b. Schema's 3 en 4 zullen gebruikt worden bij de analyse van de interviews in hoofdstuk 6 t/m 8. Daar zal tevens blijken of deze schema's bruikbaar zijn in de praktijk of dat er enige aanpassing nodig is.

5

3. Onderzoeksmethode

In dit hoofdstuk wordt uitgelegd waarom gekozen is voor een kwalitatieve methode van onderzoek (§3.1), en daaraan gerelateerd de methode van dataverzameling (§3.2). Hiertoe worden diverse mogelijkheden van dataverzameling tegen elkaar afgewogen en wordt het persoonlijke (face-to-face) interview (§3.2.1) en met name de narratieve benadering (§3.2.2) nader toegelicht. Tenslotte wordt besloten met enkele methodologische kanttekeningen t.a.v. de gekozen onderzoeksmethode (§3.2.3).

3.1 Kwalitatief onderzoek en casestudy

Volgens Baarda e.a.²⁹ ligt de nadruk bij kwalitatief onderzoek op het “begrijpen of doorgronden van individuele mensen, groepen, of situaties”. Er wordt daarbij met een zekere souplesse gebruik gemaakt van een flexibele onderzoeksopzet die zich tijdens het onderzoek nog kan wijzigen. In dit onderzoek gaat het inderdaad om het “doorgronden van individuele mensen en/of groepen”, er wordt immers getracht om de motieven van sociaal engagement binnen de groep ongebonden spirituelen te doorgronden. Hiervoor is een bepaalde diepgang nodig waar kwalitatief onderzoek zich goed voor leent. Bovendien staat de opzet van dit onderzoek weliswaar tot op zekere hoogte vast, echter indien in de loop van het onderzoek mocht blijken dat het één of ander niet werkt dan moet er ruimte zijn voor bijsturing: ook hiervoor is een kwalitatieve benadering op zijn plaats.

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van de z.g. “collective casestudy”. Robert Stake³⁰ beschrijft drie soorten case studies, waarbij een “case” niet altijd op een persoon betrekking heeft maar ook op een ding, een systeem etc.. Ten eerste beschrijft hij de “intrinsic casestudy”, waarbij slechts één bepaalde case onderzocht wordt, n.b. deze ene case zegt niets over andere cases of over een algemeen probleem. Daarnaast wordt de “instrumental casestudy” beschreven waarbij één bepaalde case bestudeerd wordt om meer over andere vergelijkbare cases te weten te komen. Tenslotte beschrijft hij de “collective casestudy”, waarbij meerdere cases onderzocht worden om meer te weten te komen over een bepaald fenomeen of een bepaalde groep.

In dit onderzoek worden drie cases (respondenten) onderzocht. Hoewel drie cases te weinig is voor een “collective casestudy”, en dus geen algemene conclusies getrokken kunnen worden over een bepaalde groep of fenomeen, kan wel per case afzonderlijk worden geanalyseerd in hoeverre de onderzoeksvragen beantwoord kunnen worden. Zo mogelijk kunnen voorzichtig overeenkomsten en verschillen worden geconstateerd tussen de drie cases onderling en voorlopige conclusies worden getrokken die gevalideerd kunnen worden m.b.v. de interviews die Berghuijs nog gaat uitvoeren in het kader van haar promotieonderzoek.

3.2 Methode van dataverzameling

Baarda e.a. onderscheiden drie methoden van dataverzameling bij kwalitatief onderzoek: mondeling en/of schriftelijk interviewen, observeren, en het gebruik van bestaande gegevens. Interviewen leent zich vooral voor het achterhalen van meningen, attitudes, kennis en gevoelens. Observatie is geschikt voor het vastleggen en beschrijven van gedrag. Het gebruik van bestaande gegevens kan relevant zijn wanneer je informatie wilt hebben uit het verleden. De onderzoeksvraag en het karakter van de daarin voorkomende begrippen is maatgevend voor de dataverzamelingsmethoden waarvoor gekozen wordt³¹.

Er kan gesteld worden dat de methodes van “observatie” en “gebruik van bestaande gegevens” niet geschikt zijn voor dit onderzoek. Bestaande gegevens zijn slechts beperkt

²⁹ Baarda e.a., 2005, voorwoord

³⁰ Stake, 1995, 3-4

³¹ Baarda e.a., 2005, 191

beschikbaar, en de gegevens die wel beschikbaar zijn komen zijdelings uit ander onderzoek voort dat niet direct is toegespitst op de onderzoeksvragen. De methode van observatie valt af omdat met deze methode geen motieven (voor sociaal engagement) kunnen worden achterhaald, hetgeen juist een belangrijk thema is in dit onderzoek. Tenslotte blijven dan nog het mondelinge dan wel schriftelijke interview over. Voor dit onderzoek is gekozen voor dataverzameling d.m.v. mondelinge (face-to-face) interviews. Deze keuze is gerelateerd aan de onderzoeksvragen (hfst. 1), welke (o.a) het mogelijke verband tussen ongebonden spiritualiteit en sociaal engagement onderzoeken. N.b. deze onderzoeksvragen worden door Baarda e.a. getypeerd als z.g. "samenhangonderzoeksvragen", welke de samenhang tussen diverse fenomenen (in dit onderzoek de fenomenen "ungebonden spiritualiteit" en "sociaal engagement") onderzoeken. Er zijn verschillende argumenten die pleiten voor het mondelinge (face-to-face) interview: onderzoek naar motivering van gedrag is complex van aard waarbij sociale wenselijkheid een rol speelt (§3.2.3). Bij andere (dan face-to-face) vormen van interviewen, bijvoorbeeld telefonisch of schriftelijk, is de kans op sociaal wenselijke antwoorden groter omdat de afstand tussen interviewer en respondent groter wordt, d.w.z. er is minder persoonlijk contact waardoor het makkelijker wordt om de zaak mooier te maken dan het is hetgeen het achterhalen van daadwerkelijke authentieke motivatie compliceert. Bovendien kan met telefonische en schriftelijke interviews minder worden doorgevraagd dan bij het persoonlijke interview, terwijl de mogelijkheid van doorvragen essentieel is om door de oppervlakkige buitenkant van sociaal wenselijke motivering heen te dringen.

3.2.1 Het persoonlijke (face-to-face) interview

Eenmaal gekozen voor het persoonlijke interview dient een keuze gemaakt te worden tussen diverse soorten van persoonlijke interviews. Baarda e.a.³² beschrijven het z.g. "open interview", d.w.z. een weinig gestandaardiseerde interviewmethode. Bij open interviews gaat de onderzoeker meestal niet met een vooraf vastgelegd vragenschema het veld in, maar met één beginvraag en/of een aantal topics of richtlijnen. Het open interview onderscheidt zich van het gestructureerde interview in die zin dat een gestructureerd interview een vastgesteld schema van vragen heeft dat in systematische volgorde wordt afgewerkt. Een open interview daarentegen lijkt in sterkere mate op een gewoon gesprek met iemand. De interviewer exploreert vragenderwijs de topics (gespreksonderwerpen) om te ontdekken hoe de respondent daar tegen aan kijkt. Op deze wijze wordt de wijze waarop de respondent antwoord geeft gerespecteerd, en is het de bedoeling dat de respondent de indruk heeft dat zijn antwoord hoe dan ook acceptabel en waardevol is. Het voordeel van een open interview is dat er redelijk snel informatie verkregen kan worden over diverse onderwerpen, en dat onmiddellijk doorgevraagd kan worden als dat nodig is. Baarda e.a. onderscheiden diverse soorten open interviews w.o. het:

- vrije attitude interview:
Hier ligt de structuur van het gesprek in het geheel niet vast. Meestal wordt begonnen met één beginvraag, waarna via "doorvragen" het gesprek op gang wordt gehouden.
- half gestructureerde interview:
Hier liggen de vragen van te voren niet vast maar de onderwerpen wel. Deze staan dan in logische volgorde in een interviewschema of topiclijst, echter het staat de interviewer vrij om, als de loop van het gesprek daartoe aanleiding geeft, de volgorde van de onderwerpen te veranderen, zolang deze allemaal maar aan de orde komen. Het half gestructureerde interview lijkt dus veel op het vrije attitude interview met dit verschil dat het nu niet om één maar om meerdere beginvragen gaat, nl. bij elk nieuw topic. Vaak worden bij elk topic nog enkele trefwoorden of "doorvragen" geformuleerd die in de loop van het interview "spontaan" aan de orde komen.
- gedeeltelijk gestructureerde interview:

³² Baarda e.a, 2007, 14-24

Hier wordt gebruik gemaakt van een vragenlijst die vnl. bestaat uit gesloten vragen met een vaste formulering, die in vaste volgorde worden gesteld aan de respondent. Daarnaast bevat de vragenlijst ook een aantal open vragen waarbij de interviewer nadrukkelijk moet doorvragen.

5 • retrospectieve interview:

Hier wordt geprobeerd om een bepaald aspect uit de levensgeschiedenis van mensen te achterhalen, waardoor er per definitie vragen over het verleden worden gesteld. Baarda e.a. waarschuwen voor een tweetal vertekeningen, nl. het feit dat de kijk op vroeger kan worden beïnvloed door de veranderende situatie nu, en het feit dat mensen geneigd zijn dingen van vroeger te veranderen om ze meer in overeenstemming te brengen met elkaar en met het heden.

10 In dit onderzoek wordt m.n. gebruik gemaakt van het half gestructureerde interview, echter het vragenschema vertoont ook raakvlakken met de andere interviewvormen zoals hierboven genoemd. Hierop wordt nader ingegaan in hoofdstuk 4, waar de opbouw van het vragenschema besproken wordt. Naast bovenstaande interviewvormen wordt gebruik gemaakt van de narratieve benadering, waarop in het hiernavolgende wordt ingegaan.

3.2.2 De narratieve benadering

20 De narratieve benadering wordt in de wetenschap o.a. gebruikt bij onderzoek naar de menselijke identiteit, afgeleid van het levensverhaal. Een belangrijke reden om deze benadering in ons onderzoek te integreren is het feit dat het levensverhaal van de respondent een belangrijke rol speelt in ons onderzoek. Uit het levensverhaal kan onder andere iemands levenshouding (onderzoeksvraag 2a) worden afgeleid. Daarnaast kan de respondent bij de narratieve benadering vrijuit praten met een minimale interviewerinterventie, en dus met een minimale sturing van het interview. Dit genereert spontane antwoorden, de respondent bespreekt gebeurtenissen die hij/zij belangrijk vindt en niet (in eerste instantie) de gebeurtenissen die de interviewer belangrijk vindt. Het belang van spontane informatie voor dit onderzoek ligt in de verwachting dat het zaken betreft die een belangrijke rol spelen in het leven van de respondent. N.b. bij gestuurde interviewvragen bestaat de kans dat er onderwerpen worden besproken die minder relevant zijn voor de respondent. Op deze wijze kunnen ook spontaan vormen van sociaal engagement naar voren komen (onderzoeksvraag 2b) en indien dit niet het geval is kan men zich afvragen in hoeverre sociaal engagement eigenlijk een rol speelt in het leven van de respondent.

35 Daarnaast heeft de narratieve benadering een positief effect op de sociale wenselijkheid van de antwoorden (§3.2.3) en kan deze mogelijk licht werpen op impliciete motieven van (o.a.) sociaal engagement (zie onderzoeksvraag), naast de expliciete motieven die (d.m.v. gerichte interviewvragen) in het halfgestructureerde gedeelte aan de orde komen.

40 In het hiernavolgende volgt eerst een stuk theorie van de narratieve benadering (§3.2.2.1), waarna nader ingegaan wordt op de methode (§3.2.2.2). Er wordt besloten met een aantal opmerkingen t.a.v. de toepassing van de narratieve benadering in wetenschappelijk onderzoek (§3.2.2.3).

3.2.2.1 Theorie

45 De ontwikkeling van de narratieve benadering als denkwijze, model, theorie en methode is in de jaren negentig van de vorige eeuw op systematische wijze uitgewerkt, echter al in de jaren zeventig schreef Crites een artikel over de narratieve aard van de menselijke ervaring, waarin hij stelt dat de werkelijkheid geen narratieve vorm heeft maar onze ervaring wel. Van daaruit richtten zich steeds meer wetenschappelijke disciplines op de mogelijkheden van het narratieve perspectief. Binnen de verschillende theologische disciplines zijn narratieve benaderingen inmiddels geaccepteerd als valide onderzoeksinstrumenten.³³

³³ Ganzevoort, De Praxis als verhaal, 1998, 4-7

Alvorens verder in te gaan op de narratieve benadering dient eerst duidelijk te worden wat een (autobiografisch) narratief precies is. Volgens Dan McAdams betreft het autobiografisch narratief in de vorm van het "levensverhaal" een psychosociale constructie die iemands identiteit beslaat welke door de betreffende persoon zelf geconstrueerd wordt. McAdams omschrijft dit als volgt:

*"a personal myth that an individual begins working on in late adolescence and young adulthood in order to provide his or her life with unity or purpose and in order to articulate a meaningful niche in the psychosocial world"*³⁴.

McAdams ontwikkelde een theorie van de wijze waarop de moderne mens identiteiten creëert d.m.v. narratief, te beginnen bij de narratieve toon van de kindertijd en eindigend met de middelbare of oudere volwassene's poging om een bevredigend einde te boetsen voor het levensverhaal door een generativiteitsscript van het Zelf te maken. Op McAdams' zienswijze en methode wordt nader ingegaan in §7.1.

Een Nederlandse psycholoog die een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de narratieve benadering is H.J.M.Hermans. Hij bekritiseert o.a. de narratieve theorieën die zich eenzijdig richten op de tijdsdimensie, en claimt de nodige aandacht voor de "ruimtedimensie". Hiertoe zet hij twee soorten theorieën tegenover elkaar. Aan de ene kant zijn daar de "organismische" theorieën waarin een vaste volgorde van ontwikkelingsfases (in de tijd) wordt verondersteld voor alle mensen, onafhankelijk van hun geslacht, ras, leeftijd etc.. De tijdsdimensie is vooral gebaseerd op continuïteit en onomkeerbaar. N.b. Hier wordt geen rekening gehouden met de individuele geschiedenis, en wordt verondersteld dat het levensverhaal voorspelbaar is. Aan de andere kant zijn daar de contextualisten, die het belang van onverwachte gebeurtenissen benadrukken. Hierbij wordt aandacht gegeven aan het feit dat levensverhalen niet altijd voorspelbaar zijn. Hermans geeft hier vorm aan door, naast de (traditionele) tijdsdimensie, tevens aandacht te geven aan de ruimtedimensie in het levensverhaal, welke zich juist richt op discontinuïteit en dus omkeerbaar is. Hermans claimt dat er geen alwetende verteller is, maar een veelheid aan perspectieven die in een dialectiek van synthetiserende en fragmenterende krachten het Zelf formeren. Zo komt Hermans tot het concept van het "Meerstemmig Zelf". Hierin kan het Zelf volgens Hermans diverse posities innemen, waarbij vanuit elke positie een eigen verhaal verteld kan worden. Daarbij worden de diverse posities zo dicht bij elkaar geplaatst dat het Zelf heen en weer kan springen tussen verschillende posities. Deze bewegingen zijn dialogisch van aard. Op deze wijze wordt behalve aan het tijdsverloop tegelijkertijd recht gedaan aan de positionering in de ruimte, m.a.w. er bestaat continuïteit in het tijdsverloop binnen een positie, maar discontinuïteit in sprongen tussen de posities; de tijdsdimensie doet recht aan het historische aspect van het levensverhaal, terwijl de ruimtedimensie recht doet aan het verhalende aspect van het levensverhaal. Persoonlijke narratieven representeren intern consistente interpretaties van het verleden zoals in het heden begrepen. Dit betekent dat een levensverhaal nooit gefixeerd zal zijn. Het levensverhaal wordt herverteld in de tijd omdat nieuwe ervaringen die resulteren uit veranderingen in de situatie geïntegreerd moeten worden, waaruit een herordening van het levensverhaal als geheel kan resulteren³⁵. Een essentieel kenmerk van het narratief is "emplotment": het construeren en verbinden van gebeurtenissen op zodanige wijze dat betekenisvolle structuren worden ontwikkeld. Emplotment maakt het verschil tussen een kroniek en narratieve constructie: terwijl de chronologische volgorde kenmerkend is voor een kroniek, is narratieve coherentie kenmerkend voor een narratief. Gebeurtenissen in een narratief worden geordend op basis van relevantie, motief en thema. Hermans maakt onderscheid tussen thema's waarin enerzijds "Self-Enhancement" centraal staat, en anderzijds "Contact and Union" met de

³⁴ McAdams, 1993, 5

³⁵ Hermans&Kempen, 1993, 15-16

omgeving of anderen mensen centraal staat ³⁶. Deze thema's representeren zelfgerichtheid resp. andergerichtheid, en vertonen raakvlakken met de thema's van Agency&Communion van McAdams e.a. (zie §2.2.1.3).

5 3.2.2.2 Methode

10 Het narratieve interview werd door de socioloog Fritz Schütze ³⁷ ontwikkeld en wordt tegenwoordig vooral in verband met biografisch onderzoek ingezet. De grondgedachte van de narratieve benadering is de ontwikkeling van een methode welke vooral de narratieve competentie van de respondenten aanspreekt en welke de respondenten de mogelijkheid en de ruimte biedt om vanuit hun eigen perspectief verhalen te vertellen over hun belevenissen, ervaringen, over dat wat in hun leven belangrijk was (is), wat hen raakt, wat hen bezig houdt etc.. Daarbij gaat Fritz Schütze ervan uit dat in het geval van een spontaan verhaal z.g. "Zugzwänge" van het vertellen werkzaam zijn, d.w.z. neiging tot het verdichten en detailleren van een verhaal. Vooral door deze "Zugzwänge" raken mensen verstrikt in hun verhaal en verliezen daarbij de controle over hun verhaal. De verteller wordt meegesleept door zijn eigen verhaal en produceert op die manier meer en andere informatie over zichzelf dan hij/zij in eerste instantie van plan was. De narratieve kennis van het eigen leven zal in de narratieve interviews naar voren komen en dat kan volgens de vertegenwoordigers van het narratieve interview niet in het gewone vraag-antwoord interview, hoe open de vragen ook gesteld worden. Een biografisch interview dat m.b.v. de narratieve methode wordt

15 20 afgenomen begint met een z.g. genererende narratieve vraag (zie "vrije interview" en "halfgestructureerde interview" §3.2.1) die verwijst naar het onderwerp van studie en die bedoeld is om het hoofdnarratief van de respondent te stimuleren. De taak van de interviewer is om het verhaal van de respondent niet te storen, maar zo goed mogelijk te ondersteunen o.a. door paralinguïstische uitingen, en zo min mogelijk zelf praten of vragen stellen. Nadat het duidelijk is dat de respondent is uitgepraat over een bepaald onderwerp kunnen nog wel z.g. "open doorvragen" gesteld worden, bijv. "kunt u daar nog iets meer over vertellen".

25 Uwe Flick³⁸ onderscheidt drie fases in het biografisch narratieve interview. In de eerste fase komt de algemene verhaalgenererende vraag aan de orde die refereert aan het onderwerp van studie, en welke bedoeld is om het verhaal van de respondent te stimuleren. In de tweede fase, nadat de respondent zijn verhaal heeft gedaan, gaat de interviewer in op elementen van het verhaal waar hij meer over wil weten. Ook hier worden zoveel mogelijk verhaal genererende vragen gebruikt zodat het eigen verhaal van de respondent wordt gestimuleerd. In de laatste fase mag de interviewer de respondent ook vragen stellen met betrekking tot de eigen theoretische overdenkingen over het onderwerp waardoor de geïnterviewde zelf de rol van onderzoeker krijgt en theorieën kan maken over zijn eigen leven. De fasering die Flick hier in het narratieve interview aanbrengt past goed in de methode van het halfgestructureerde interview zoals door Baarda e.a (§3.2.1) omschreven.

40

3.2.2.3 Toepassing in wetenschappelijk onderzoek

45 De narratieve benadering is tot dusverre vooral toegepast in onderzoek naar de relatie tussen religie en identiteit. Dit betekent niet automatisch dat de narratieve benadering één op één geschikt zou zijn voor onderzoek naar het relatief nieuwe en onontdekte fenomeen van (ongebonden) spiritualiteit, en naar de relatie daarvan met sociaal engagement. Jacob Belzen echter, gespecialiseerd in psychologie van religie, claimt dat het psychologisch onderzoek naar (ongebonden) spiritualiteit niet helemaal opnieuw hoeft te worden uitgevonden. Er bestaat in de psychologie van religie voldoende kennis en ervaring waaruit geput kan worden. Spiritualiteit, zo zegt hij, hoewel niet identiek aan religie of religiositeit, is een menselijk fenomeen waarop vele methodologische inzichten van de studie naar religie

50

³⁶ Hermans&Kempen, 1993, 27

³⁷ College "religieuze ervaringen" UvU, Popp-Baier, 2009

³⁸ Flick, 1998, 99-101

toegepast kunnen worden³⁹. Hieruit volgt dat de narratieve methode ook mogelijk geschikt zou kunnen zijn voor ons onderzoek naar spiritualiteit, en is als zodanig geïntegreerd in het vragenschema (§4.2).

5 3.2.3 Methodologische kanttekeningen

Baarda e.a. signaleren diverse bedreigingen voor de validiteit van kwalitatief onderzoek⁴⁰. Zo kan er bijvoorbeeld reactiviteit ontstaan: doordat een onderzoeker een locatie betreedt kan de situatie veranderen (mensen gaan zich anders gedragen) waardoor de onderzoeksgegevens vertekend zijn. Interpretatiefouten kunnen worden gemaakt door vooringenomenheid, luiheid of te grote betrokkenheid. Ook de respondent kan een bron zijn van vertekening van de gegevens, t.g.v. desinteresse, weerstand of regelrechte boycot van het onderzoek. De kans dat deze factoren daadwerkelijk de geldigheid van een onderzoek vertekenen is kleiner wanneer je als onderzoeker langer op locatie bent, gebruik maakt van verschillende databronnen, regelmatig met collega's overleg voert over het onderzoek, in bijzonder over de interpretatie van de gegevens om blinde vlekken bij jezelf te kunnen signaleren, en/of de uiteindelijke resultaten voorlegt aan de betrokkenen in het veld om na te gaan of zij zich daarin herkennen en zich recht voelen gedaan. Met betrekking tot dit onderzoek wordt t.b.v. de validiteit regelmatig overleg gevoerd met Berghuijs en Pieper t.a.v. de analyse en interpretatie van de onderzoeksgegevens.

20 Een ander probleem van kwalitatief onderzoek is de sociale wenselijkheid⁴¹. Mensen hebben over het algemeen de neiging om zich van hun goede kant te laten zien. Zij zullen een antwoord geven waarvan zij denken dat het een goede indruk maakt, hetgeen een grote invloed kan hebben op de uitkomsten van het onderzoek. Specifiek in dit onderzoek, dat zich richt op motieven van sociaal engagement, is sociale wenselijkheid een factor waarmee rekening gehouden moet worden. Immers, mensen zullen wellicht niet snel voor hun authentieke motivering voor sociaal engagement uitkomen wanneer deze van zelfgerichte aard is en zouden e.e.a. mooier kunnen maken dan het in werkelijkheid is. De interviewer kan er voor zorgen dat sociale wenselijkheid beperkt blijft door geen instemming of afkeuring te laten blijken, zodat de respondent zijn/haar antwoorden niet gaat afstemmen op de reactie van de interviewer. De narratieve methode van interviewen, welke onderdeel vormt van het halfgestructureerde vragenschema van dit onderzoek, speelt in op dit gegeven van sociale wenselijkheid door uit te gaan van een minimale interviewerinterventie (alleen "hmmmm" en "ja" etc.) waarmee gepoogd wordt om onderliggende motieven van sociaal engagement spontaan naar voren te laten komen zonder beïnvloeding van buitenaf.

35 Tenslotte nog een opmerking t.a.v. de motieven voor sociaal engagement (onderzoeksvraag 3) die hopelijk m.b.v. de halfgestructureerde benadering in combinatie met de narratieve benadering naar voren komen. Bij de narratieve benadering gaat het om de wijze waarop mensen gebeurtenissen verklaren en er betekenis aan geven. Het betreft een rationele manier van denken waarbij mensen in staat worden geacht hun gedrag (en daarmee hun sociaal engagement) te motiveren. Ook in het halfgestructureerde gedeelte, waar d.m.v. een directe vraagstelling naar motivatie van (o.a.) sociaal engagement wordt gevraagd, worden respondenten beschouwd als rationele denkers die hun keuzes op doordachte wijze kunnen motiveren. Met dit vragenschema wordt er dus vanuit gegaan dat motieven voor sociaal engagement van expliciete aard zijn.

45 Anderzijds bestaat de verwachting dat m.n. in het narratieve gedeelte ook impliciete motieven van sociaal engagement naar voren kunnen komen. Door middel van de door Fritz Schütze gesignaleerde "Zugzwänge" (§3.2.2.2) zou de respondent meer en andere informatie geven dan hij/zij in eerste instantie van plan was om te vertellen. Het gaat hierbij om spontane informatie van de respondent (d.w.z. níet door de interviewer gestuurd) waaruit

³⁹ Belzen, 2005, 205

⁴⁰ Baarda e.a., 2005, voorwoord

⁴¹ Baarda e.a., 2001, 224

wellicht ook impliciete motivatie (d.w.z. niet rationeel vooraf bedacht, maar onbewust) voor sociaal engagement gedestilleerd zou kunnen worden.

Het blijft de vraag of hiermee het beoogde resultaat kan worden gehaald: wellicht is de motivatie van sociaal engagement geheel of gedeeltelijk van impliciete aard, zoals

5 onderzoek d.m.v. T.A.T. (2.3.1.1) suggereert.

4. Vragenschema

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de wijze waarop het vragenschema voor de persoonlijke interviews tot stand is gekomen. Hiertoe wordt eerst ingegaan op de basis voor dit vragenschema (§4.1), waarna de totstandkoming, bedoeling en werkwijze van het vragenschema wordt uitgelegd (§4.2). Tenslotte wordt ingegaan op het vragenschema dat gebruikt is voor de selectie van de respondenten (§4.3).

4.1 Basis

Het vragenschema voor de persoonlijke interviews is gedeeltelijk gebaseerd op de gestructureerde vragenlijst die Berghuijs heeft gemaakt voor het kwantitatieve gedeelte van haar promotieonderzoek. Voor dit kwantitatieve deel heeft zij in oktober 2009 een uitgebreide gestructureerde vragenlijst digitaal laten invullen door een panel van ca. 2000 mensen (LISS panel van CenterData). Dit kwantitatieve onderzoek heeft een sociologische insteek met o.a. de bedoeling om te achterhalen of er subgroepen van ongebonden spirituelen onderscheiden kunnen worden die tevens verschillen in mate van sociaal engagement. Het kwalitatieve deel van haar onderzoek (waar deze scriptie een aanzet toe is) heeft een psychologische insteek en richt zich (o.a.) op het achterhalen van de motieven voor sociaal engagement onder ongebonden spirituelen en de mogelijke relatie daarvan met spiritualiteit. Hieruit volgt dat beide onderzoeken niet los van elkaar staan en dus niet onafhankelijk van elkaar kunnen worden opgezet en uitgevoerd. Om hieraan vorm te geven is het vragenschema voor het kwantitatieve onderzoek als uitgangspunt genomen voor het kwalitatieve gedeelte. De vragen uit dit kwantitatieve onderzoek zijn geordend volgens vier van de vijf dimensies van spiritualiteit zoals onderscheiden door Glock & Stark (§2.1). Naast de vragenlijst voor het kwantitatieve onderzoek van Berghuijs, is mede inspiratie opgedaan uit de vragenlijst die J.P. Bloch heeft samengesteld in zijn onderzoek naar "New Spirituality, Self & Belonging"⁴².

4.2 Vragenschema persoonlijke interviews

Het vragenschema voor de persoonlijke interviews heeft de vorm van een halfgestructureerd interview (§3.2.1) gecombineerd met het narratieve autobiografische interview (§3.2.2). In het vragenschema worden zes topics onderscheiden (zie bijlage 1a), welke gefaseerd worden volgens de structuur van Uwe Flick (§3.2.2.2). De drie onderzoeksgrootheden (hfst.1) worden onder de verschillende topics gecoverd (hoewel onderling overlap mogelijk is). De hierboven beschreven structuur wordt geschematiseerd in het volgende overzicht:

Fasering (Flick)	Topic	Onderzoeksmethode	Onderzoeksgrootheden
Fase 1/2	1. Levensverhaal	narratief	Ongebonden Spiritualiteit
	2. Verkennen van begrippen: religie, spiritualiteit, kerken	half gestructureerd	
	3. Eigen spiritualiteit verkennen (en ontwikkeling door het leven heen)	narratief	
Fase 2	4. Checklist: dimensies van religiositeit/spiritualiteit	half gestructureerd	Sociaal Eng./ Motieven
	5. Sociaal engagement verkennen	half gestructureerd	
Fase 2/3	6. Verbinding tussen spiritualiteit en sociaal engagement	half gestructureerd	Spirituele Motieven

In het hierna volgende wordt kort ingegaan op de onderzoeksgrootheden die m.b.v. de betreffende topics in kaart worden gebracht:

⁴² Bloch, 1998, appendix B

➤ Ongebonden Spiritualiteit: bij topics 1 t/m 4 wordt ingegaan op de onderzoeksgrootheid “ongebonden spiritualiteit” (§2.1).

5 Topics 1 en 3 maken gebruik van de narratieve benadering en komen hiermee overeen met fase 1 van Flick. Tussentijds wordt bij topic 2 de narratieve benadering “even” losgelaten en wordt gericht gevraagd naar de visie van de respondent t.a.v. (gevestigde) religie en spiritualiteit (waarmee strikt genomen wordt overgesprongen naar fase 2). Bij topic 4 worden alle aspecten van spiritualiteit volgens de dimensies van Glock&Stark (§2.1) systematisch doorlopen voor zover deze nog niet aan de orde zijn geweest bij topics 1 t/m 3. Topic 4
10 betreft dus een checklist zodat niets vergeten wordt, hetgeen impliceert dat de narratieve benadering hier niet van toepassing is, maar dat gebruik wordt gemaakt van een halfgestructureerde vragenlijst: hiermee bevinden we ons in de 2^e fase van het onderzoek zoals beschreven door Flick. Nadat topics 1 t/m 4 behandeld zijn kan de (ongebonden) spiritualiteit van de respondent in principe in kaart worden gebracht.

15 ➤ Sociaal Engagement: bij topic 5 wordt ingegaan op de onderzoeksgrootheden “sociaal engagement” (§2.2) en “motivatie” (§2.3).

Het kan zijn dat “sociaal engagement” al aan de orde is geweest bij topic 1 (het levensverhaal), echter mogelijk geeft dit geen compleet beeld. Topic 5 fungeert daarom, net als topic 4, als checklist waarbij gebruik wordt gemaakt van een halfgestructureerd
20 vragenschema zodat het sociaal engagement van de respondent in kaart kan worden gebracht en zo mogelijk de motieven die hiertoe hebben geleid: we bevinden ons hier nog steeds in de 2^e fase van het onderzoek zoals beschreven door Flick.

➤ Motivatie: bij topic 6 wordt specifiek ingegaan op “spirituele motivatie”, als onderdeel van de onderzoeksgrootheid “motivatie” (§2.3).

25 Ook bij topic 5 wordt al naar motivering van sociaal engagement gevraagd, maar meer in algemene zin. Voor zover bij topic 5 niet op spontane wijze spirituele motieven t.a.v. sociaal engagement naar voren zijn gekomen, wordt hier bij topic 6 nog een keer gericht naar gevraagd (fase 2). Tot besluit kunnen hier (indien wenselijk) de eigen theoretische overdenkingen van de onderzoeker, m.b.t. de zoektocht naar een mogelijke relatie tussen
30 spiritualiteit en sociaal engagement, met de respondent worden besproken: hiermee bevinden we ons in de 3^e fase van het onderzoek zoals beschreven door Flick.

4.3 Vragenschema doelgroepselectie

35 Naast het vragenschema voor de persoonlijke interviews is nog een kort gestructureerd vragenschema (bijlage 1b) ontworpen ten behoeve van de doelgroepselectie. Dit vragenschema wordt eerst schriftelijk door de respondent ingevuld en vervolgens telefonisch samen met de interviewer doorgenomen.

Het onderzoek richt zich op de doelgroep ongebonden spirituelen die zich serieus en met een bepaalde intensiviteit bezig houden met spiritualiteit. Het gaat niet om mensen die aan
40 het “snuffelen” zijn en zich telkens op nieuwe spirituele activiteiten storten zonder dat zij daar hun richting in hebben gevonden. De vraag is hoe bepaald kan worden of iemand al dan niet tot deze doelgroep behoort.

Ten eerste wordt ingegaan op het begrip “ongebonden”. Hiermee wordt bedoeld dat iemand niet aan een bepaalde persoon (goeroe, leermeester) of godsdienst is verbonden (§2.1). Om
45 dat te bepalen begint het vragenschema voor de doelgroepselectie met de vraag of iemand spiritueel dan wel religieus is ingesteld. In dit onderzoek is gekozen voor mensen die zich spiritueel ingesteld noemen, niet voor de religieus ingestelden. De mensen die eventueel aan een niet-religieuze instelling of leermeester verbonden zijn kunnen d.m.v. telefonisch doorvragen door de interviewer worden achterhaald. Zo bleek een potentiële kandidaat voor
50 ons onderzoek na enig doorvragen verbonden te zijn aan een Indiase leermeester “Sri Vaseduva”, waarna deze kandidaat afviel voor dit onderzoek.

Ten tweede wordt ingegaan op het begrip “spiritualiteit”. Hiertoe wordt (wederom) aangesloten bij de dimensies van Glock&Stark (§2.1) (welke reeds geïntegreerd zijn in het

kwantitatieve onderzoek van Berghuijs, en tevens geïntegreerd zijn in het vragenschema van de persoonlijke interviews (§4.2)). In het vragenschema voor de doelgroepselectie wordt achtereenvolgens ingegaan op de ideologische dimensie en de ervaringsdimensie d.m.v. een aantal stellingen. Daarna wordt ingegaan op de praktijkdimensie door te vragen met welke (spirituele) activiteiten men zich concreet bezig houdt, en in welke mate. Tenslotte wordt naar de motivering (en in het verlengde daarvan de consequenties) van deze activiteiten gevraagd. Indien iemand bijv. aangeeft te mediteren (praktijk), met de motivatie/consequentie om te ontspannen, dan is duidelijk dat deze persoon niet in de doelgroep valt omdat het motief "ontspanning" niet van spirituele aard is.

Belzen beveelt aan om onderzoek naar spiritualiteit te richten op z.g. "intensive cases"⁴³ d.w.z. op mensen die hun spiritualiteit daadwerkelijk in de praktijk brengen en ernaar leven. Hiermee is in de verkorte vragenlijst rekening gehouden door te vragen naar de hoeveelheid tijd die men per week besteedt aan genoemde spirituele activiteiten. Alleen mensen die aangeven minimaal vijf uur per week met spirituele activiteiten bezig te zijn worden geselecteerd. Bovendien gaat de voorkeur uit naar kandidaten die zeggen wel eens een "spirituele ervaring" te hebben ondergaan, vanuit de gedachte dat dit mede indicatief is voor een "intensive case".

Uiteindelijk zijn er drie kandidaten geselecteerd uit de 10 kandidaten die benaderd zijn. Daarbij is gelet op spreiding van de volgende factoren, zodat de kandidaten duidelijk van elkaar verschillen en geen vergelijkbare "gevallen" worden onderzocht:

- leeftijd
- geslacht
- spirituele ideologie
- spirituele ervaringen
- spirituele activiteiten

Bovendien dienen de kandidaten (zoals hierboven al aangegeven) minimaal vijf uur per week aan spirituele activiteiten te besteden met een motief dat (o.a.) spiritueel van aard is.

In de praktijk is het gelukt om drie kandidaten te selecteren die aan (bijna) alle selectiecriteria voldoen, behalve op het criterium geslacht. Het is niet gelukt om een man in dit onderzoek te betrekken omdat er minder mannen beschikbaar waren, en omdat de mannen die zich wel beschikbaar stelden niet voldeden aan de hierboven gestelde criteria.

⁴³ Belzen, 2009, 217

5. Introductie respondenten

Voordat in hoofdstuk 6 met de analyse van de interviews wordt begonnen, worden in het hierna volgende eerst de drie respondenten van dit onderzoek kort geïntroduceerd. N.b. de namen van de respondenten zijn gefingeerd om hun anonimiteit te waarborgen.

5.1 Ellen

Ellen is een vrouw van 47 jaar, geboren in het Zeeland van de jaren '60, als 3^e kind (een nakomertje) met een 10 jaar oudere zus en een 13 jaar oudere broer. Haar vader had een eigen zaak, haar moeder was huisvrouw. In haar jonge jaren was de moeder verpleegster. Ellen is in haar jeugd min of meer gelovig opgevoed. Haar moeder was een christelijke vrouw, Ellen is zelf ook gedoopt, ging naar de zondagschool, en heeft op latere leeftijd les gehad van de nonnen tijdens haar verpleegsteropleiding. Echter tegelijkertijd heeft zij haar geloof al op jonge leeftijd verloren.

Vanaf ongeveer haar tiende levensjaar kreeg zij spirituele ervaringen, w.o. contact met overledenen. Voor deze ervaringen was geen ruimte in haar milieu, deze werden door de ouders ontkend. Er was wel een oom in de buurt met paranormale gaven, aan hem heeft zij veel gehad op het spirituele gebied.

Qua opleiding en werk is zij na het afronden van de mavo aan diverse opleidingen begonnen: de detailhandelschool, en de modevakschool waarna zij in een kledingzaak is gaan werken. Toen zij in Italië een vriendje kreeg is zij daar gaan wonen en een verpleegstersopleiding gaan volgen (net als haar moeder ooit). Nadat haar moeder terminale kanker kreeg en haar relatie met de Italiaanse vriend uitging is zij terug gegaan naar Nederland en heeft zij haar moeder verpleegd.

Terug in Nederland ontmoette zij haar (inmiddels) ex-man, heeft twee kinderen gekregen, een tijd lang vast gezeten in een moeizame relatie en is uiteindelijk gescheiden. Een moeilijke periode volgde toen bijna haar hele familie en ook zijzelf een erfelijke vorm van kanker bij zich bleken te dragen, velen eraan gestorven zijn, en zij zelf ook uiteindelijk ziek werd waarna vele operaties volgden. Zij kon haar werk als verpleegster niet meer aan en werd afgekeurd, wat zij heel erg vond.

Na deze aaneenschakeling van moeilijkheden is zij zich bewust bezig gaan houden met spiritualiteit, iets wat zij een tijd lang had weg gestopt. Zij heeft een aantal cursussen gedaan w.o. Reiki, waardoor zij zichzelf steeds meer hervond. Momenteel heeft zij net de cursus "spiritueel kindercoach" afgerond, is Reiki-master en geeft healings bij haar thuis, geeft spirituele cursussen aan volwassenen, en denkt aan het openen van een eigen praktijk. Wat betreft hobby's en vrije tijdsbesteding houdt zij zich bezig met schilderen, het schrijven van (spirituele) gedichten, het volgen van (spirituele) opleidingen en is coach van het voetbalteam van haar zoontje.

5.2 Hilde

Hilde is een vrouw van 59 jaar, geboren in Amsterdam, als oudste kind uit een gezin met twee jongere broers (één van twee jaar jonger, één twaalf jaar jonger). Haar vader heeft eerst gevaren op een schip, en was later werkzaam in de technische dienst van een ziekenhuis. Haar moeder heeft gewerkt als verpleegster in een sanatorium.

Hilde is van huis uit niet gelovig opgevoed. Haar vader was geen atheïst, maar is ook niet met geloof opgegroeid. Haar moeder noemde zichzelf ronduit atheïst, vierkant tegen alles wat met geloof te maken had. Hilde heeft wel op de lagere school bijbellessen gevolgd die zij als heel positief heeft ervaren, echter op latere leeftijd heeft het instituut kerk vooral een negatieve connotatie voor haar. Veel belangrijker in haar leven is de verbinding die zij van jongs af aan voelt met de natuur (door haar moeder aan haar meegegeven), hetgeen als een rode draad door haar leven loopt.

Qua opleiding en werk volgde Hilde als jong volwassene een opleiding als coupeuse, maakte deze om diverse redenen niet af en ging daarna op kantoor werken. Toen zij twintig was trouwde zij, kreeg twee kinderen, en bleef thuis om voor het gezin te zorgen.

Haar leven “kabbelde voort” (om met haar eigen woorden te spreken), maar een bijna-doodervaring maakte diepe indruk en zorgde voor een ommekeer in haar leven. Zij heeft diverse spirituele cursussen gevolgd en ging zich daar steeds meer in verdiepen, waarna zij verschillende spirituele ervaringen had. Inmiddels heeft zij een eigen praktijk als
5 voetreflextherapeut, is nog steeds getrouwd, en heeft haar eigen spirituele pad gevonden. Wat betreft hobby's en vrijetijdsbesteding doet zij aan yoga en heeft een (spiritueel) filmclubje met vriendinnen. Bovendien is zij actief in diverse vormen van vrijwilligerswerk.

5.3 Dorien

10 Dorien is een jonge vrouw van 19 jaar. Ze is geboren in “een christelijk gezin, in Katwijk”, “een christelijk dorp” zoals ze zegt, als de oudste van twee kinderen, en woont daar nog bij haar ouders. Er is een hechte familieband. Zij is zij de oudste van al haar neven en nichten, als oudste kleindochter voelt ze zich een voortrekker voor de andere kleinkinderen hetgeen als een verantwoordelijkheid voelt. Er zit een kankergen in de familie dat zij waarschijnlijk
15 ook heeft, maar ze wil de doorslaggevende test om dat aan te tonen niet ondergaan. Haar ouders zijn protestant, ze zijn gedoopt maar hebben geen belijdenis gedaan. Zij zelf is ook gedoopt. De banden in het gezin zijn goed, alleen kan Dorien tot haar spijt moeilijk met haar ouders over spiritualiteit praten: zij willen niet dat zij zich ermee bezig houdt en ze associëren het met “de verkeerde kant”, hoewel haar vader wel eens een acupuncturist heeft bezocht en
20 haar moeder net als zij zelf ‘onverklaarbare’ dingen heeft meegemaakt. Dorien gaat zelf nog een enkele keer naar de kerk, maar is meer geïnteresseerd in spiritualiteit. Zij is toen zij veertien was met spiritualiteit in aanraking gekomen door de moeder van een vriendin die o.a. paranormaalbeurzen bezocht. Vanaf die tijd is zij haar spiritualiteit gaan ontwikkelen en heeft diverse spirituele (paranormale) ervaringen gehad in de vorm van o.a. “voorzieningen”
25 en de aanwezigheid van “entiteiten”. Over het algemeen denkt ze goed na over beslissingen die ze neemt, maar ze gaat ook op haar gevoel af, dat het ‘goed voelt’ is heel belangrijk. Daarnaast neemt ze vaak een afwachtende houding aan, is soms nog wat verlegen maar toch al een stuk spontaner dan vroeger. Ze ervaart sterk dat er vele mooie kansen op haar levenspad zijn komen aanwaaien, waarmee ze zichzelf verder kan ontwikkelen en die het
30 maken van keuzes makkelijker maken. Qua opleiding en werk, heeft Dorien de Havo afgerond en is daarna een hbo-opleiding communicatie gaan volgen. Haar motivatie daarvoor was dat ze eigenlijk alles leuk vond, en dit was een mooie brede opleiding. Daarnaast heeft ze een bijbaantje als caissière bij AH gehad, maar gaf dit op toen ze een bijbaantje in een psychologenpraktijk kon krijgen.
35 Wat betreft hobby's en vrijetijdsbesteding speelt ze gitaar, doet aan aquarelleren, en houdt ze van dichten. Ook is ze sociaal: zij speelt al sinds haar zevende jaar hockey, staat soms achter de bar op de hockeyclub, en onderneemt veel met vrienden en vriendinnen. Ze heeft op dit moment geen verkering.

40 Dorien is een intelligent, gevoelig, veelzijdig en enigszins onzeker iemand, die steeds meer een balans vindt tussen verstand en gevoel, en die open staat voor nieuwe en onverwachte dingen.

6. Analyse Ellen volgens methode Ganzevoort en beantwoording onderzoeksvragen

5 In het hiernavolgende worden het interview van Ellen geanalyseerd volgens de methode
zoals ontwikkeld door Ganzevoort. N.b. de methode van Ganzevoort is m.n. geschikt voor de
analyse van een biografisch narratief interview. Hoewel de interviewmethode van dit
10 onderzoek niet zuiver narratief te noemen is omdat de interviewer niet altijd, zoals bij het
narratieve interview gebruikelijk is, op de achtergrond is gebleven en de onderwerpen hier en
daar enigszins gestuurd zijn, bevat het interview van Ellen toch voldoende narratieve
elementen om deze analysemethoden te rechtvaardigen: zo is er door het hele interview
(ook in het halfgestructureerde gedeelte) gebruik gemaakt van z.g. verhaalgenererende
15 vragen (hetgeen gebruikelijk is bij de narratieve benadering) en de interviewer houdt zich net
zolang op de achtergrond tot de respondent is uitgepraat, pas daarna worden z.g.
"doorvragen" gesteld.

15 Het narratief wordt door Ganzevoort omschreven als "*the story-like structure in which the
author (from his or her own perspective) experiences and understands life, assigns the parts
and roles, and through which (s)he positions him/herself relationally and accounts for
him/herself in front of the audience*"⁴⁴. Volgens Ganzevoort genereert de narratieve
20 benadering een hoge validiteit van onderzoek omdat men dicht bij het individu blijft.

20 Bij zijn analysemethode onderscheidt Ganzevoort vier stappen⁴⁵ :

- Stap 1: Globaal lezen
- Stap 2: Definitief bepalen van verhaallijnen
- Stap 3: Differentiatie in dimensies
- 25 Stap 4: Beschrijven van patronen.

In §6.1 wordt het levensverhaal van Ellen systematisch geanalyseerd volgens de
analysestappen 1 t/m 4 van Ganzevoort. Elke analysestap wordt daarbij eerst vanuit de
30 theorie omschreven en vervolgens praktisch toegepast op het interview van Ellen. Het
geheel wordt op enkele plaatsen ondersteund door citaten uit het interview (bijlage 2a). Op
basis van deze analyse en de toepassing van enkele praktische modellen (§2.2.2 en §2.3.2)
worden in §6.2 de onderzoeksvragen beantwoord.

35 6.1 Theorie van analyse en praktische toepassing:

35 6.1.1 Stap 1: Globaal lezen ⁴⁶

De bedoeling van deze stap is om een algemeen beeld van de tekst te krijgen, het geeft de
onderzoeker een intuïtieve blik op de centrale betekenis van de tekst. Dit kan samengevat
40 worden in de centrale verhaallijnen van de interview tekst.

De bevindingen van stap één uit het interview van Ellen zijn reeds in §5.1 in een korte
biografie weergegeven. De centrale thema's in het levensverhaal van Ellen betreffen diverse
tragische ontwikkelingen en gebeurtenissen, de ontkenning van haar spirituele gaven op
jeugdige leeftijd waarmee haar identiteit wordt afgenomen, en het hervinden daarvan door de
45 steeds grotere rol die spiritualiteit in haar leven gaat spelen op latere leeftijd. Deze centrale
thema's kunnen samengevat worden onder de verhaallijnen "Identiteit", "Spiritualiteit" en
"Tragiek".

N.b. het bepalen van de verhaallijnen betreft een subjectieve beslissing van de onderzoeker
die (naast het aandachtig lezen van het interview) vooral op intuïtie is gebaseerd. Het lijkt er

⁴⁴ Ganzevoort, Reading by the lines, 1998, 25

⁴⁵ Ganzevoort, Reading by the lines, 1998, 27-34

⁴⁶ Ganzevoort, Reading by the lines, 1998, 28

in eerste instantie dan ook op dat deze subjectieve beslissing koersbepalend is voor de verdere analyse van het interview. Echter, deze eerste intuïtieve interpretatie van de onderzoeker wordt gevalideerd in de volgende stappen twee t/m vier. Indien daaruit blijkt dat de gekozen verhaallijnen niet kloppen kunnen deze in de volgende analysestappen worden aangepast.

6.1.2 Stap 2: Definitief bepalen van verhaallijnen ⁴⁷

Er wordt verondersteld dat de centrale verhaallijnen aanwezig zullen zijn in de openingszinnen van het interview. Het interview wordt geheel gecodeerd volgens deze verhaallijnen, waarbij overlappingsen en dubbele coderingen zijn toegestaan. Er wordt aanbevolen om het aantal centrale verhaallijnen beperkt te houden (Ganzevoort gebruikt er drie in zijn voorbeeld), en alle uitingen van de respondent moeten zoveel als mogelijk gecodeerd worden. Er worden twee manieren onderscheiden om de tekst in analyse-eenheden op te delen. Ten eerste kan de tekst worden opgedeeld in segmenten waarbij de interventies van de interviewer als grens worden gebruikt tussen segmenten onderling. Tegelijkertijd wordt hierbij opgemerkt dat deze grenzen tamelijk arbitrair kunnen zijn, en worden ze in eerste instantie alleen gebruikt om de overlapping en correlatie tussen de verhaallijnen te bepalen. Een minder arbitraire methode betreft het opdelen van de tekst in fragmenten, waarbij de grens tussen fragmenten geplaatst wordt bij de overgang van de ene verhaallijn op de andere. Wanneer stukken tekst dubbel gecodeerd zijn wordt het fragment gedupliceerd zodat in elk fragment slechts één verhaallijn aanwezig is. Daarna wordt alle ongecodeerde tekst, ook de vragen van de interviewer, uit de tekst verwijderd, hetgeen resulteert in een tekst van opeenvolgende fragmenten die ieder slechts één code op verhaallijn hebben. Bij de analyse op fragmenten wordt het aantal woorden per fragment geteld, waarna een gemiddeld aantal woorden per fragment per verhaallijn wordt uitgerekend.

In het hierna volgende wordt eerst een analyse op segmentniveau uitgevoerd (§6.1.2.1), en daarna een analyse op fragmentniveau (§6.1.2.2).

6.1.2.1 Analyse op segmenten

Conform bovenstaande beschrijving is de interviewtekst van Ellen opgedeeld in segmenten die op de verhaallijnen Identiteit, Spiritualiteit en Tragiek zijn gecodeerd. Daarbij viel ten eerste op dat, i.t.t. hetgeen Ganzevoort beweert, in het interview van Ellen niet alle centrale verhaallijnen in de openingszinnen van het interview voorkomen: de openingszinnen vallen onder de verhaallijn Identiteit, pas later komen eerst Tragiek en daarna Spiritualiteit aan de orde.

Vervolgens werd gedurende het coderingsproces, dat werd uitgevoerd door Berghuijs en mijzelf, duidelijk dat diverse zinsnedes uit het interview niet éénduidig door beide onderzoekers onder dezelfde verhaallijn werden gecodeerd. Daarom zijn de diverse verhaallijnen daarna nauwkeurig omschreven zodat een éénduidige codering mogelijk werd. Dit resulteert in de volgende dimensionering van de verhaallijnen:

➤ Spiritualiteit:

- spirituele ontwikkeling: dingen achteraf kunnen plaatsen, inzicht, bezinning, volgen van spirituele cursussen
- spirituele ideologie: spirituele ideeën bijv. "alles is waarheid", verhaal boeddhistische monnik, universele energie, religie omvat meer godsdiensten etc.
- spirituele ervaringen: o.a. paranormale ervaringen, contact met overledenen, etc.
- consequenties spiritualiteit: veranderde levenshouding, d.w.z. scherper stellen van grenzen (rust inbouwen), geen zorgen voor morgen, leven in stapjes, omgang met mensen, luisteren naar signalen

⁴⁷ Ganzevoort, Reading by the lines, 1998, 28-30

5 - spirituele praktijk: volgen van spirituele cursussen, meditatie, Reiki-Healings geven
 N.b. bij de dimensionering van de verhaallijn Spiritualiteit is zoveel mogelijk aangesloten bij de dimensies zoals onderscheiden door Glock&Stark. N.b. met name de consequentiële dimensie van spiritualiteit heeft hier een andere lading dan de consequentiële dimensie van religie zoals bedoeld door Glock&Stark (§2.1)

- Identiteit
 - verlies van identiteit in jeugd (o.a. door ontkenning spiritualiteit, afhankelijkheid van anderen in maken van belangrijke (o.a. beroeps)keuzes)
 - 10 - terugwinnen/bevestiging identiteit door:
 - o erkenning spirituele gaven op latere leeftijd
 - o ontwikkelen van spirituele deskundigheid, eigen praktijk, behalen van diploma's
 - o spirituele ontwikkeling (overlapt met zelfde dimensie onder "Spiritualiteit")
 - o consequenties spiritualiteit (overlapt met zelfde dimensie onder "Spiritualiteit")
 - 15 - autonomie: zelf beslissen, geen opgelegde regels, anti-institutionele instelling
 - overig: w.o. opmerkingen die beginnen met "ik ben...." (bijv. high-sensitive)
- Tragiek
 - Scheiding
 - 20 - Verlies van belangrijke naasten
 - Verlies van werk
 - Familiaire kanker

25 Een analyse op segmentniveau resulteert in de volgende tabel:

Tabel 1: analyse op segmenten

Verhaallijn	segmenten (#*)	segmenten (%)
Identiteit	73	81
Spiritualiteit	56	62
Tragiek	10	11
alleen Identiteit	20	22
alleen Spiritualiteit	7	8
alleen Tragiek	1	1
Identiteit en Spiritualiteit	44	49
Identiteit en Tragiek	4	4
Spiritualiteit en Tragiek	0	0
Identiteit+Spiritualiteit+Tragiek	5	6
Niet gecodeerd	9	10
Totaal # segmenten	90	100

* # = aantal

30 Het interview bestaat uit 90 segmenten, waarvan er 73 (81%) gecodeerd zijn op de verhaallijn Identiteit, 56 (62%) op Spiritualiteit, en 10 (11%) op Tragiek. Er wordt een sterke overlapping gesignaleerd tussen Identiteit en Spiritualiteit (44 segmenten, 49%). Dit suggereert een sterke relatie tussen de verhaallijnen van Identiteit en Spiritualiteit. Deze sterke relatie wordt deels veroorzaakt door het feit dat de dimensies "spirituele ontwikkeling" en "consequenties spiritualiteit" zowel onder Spiritualiteit als onder Identiteit vallen, m.a.w.
 35 de verhaallijnen overlappen al gedeeltelijk in de definitie (zie boven) hetgeen logischerwijs in de resultaten naar voren komt. Verder wordt geconstateerd dat Spiritualiteit (die slechts 7

keer solo voorkomt) bijna altijd wordt gerelateerd aan Identiteit echter omgekeerd is dat (zowel absoluut als verhoudingsgewijs) in mindere mate het geval (immers Identiteit komt veel vaker solo voor nl. 20 keer).

5 6.1.2.2 Analyse fragmenten

Een analyse op fragmentniveau resulteert in de volgende tabel:

Tabel 2: analyse op fragmenten

Verhaallijn	fragmenten (#*)	fragmenten (%)	gem. # woorden per fragment
Identiteit	37	46	133
Spiritualiteit	34	43	137
Tragiek	9	11	44
Totaal # fragmenten	80	100	125

* # = aantal

10

Er worden in totaal 80 fragmenten gevonden, waarvan 37 (46%) gecodeerd op de verhaallijn Identiteit, 34 (43%) op Spiritualiteit, en 9 (11%) op Tragiek. Wanneer het aantal woorden per fragment van elke verhaallijn wordt uitgerekend werden significante verschillen gevonden tussen Tragiek enerzijds met een gemiddelde van 44 woorden per fragment, en Identiteit en Spiritualiteit anderzijds, met respectievelijk gemiddeld 133 en 137 woorden per fragment. Deze bevindingen komen overeen met de inhoud van het interview: Identiteit en Spiritualiteit betreffen vaak dubbel gecodeerde fragmenten omdat deze overlappen op de dimensies "spirituele ontwikkeling" en "consequenties van spiritualiteit". Tragiek speelt wel een duidelijke rol in Ellen's leven maar hier wordt minder over gezegd, hetgeen zowel in een kleiner aantal fragmenten resulteert als in het aantal woorden dat eraan besteed wordt.

15

20

6.1.3 Stap 3: Dimensies ⁴⁸

De bedoeling van deze stap is het onderzoeken van de verhaallijnen op diverse dimensies op fragmentniveau. Er kunnen vele dimensies onderzocht worden, echter de keuze wordt bepaald door de specifieke richting van het onderzoek. Basale dimensies die in bijna elk onderzoek nuttig blijken, zijn de dimensies (met bijbehorende aspecten) van:

25

- tijd: jeugd, verleden, heden, toekomst (n.b. "jeugd" betreft de periode bij de ouders thuis, "verleden" betreft de periode daarna tot het "heden" (inclusief het recente verleden)).
- evaluatie: dit betreft de toon van het fragment, nl. positief, negatief, mix (beide), en neutraal (d.w.z. niet duidelijk positief dan wel negatief)
- rollen: de mate waarin anderen een rol spelen in het levensverhaal

30

Ten behoeve van de specifieke richting van dit onderzoek is nog de dimensie "motief van actieve betrokkenheid bij de gemeenschap" volgens de indeling van Batson e.a. (§2.3.1.2) toegevoegd, en de thema's van Agency&Communion van McAdams (§2.2.1.3):

35

- motief van actieve betrokkenheid bij de gemeenschap: collectivisme, altruïsme, principisme, egoïsme, neutraal (d.w.z. er is geen sprake van actieve betrokkenheid bij de gemeenschap)
- thema's van Agency& Communion:
 - Agency: zelfoverwinning, prestatie, status, empowerment
 - Communion: liefde/vriendschap, dialoog, zorgen/helpen, gemeenschap

40

In de hierna volgende analyse zijn (als eerste aanzet) alleen crossings gemaakt tussen enerzijds verhaallijn en anderzijds de hierboven onderscheiden dimensies. Er zijn geen

⁴⁸ Ganzevoort, Reading by the lines, 1998, 30-33

crossings gemaakt tussen dimensies onderling (zoals Ganzevoort zelf wel doet), omdat in de loop van de analyse bleek dat dit tot oneigenlijke conclusies leidde. Dit werd veroorzaakt door het feit dat sommige fragmenten zo groot bleken te zijn dat zij op meerdere aspecten per dimensie tegelijk scoorden. Indien dergelijke multidimensionale fragmenten met elkaar worden gecrossd, dan worden in de praktijk de onderscheiden aspecten van dimensie A aan alle onderscheiden aspecten van dimensie B gekoppeld, hetgeen tot oneigenlijke correlatie leidt (n.b. e.e.a. wordt nader uitgelegd in §6.2.4). Daarom is vooralsnog gekozen tot analyse van dimensies op verhaallijn, omdat verhaallijnen wel eenduidige relaties hebben met de toegeschreven aspecten van dimensies (immers elk fragment kent slechts één verhaallijn). Indien in een eventuele volgende stap een meer verfijnde analyse nodig blijkt, zullen de fragmenten opnieuw opgedeeld moeten worden tot subfragmenten waarbij per onderscheiden dimensie slechts één aspect aan de betreffende verhaallijn gekoppeld mag worden: dan zullen de crossings tussen dimensies onderling, zoals Ganzevoort deze in zijn analyse doet, wél mogelijk zijn.

6.1.3.1 Dimensie Tijd

Op de dimensie van tijd is onderscheid gemaakt tussen diverse perioden:

- jeugd (d.w.z. periode tot adolescentie),
- verleden (d.w.z. periode vanaf adolescentie tot recente verleden),
- heden (d.w.z. periode vanaf recente verleden tot heden),
- toekomst (d.w.z. periode die nog komen gaat).

Omdat slechts 4 fragmenten op de periode “toekomst” scoren is deze categorie gecombineerd met de categorie heden. Omdat sommige fragmenten dubbel gecodeerd zijn op tijd, telt dit op tot een totaal van 101 scores op 80 fragmenten.

Bij de analyse wordt uitgegaan van de veronderstelling dat het aantal fragmenten per verhaallijn per tijdsperiode, een indicator is voor het belang van de betreffende verhaallijn in die tijdsperiode: hoe meer fragmenten, hoe belangrijker de verhaallijn in de betreffende tijdsperiode. Parallel hieraan wordt verondersteld dat de belangrijkheid van een verhaallijn uitgedrukt kan worden in het aantal woorden dat hieraan besteed wordt: hoe meer het gemiddelde aantal woorden per fragment, hoe belangrijker de verhaallijn in de betreffende tijdsperiode. Hypothetisch kan het voorkomen dat een bepaalde verhaallijn weinig fragmenten telt, echter dat deze fragmenten wel zeer groot zijn en dus veel woorden tellen (en vice versa). N.b. een klein aantal fragmenten wil dus niet altijd zeggen dat de betreffende verhaallijn niet belangrijk zou zijn: wanneer dit samengaat met een groot aantal woorden per segment neemt het belang weer toe (en vice versa). Door deze dubbelcheck (analyse op aantal fragmenten én op gemiddeld aantal woorden per fragment) wordt de kans op foute conclusies geminimaliseerd.

De analyse op tijd resulteert in de volgende tabel:

Tabel 3: analyse op tijd

Dimensie Tijd	Identiteit				Spiritualiteit				Tragiek				Totaal			
	#f	v%	h%	#w	#f	v%	h%	#w	#f	v%	h%	#w	#f	v%	h%	#w
jeugd	14	38	67	114	7	21	33	122	0	0	0	0	21	26	100	116
verleden	10	27	35	160	12	36	41	137	7	78	24	45	29	36	100	123
heden/toekomst	26	70	51	166	23	68	45	174	2	22	4	41	51	64	100	165
Totaal scores	50				42				9				101			
Totaal #f	37	100	46	133	34	100	43	137	9	100	11	44	80	100	100	125

: aantal

#f : aantal fragmenten

v% : verticaal percentage van aantal fragmenten → indicator voor het belang van de

- h% : horizontaal percentage van aantal fragmenten → indicator voor het belang van de betreffende verhaallijn per periode
- #w : gemiddeld aantal woorden per fragment
- 5 totaal scores : omdat elk fragment op meer dan één tijdsperiode kan scoren kan het totaal van alle scores per verhaallijn groter zijn dan het totaal aantal fragmenten

- 10 Uit een totaal van 80 fragmenten werden er 21 fragmenten (26%) op jeugd gecodeerd, 29 (36%) op verleden, en 51 (64%) op heden/toekomst (tabel 3). Daarbij wordt geconstateerd dat er gemiddeld minder woorden worden besteed aan jeugd/verleden (116 resp. 123 woorden per fragment) t.o.v. heden/toekomst (165 woorden).
- 15 Wanneer dit gedifferentieerd wordt op verhaallijnen zien we dat bij de verhaallijn Identiteit 26 fragmenten (70%) over het heden/toekomst gaat en 10 (27%) resp. 14 (38%) over de jeugd resp. het verleden. Hoewel er duidelijk minder fragmenten zijn m.b.t. het verleden (10) t.o.v. het heden/toekomst (26), worden hier relatief veel woorden aan besteed (160 per fragment). Bij de verhaallijn Spiritualiteit ligt de nadruk op de periode heden/toekomst: 23 fragmenten (68%) scoren op heden/toekomst en 12 resp. 7 fragmenten op jeugd resp. verleden. Ook het gemiddeld aantal woorden dat aan heden/toekomst besteed wordt (174) is groter dan voor jeugd/verleden.
- 20 Voor de verhaallijn Tragiek komt een ander beeld naar voren: 7 fragmenten (78%) spelen zich in het verleden af en slechts 2 (22%) in het heden/toekomst. Het gemiddeld aantal woorden dat besteed wordt aan de verhaallijn Tragiek is laag (44) en verschilt nauwelijks per tijdsperiode.

25 6.1.3.2 Dimensie Evaluatie

- Uit §6.1.3.1 blijkt dat een analyse op het “gemiddeld aantal woorden per fragment” wel enige nuancering levert aan de analyse op “aantal fragmenten”, echter de toegevoegde waarde lijkt vooralsnog niet substantieel. Daarom is in de volgende paragrafen de analyse alleen gericht op “aantal fragmenten” en wordt het “gemiddeld aantal woorden per fragment” niet weergegeven. Ook het horizontale percentage wordt in het hiernavolgende achterwege gelaten wegens beperkte toegevoegde waarde. Mocht hiertoe aanleiding bestaan dan kan in een later stadium e.e.a. alsnog worden uitgerekend.

- 35 Op de dimensie van evaluatie is onderscheid gemaakt tussen een positieve, negatieve, gemixte en neutrale evaluatie. Deze interpretatie is gebaseerd op de wijze waarop diverse onderwerpen worden besproken, nl. op positieve wijze, negatieve wijze, zowel positief als negatief (mix) of op neutrale wijze, d.w.z. niet duidelijk positief of negatief. De analyse op evaluatie resulteert in de volgende tabel:

40 Tabel 4: analyse op evaluatie

Dimensie Evaluatie	Identiteit		Spiritualiteit		Tragiek		Totaal	
	# f	v%	#f	v%	#f	v%	#f	v%
Positief	16	44	24	70	0	0	40	50
neutraal	3	8	0	0	1	11	3	4
Negatief	6	16	3	9	8	89	17	21
Mix	12	32	7	21	0	0	20	25
Totaal #f	37	100	34	100	9	100	80	100

: aantal

#f : aantal fragmenten

v% : verticaal percentage van aantal fragmenten → indicator voor de toon (evaluatie) per verhaallijn

- 45 Uit een totaal van 80 fragmenten werden 17 fragmenten (21%) negatief beoordeeld, 40 positief (50%), terwijl 20 fragmenten (25%) een mix aan positieve en negatieve beoordelingen bevatten, de overige 3 fragmenten (4%) scoorden neutraal.

5 Bij differentiatie op verhaallijn blijkt de verhaallijn Tragiek voornamelijk (nl. 89%) uit negatieve fragmenten te bestaan, hetgeen niet zo verwonderlijk is. De verhaallijn Spiritualiteit wordt in het leven van Ellen zeer positief beoordeeld: slechts 9% scoort negatief terwijl 70% positief scoort. Ook de verhaallijn Identiteit scoort overwegend positief (44%) en (slechts) 16% negatief, echter deze verhaallijn wordt duidelijk minder positief beoordeeld dan Spiritualiteit.

10 Uit nadere analyse blijkt dat veel negatieve beoordelingen liggen in de verhaallijn Identiteit, en wel in de dimensie "verlies van identiteit", welke allen (4x) worden gescoord in de tijdsperiode "jeugd". De positieve beoordelingen liggen m.n. in de dimensie "terugwinnen/bevestiging van identiteit" (door m.n. spirituele ontwikkeling), waarop 19x positief gescoord wordt, meest in de tijdsperiode "heden/toekomst" (9x).

6.1.3.3 Dimensie Rollen

15 De analyse op de dimensie "rollen" resulteert in de volgende tabel:

Tabel 5: analyse op rollen

Dimensie Rollen	Identiteit		Spiritualiteit		Tragiek		Totaal	
	# f	v%	#f	v%	#f	v%	#f	v%
zelf	36	97	34	100	7	78	77	96
oma	0	0	4	11	0	0	4	5
moeder	4	11	1	3	2	22	7	9
oom	4	11	1	3	1	11	6	8
vriendje	1	3	1	3	2	22	4	5
overledenen	1	3	3	9	0	0	4	5
mensen	16	43	16	47	1	11	33	4
kinderen	4	11	6	16	1	11	11	14
religieuze personages	3	8	7	19	0	0	10	12
Totaal scores	69		73		14		156	
Totaal #f	37	100	34	100	9	100	80	100

: aantal

#f : aantal fragmenten

20 v% : verticaal percentage van aantal fragmenten → indicator voor het belang van de betreffende personage per verhaallijn

totaal scores : omdat elk fragment meer dan één personage kan "scoren" kan het totaal van alle scores per verhaallijn groter zijn dan het totaal aantal fragmenten

25 Bij de dimensie "rollen" valt op dat Ellen zelf in 77 fragmenten (96%) voorkomt, het verhaal draait vooral om haar, hetgeen op zich niet verwonderlijk is in een levensverhaal, de setting van het interview nodigt daar immers toe uit. Verder speelt oma een rol in de verhaaldimensie Spiritualiteit (11%), Ellen heeft haar overleden oma nl. in meerdere spirituele ervaringen "gezien". Haar moeder (22%) en oom (11%) spelen een rol in de verhaallijn Tragiek door hun overlijden. Haar moeder komt verder voor in de verhaallijn Identiteit (11%) doordat zij Ellen's spirituele kant altijd ontkend heeft en daarmee een rol speelde in het afnemen van haar identiteit. Ook haar oom speelt een rol in de verhaallijn Identiteit (11%), maar dan juist in de bevestiging van Ellens spirituele kant en daarmee in het herwinnen van haar identiteit. Verder komen er diverse "religieuze personages" (totaal 12%) in haar verhaal voor (God, Jehova's, discipelen, nonnen) waar zij vooral in negatieve zin over spreekt: veel wat met het instituut "kerk" te maken heeft wordt geassocieerd met het opleggen van regeltjes, waar Ellen helemaal niet van houdt. Tenslotte praat Ellen vaak in algemene zin over "mensen" in het algemeen, hetgeen zij gebruikt om haar eigen verhaal tegen af te zetten zonder daarbij specifiek namen te noemen.

40

6.1.3.4 Dimensie Motief (van actieve betrokkenheid bij de gemeenschap)

Specifiek voor dit onderzoek is de dimensie "motief" toegevoegd, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen egoïsme, altruïsme, collectivisme, principisme (§2.3.1.2) en neutraal (d.w.z. er is geen sprake van "actieve betrokkenheid bij de gemeenschap" (volgens Batson) waardoor geen motief gedefinieerd kan worden). De analyse op motief resulteert in de volgende tabel:

Tabel 6: analyse op motief

Dimensie Motief	Identiteit		Spiritualiteit		Tragiek		Totaal	
	#f	v%	#f	v%	#f	v%	#f	V%
egoïsme	4	11	2	6	1	11	7	9
altruïsme	5	14	3	9	1	11	9	11
collectivisme	0	0	0	0	0	0	0	0
principisme	0	0	0	0	0	0	0	0
neutraal	33	89	33	97	8	89	74	93
Totaal scores	42		38		10		90	
Totaal # f	37	100	34	100	9	100	80	100

: aantal

#f : aantal fragmenten

v% : verticaal percentage van aantal fragmenten → indicator voor de mate waarin het betreffende motief per verhaallijn voorkomt

totaal scores : omdat elk fragment op meer dan één motief kan scoren kan het totaal van alle scores per verhaallijn groter zijn dan het totaal aantal fragmenten

Uit een totaal van 80 fragmenten werden er 74 (93%) (geheel of gedeeltelijk) als neutraal gecodeerd. Dit betekent dat er in een groot deel van het verhaal geen "actieve betrokkenheid bij de gemeenschap" (volgens Batson) wordt gesignaleerd. De fragmenten met een andere dan neutrale code vormen een minderheid: 7 (9%) hadden egoïsme als onderliggend motief en 9 (11%) altruïsme. Collectivistisch gemotiveerde betrokkenheid komt niet voor, hetgeen duidt op een geringe betrokkenheid bij maatschappelijke groeperingen. Ook principistisch gemotiveerde betrokkenheid komt niet voor.

Omdat de dimensie "motief" belangrijk is voor onderzoeksvraag 3 (nl. vanuit welke (spirituele) motieven toont men sociaal engagement) wordt hieronder per motief enkele citaten (bijlage 2b) uit het interview gegeven:

➤ Egoïstische motieven:

Het gedrag dat door egoïsme wordt gemotiveerd is van uiteenlopende aard. Een voorbeeld van door egoïsme gemotiveerde betrokkenheid betreft het opzoeken van contacten via het spirituele internetforum, met het doel om haar spirituele identiteit te bevestigen en van gedachten te wisselen met gelijkgestemden. N.b. Naast haar eigen belang dient zij hiermee tegelijkertijd het belang van andere spirituelen in het uitwisselen van gedachten en wellicht het geven van adviezen. E.e.a. komt tot uitdrukking in het volgende citaat (bijlage 2b):

fragment 19: " *Het geeft voor jezelf wel een gevoel van, ik weet niet, zekerheid, dus een gevoel van wat er in mij opkomt dat is soms ook wel zo, en natuurlijk niet altijd, maar vaak wel. En daar raak je een beetje zeker van, en dat ga je verder uitzoeken, via internet op forums heb ik geschreven, veel contacten met mensen die met spiritualiteit bezig waren. En dat is wel heel mooi hoor, je leert daar ontzettend veel, en je merkt gewoon je zit in een groepsproces, iedereen zit in een groeiproces, en de één is daar een beetje verder in dan de ander, de één is iets verder met inzicht in dingen dan de ander, en ja zo elkaar uitwisselen met gedachten daar leer je van.*"

Een ander voorbeeld van door egoïsme gemotiveerde betrokkenheid betreffen haar activiteiten om voetbalcoach van het team van haar zoontje te worden zodat zij zelf de touwtjes in handen kan houden: deze vorm van betrokkenheid wordt gemotiveerd vanuit haar voorkeur van autonomie over haar eigen leven, zij wil niet afhankelijk van anderen zijn.

5 Dit blijkt o.a. uit het volgende citaat:

fragment 67: *‘Nou ja waar ik betrokken bij ben, meer met de sportclub van de kinderen, judo en voetbal dan, daar ben ik ook teamcoach of contact van, mensen doorsturen en alles regelen, eigenlijk verder niets, meer voor mezelf zo, ik vind het heel fijn om het zelf allemaal zo te kunnen beslissen, weet je wel. Moeten hou ik niet zo van.’*

10

Nog een voorbeeld van door egoïsme gemotiveerde betrokkenheid ligt in de persoonlijke voldoening die zij haalt uit haar beroep van verpleegkundige. Doordat zij dit beroep niet meer kan uitoefenen mist zij die persoonlijke voldoening. Dit wordt geïllustreerd door het volgende citaat:

15

fragment 61: *‘Nu, omdat ik mijn beroep niet meer kan doen als verpleegkundige, wat ik ontzettend erg vind eigenlijk, omdat dat echt mijn roeping is, je krijgt zoveel voldoening van mensen die ziek zijn en je doet maar een kopje thee geven, een aai over iemands bol die dat nodig heeft, dat geeft zo’n, ja blij gevoel, dat vond ik heel erg dat ik dat niet meer kon doen.’*

20

N.b. Naast haar eigen persoonlijke voldoening streeft zij tevens het welbevinden van de patiënten na, zij draait niet op de automatische piloot en heeft hart voor haar werk. Hiermee lijken egoïstische en altruïstische motieven tegelijkertijd een rol te spelen.

25

➤ Altruïstische motieven:

Altruïstische gemotiveerd gedrag komt tot uitdrukking in de verzorging van haar zieke moeder hetgeen gerationaliseerd lijkt te worden vanuit het feit dat zij gediplomeerd verpleegkundige was. Verder betreft het vooral “helpend gedrag” in het algemeen: zo hielp zij vroeger mensen (fysiek) in de verpleging, en nu meer mentaal en emotioneel in haar rol als “spiritueel”. Hierbij leeft zij zich in sterke mate in de problemen van de patiënt in zodat tot de kern van hun problemen doorgedrongen kan worden:

30

fragment 62: *‘Ik ben altijd heel benieuwd hoe het met de patiënt gaat, je leeft heel erg mee met zo iemand. Uuhm veel mensen zeggen ja je moet niet zo ver meegaan met zoiets maar ik vind dat stukje juist wel goed, uuhm zo kom je wel bij de kern van iemands probleem, tussen aanhalingstekens, je kan het wel daar pakken waar het zit.....’*

35

Een laatste voorbeeld van altruïstisch gemotiveerde betrokkenheid betreft de kinderen uit het voetbalteam van haar zoontje die zij de handen oplegt bij blessures zodat de pijn verdwijnt.

40

6.1.3.5 Dimensie Thema’s (van Agency&Communion)

Specifiek voor dit onderzoek is de dimensie “thema” toegevoegd, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen thema’s van Agency (zelfoverwinning, prestatie, status, empowerment) en thema’s van Communion (liefde/vriendschap, dialoog, zorgen/helpen, gemeenschap) (§2.2.1.3) en “neutraal” (d.w.z. er is geen sprake van één van de genoemde thema’s waardoor geen thema gedefinieerd kan worden). Daarnaast werden een aantal uitspraken aangetroffen die niet binnen de thema’s van Agency pasten, echter die wel hááks op de thema’s van Communion stonden. Een voorbeeld is het feit dat Ellen zich (om allerlei redenen) compleet afzijdig houdt van politiek en maatschappij: deze houding past niet binnen de thema’s van Agency, maar staat tegelijkertijd haaks tegenover een andergerichte levenshouding (d.w.z. haaks t.o. de thema’s van Communion). Deze thema’s zijn daarom apart weergegeven in een aanvullende categorie, nl. “Anti-Communion”, omdat deze (net als de thema’s van Agency) een bepaalde vorm van zelfgerichtheid aangeven. De analyse op

55 thema resulteert in de volgende tabel:

tabel 7: analyse op thema

Dimensie Motief	Identiteit		Spiritualiteit		Tragiek		Totaal	
	#f	v%	#f	v%	#f	v%	#f	v%
AGENCY	13	35	6	18	0	0	19	24
zelfoverwinning	12	32	5	15	0	0	17	21
prestatie	0	0	0	0	0	0	0	0
status	1	3	0	0	0	0	1	1
empowerment	0	0	1	3	0	0	1	1
COMMUNION	11	30	7	21	2	22	20	25
liefde/ vriendschap	0	0	0	0	0	0	0	0
dialogoog	4	11	2	6	0	0	6	8
zorgen/helpen	5	14	4	12	2	22	11	14
gemeenschap	2	5	1	3	0	0	3	4
ANTI- COMMUNION	3	8	2	6	0	0	5	6
Neutraal	26	70	28	82	7	78	61	76
Totaal scores	53		43		9		105	
Totaal # f	37	100	34	100	9	100	80	100

: aantal

#f : aantal fragmenten

v% : verticaal percentage van aantal fragmenten → indicator voor de mate waarin het betreffende thema per verhaallijn voorkomt

totaal scores : omdat elk fragment op meer dan één thema kan scoren kan het totaal van alle scores per verhaallijn groter zijn dan het totaal aantal fragmenten

5

10

Uit een totaal van 80 fragmenten werden er 61 (76%) (geheel of gedeeltelijk) als neutraal gecodeerd. Dit betekent dat een groot deel van het verhaal niet in te delen valt op de thema's van Agency&Communion (volgens McAdams e.a). Thema's van Agency (24%) komen in vergelijkbare mate voor als thema's van Communion (25%), echter zelfgerichte thema's overheersen (hoewel in beperkte mate) doordat (naast thema's van Agency) ook de thema's van Anti-Communion (6%) als zelfgericht worden beschouwd.

15

Zowel thema's van Agency als thema's van Communion spelen vooral een rol in de verhaallijn Identiteit (35% resp. 30%), en in mindere mate in de verhaallijn Spiritualiteit (18% resp. 21%).

20

Omdat de dimensie "thema" belangrijk is voor onderzoeksvragen 2a/2b (nl. welke levenshouding heeft de respondent, en waaruit bestaat concreet zijn/haar sociaal engagement?) wordt hieronder ter illustratie per thema enkele citaten (bijlage 2a) uit het interview gegeven:

Motivationale thema's van Agency:

25

➤ Thema Zelfoverwinning: het gaat hier om de afscheiding van anderen die leidt tot de overwinning van het zelf en tot autonomie t.o.v. de omgeving. Het individu streeft met succes naar overwinning, besturing, beheersing, vergroting en perfectionering van het zelf. Door krachtige en effectieve handelingen, gedachten, ervaringen is het individu in staat om het zelf te sterken en op deze wijze een grotere, wijzere, krachtigere persoon te worden.

30

- perfectionering van het Zelf door afronden opleidingen:

(pag.1) "toen ben ik naar de mavo gegaan, mavo/havo, die heb ik afgerond, de mavo heb ik afgerond."

(2) "ik ben dus ook nog coupeuse, ik heb de modevakschool in Den Haag afgemaakt."

- (3) "Dus ik heb hem (red. die verpleegstersopleiding) daar dus afgemaakt, m'n diploma gehaald..."
- (4) "... ik heb Reiki-1 gehaald en heb dat ook toegepast op mezelf, ben daar ontzettend van gegroeid.."
- 5 (5) "... en ondertussen Reiki-2 gedaan, en ook Reiki-3, dus de master, en toen gedacht o.k. nu sta ik hier wat nu? En toen ben ik gaan denken wat ik heb geleerd kan ik ook op papier zetten en ook doorgeven aan anderen. Toen heb ik een cursus samengesteld en ook gegeven, dat vond ik ook wel leuk."
- 10 • perfectionering van het Zelf door spirituele groei
 (13) "Je weet ook, spiritueel groei je, je bent er nooit, je bent er nooit, je blijft groeien, en door dus daar mee bezig te zijn vind ik zelf, groei je meer"
- streven naar autonomie t.o.v. de omgeving
- 15 (4) "...dat is de maatschappij, die wil heel graag een hokje voor je maken en je daar ook inzetten...."
- (6) "... Ik laat iedereen vrij in wat ze denken, wat ze willen. Ik accepteer dat, ik respecteer dat. Maar ik vind van sommige religies dat ze dat niet doen bij anderen, snap je, ze accepteren niet, uuuuh, iemand anders mening, dat die niet godsdienstig is"
- 20 (6) "... maar ja zelf uuuuh, nee ik ben uuuuh, ja, ik heb geen geloof, ik ben mezelf....."
- (14) "... ik vind het heel fijn om het zelf allemaal zo te kunnen beslissen, weet je wel. Moeten hou ik niet zo van (ha ha)."
- (16) "Ja, vreselijk, uuhh, wat ik denk over de maatschappij, uuuuh, je móét van de maatschappij. Je moet hiér aan voldoen, je móet dit, je móet daar passen, je moet in dat vakje lopen, je moet zus en zo doen, daar hou ik dus niet van. Daar ben ik heel anti van. Het moet er zijn regels, wetten, dat begrijp ik allemaal, o.k., Natuurlijk hou ik mij aan de regels, hou ik me aan de wet, maar ik ga me er helemaal niet mee bemoeien, ik ga ook niet stemmen, ik vind het zulke onzin..."
- 25 (17) "Het komt natuurlijk ook zo, omdat de kerkelijke religie die gaat op z'n gat, er komen nu natuurlijk feiten naar boven, dat de kerk ook wel heel veel heeft achter gehouden. En omdat de mens nu ook meer zichzelf gaat volgen, meer zichzelf gaat zijn, zien ze natuurlijk ook meer, ja je moet God dáár niet zoeken, je moet 't zoeken in je hart zeg maar, dáár zit het. Ennuuh, buiten jezelf dingen zoeken, nee dat wil ik niet."
- 30 (18) "Die regeltjes! Het zijn onzinregels. Jammer voor de kerk want die was natuurlijk hartstikke sterk, maar dat onderdrukken gaat niet meer."
- 35 (18) "En de kerk en de politiek leggen regels op, dat zijn de twee opperbazen, en die willen het volk lekker zo houden,ik heb zo iets van mensen kijk alsjeblieft zélf hoe het zit, en geloof niet alles".
- 40 ➤ Thema Status: er wordt gestreefd naar een hoge status, positie of prestige. Het individu zoekt erkenning of eer van anderen vooral in competitieve situaties. Status komt actief tot uitdrukking in het "nemen" (van verantwoordelijkheid, leiding), "maken" (van beslissingen), "winnen" (van discussies). Hiermee probeert men nummer één te worden, het gaat om het winnen van de wedstrijd.
- 45 • Zoeken van erkenning van anderen t.a.v. spirituele gaven:
 (15) "... ja, ik had zoiets van huuuuuuuh, ik wil ook niet op de voorgrond treden ik had zoiets van, jeetje, maar wat heb ik dan, en toen die lerares zeg maar die zei toen tegen mij: eigenlijk ben je gewoon medium, ik zeg nouhou, ja dat is toch wel apart om te horen, en toch ook wel een bevestiging."
- 50 ➤ Thema Prestatie/Verantwoordelijkheid: het individu met een hoge prestatiemotivatie probeert om alles goed te doen, succesvol te zijn, en gestaag voorwaarts en opwaarts te bewegen in de toekomst. Gevoelens die hierbij aan de orde komen zijn trots, zelfvertrouwen,

meester van de situatie zijn, voldaan. Men is succesvol in het aangaan van diverse uitdagingen en het uit de weg ruimen van obstakels, en neemt de rol aan van verantwoordelijk persoon t.a.v. dingen of mensen.

- 5 N.b. Dit thema komt niet duidelijk naar voren in Ellen's verhaal. Zij wil wel autonoom zijn (zie thema zelfoverwinning), echter doet niet aan carrièreplanning, ziet wel wat er op haar pad komt, leeft bij de dag, luistert sterk naar haar gevoel, etc., hetgeen niet direct aan iemand doet denken die wiens eerste prioriteit het is om succesvol te zijn.
- 10 ➤ Thema Empowerment: powermotivatie kan ervaren worden in situaties waarbij de krachtbron niet noodzakelijkerwijs in het zelf ligt maar meer een grotere of krachtigere bron buiten het Zelf betreft. Een persoon kan empowered worden door anderen die sterker, groter, wijzer zijn dan het zelf. Als inspiratiebron kan gedacht worden aan God, de natuur, het universum, of aan een charismatische persoonlijkheid. Hoewel enerzijds gestreefd wordt naar autonomie onder gelijken, kan tegelijkertijd de kracht van deze inspiratiebronnen worden gerespecteerd waarvoor men meer ontzag dan competitie voelt.
- 15

- Erkennen van universele energie

20 (6) *"... en de één noemt het God de ander noemt het Allah, en de ander noemt het ik weet niet wat, ik noem het universele energie"*

Motivationale thema's van Communion:

- 25 ➤ Thema Liefde/Vriendschap: het gaat hier om liefde en vriendschap tussen gelijken (dus bijv. geen ouder-kind relatie), die gemotiveerd wordt door de behoefte aan intimiteit en verbondenheid.

N.b. Ellen heeft momenteel geen partner, en verder is er niet duidelijk naar voren gekomen dat er sprake zou zijn van zeer nabije naasten. Dit thema is dan ook niet duidelijk uitgewerkt in dit interview.

- 30 ➤ Thema Dialoog: volgens McAdams is de kern van het woord "intimiteit" om datgene te delen wat zich in het zelf bevindt met iemand buiten het zelf. Het betreft het verlangen om datgene wat diep in iemand verborgen zit te delen met een ander. Echter het gaat hier niet alleen om verborgen gevoelens en verlangens, het thema dialoog kan ook tot uitdrukking komen in diverse vormen van wederzijdse communicatie, zelfs wanneer het over triviale onderwerpen als het weer gaat.
- 35

- Delen van spiritualiteit met oom:

40 (3) *"want mijn oom is paranormaal genezer geweestdus ik trok best wel veel met hem op, daar vond ik wel aansluiting eigenlijk"*

- Behoefte aan diverse vormen van wederzijds contact:

45 (3) *"...via internet op forums heb ik geschreven, veel contacten met mensen die met spiritualiteit bezig waren"*

(5) *"... Want dat heb ik dus gezien met m'n verpleegkundige opleiding, en ook wel daarvoor dat ik in een restaurant heb gewerkt, ik ben altijd met mensen bezig. Ik ben niet iemand voor achter een tafeltje, achter een bureautje zitten, ik ben een doe-mens, ik wil contact hebben, weet je wel?"*

50 (11) *".. Ja, toch dat je naar een ander luistert voor je beslissingen neemt, want in een ander z'n waarheid kan ook een stukje zitten wat je net niet weet, of net niet aan hebt gedacht,"*

- 55 ➤ Thema Zorgen/helpen: kenmerkend voor dit thema zijn uitdrukkingen van sympathie, zorgen, altruïsme, het helpen van anderen in nood. Men richt zich op bijvoorbeeld zieken, jonge mensen, ongelukkig mensen, arme mensen, liefdadigheidsorganisaties, of men toont gewoon belangstelling in andere mensen en behandelt anderen vriendelijk en voorkomend.

- Belangstelling/inleven in patiënten:
 (13) "... Ik ben altijd heel benieuwd hoe het met de patiënt gaat, je leeft heel erg mee met zo iemand. Uuhm veel mensen zeggen ja je moet niet te ver meegaan met zoiets maar ik vind
 5 dat stukje juist wel goed, uuhm zo kom je wel bij de kern van iemands probleem, tussen aanhalingstekens, je kan het wel daar pakken waar het zit, het is aan de ander van luister ik ernaar of doe ik er wat mee, maar ik leef wel heel erg mee met de mensen, ja..."
- Zorgen voor zieke moeder:
 (2) "...en toen werd mijn moeder ongeneeslijk ziek, die had kanker, dus toen ben ik terug
 10 gekomen naar Nederland om haar thuis te verzorgen..."
- (Beroepsmatig) helpen als verpleegkundige en helpen d.m.v. spiritualiteit:
 (4) "... nu heb ik dan zelf de nieuwtijds kindercoach opleiding gedaan, om dus de kindertjes
 15 van nu die met spiritualiteit veel problemen ondervinden, om daar een ondersteuning in te zijn. Dat hun dat klankbord hebben, net zoals ik vroeger mijn oom had. Want ik merkte wel dat ik dat heel erg nodig had in mijn jeugd en, nu, die kinderen worden zo vaak niet begrepen..."
- (6) "... waar je anderen mee kan helpen, en de één help je met dat stukje en de ander help je
 20 weer met een ander stukje van jezelf"
- (13) "... Nu, omdat ik mijn beroep niet meer kan doen als verpleegkundige, wat ik ontzettend erg vind eigenlijk, omdat dat echt mijn roeping is, je krijgt zoveel voldoening van mensen die ziek zijn en je doet maar een kopje thee geven, een aai over iemands bol die dat nodig heeft, dat geeft zo'n, ja, blij gevoel, dat vond ik heel erg dat ik dat niet meer kon doen, maar nu heb
 25 ik wel zo van, door de spiritualiteit, en zeg maar doordat ik die gaven heb, uuhm, kan ik mensen helpen, en dat hoeft niet persé in het verpleegkundige te zijn."
- Handen opleggen bij blessures:
 (15) " Ja, als de kindertjes (red. uit het voetbalteam) dan pijn hebben dan komen ze naar me
 30 toe en dan leg ik m'n handen erop en dannuuuh, dat is al geïntegreerd als het ware ja dat is leuk."
- Thema Gemeenschap: het gaat hier om de integratie in grotere groepen of gemeenschappen, hetgeen een gevoel geeft dat men tot een grotere geheel behoort, dat
 35 men geworteld is in de maatschappij en een netwerk van duurzame sociale relaties en culturele instituties. Dit geeft een gevoel van eenheid, harmonie, saamhorigheid, belonging en solidariteit met een groep mensen, of zelfs met de mensheid als geheel.
- Maakt onderdeel uit van spiritueel internetforum:
 (4) "... je leert daar (red. internetforum) ontzettend veel, en je merkt gewoon je zit in een
 40 groepsproces, iedereen zit in een groeiproces, en de één is daar een beetje verder in dan de ander, de één is iets verder met inzicht in dingen dan de ander, en ja zo elkaar uitwisselen met gedachten daar leer je van"
- Vrijwilligerwerk als voetbalcoach:
 (14) "... Nou ja waar ik betrokken bij ben, meer met de sportclub van de kinderen, judo en
 45 voetbal dan, daar ben ik ook teamcoach of contact van, mensen doorsturen en alles regelen, eigenlijk verder niets, meer voor mezelf zo"
- 50 Uit bovenstaande thema's van Communion komt naar voren dat Ellen "alleen" sociaal engagement in daden toont (d.w.z. niet in woorden en/of gevoelens), immers alle hierboven genoemde vormen van sociaal engagement vallen samen met de vormen van "actieve betrokkenheid bij de gemeenschap" zoals bedoeld door Batson, hetgeen samenvalt met sociaal engagement in daden.

Thema's haaks tegenover Communion (anti-Communion):

Enkele uitspraken die niet onder de thema's van Agency vallen (zelfgericht), maar tegelijkertijd wél haaks tegenover de thema's van Communion staan en Ellen's betrokkenheid bij de gemeenschap belemmeren, luiden als volgt:

- Behoeft aan (veel) tijd voor zichzelf

(9) "... Ik merk aan mezelf, omdat ik high-sensitive ben, dat ik veel rust nodig heb. Ik heb veel slaap nodig, ook veel rust om me heen nodig, ik vind het heerlijk dat de kinderen er niet zijn, nu op dit moment werk ik dan niet, ik ben afgekeurd, en wil een eigen praktijk gaan doen, dus dat komt er wel weer aan, maar ik merk gewoon dat ik die rust nodig heb, dat ik alleen maar even met mezelf hoef door te brengen, en even niets te moeten"

- Respecteert ieder z'n eigen waarheid

(6) Uuuuhm. Ik laat iedereen vrij in wat ze denken, wat ze willen. Ik accepteer dat, ik respecteer dat. Maar ik vind van sommige religies dat ze dat niet doen bij anderen, snap je, ze accepteren niet, uuuuh, iemand anders mening, dat die niet godsdienstig is, heel even een kort voorbeeld dat zijn de Jehova Getuigen, ze blijven zeuren. Ja ik mag het niet zo zeggen misschien maar uuh, ze willen maar mensen over halen terwijl ik denk van, mensen kiezen zelf, weet je wel, en dat vind ik wel vervelend eigenlijk, maar voor de rest laat ik iedereen vrij en als ze mij vrij laten vind ik het eigenlijk wel goed.....

- Gevoelens van wantrouwen t.a.v. maatschappij

(14) "Nou ik ben niet betrokken bij politiek helemaal niet nee, ik vind het echt vreselijk"

(16) "het is zo verknipt allemaal en zo ja, corrupt, alleen maar op materieel en geld belust, daar hou ik me niet mee bezig..."

(16) "En dat wil de maatschappij niet hebben, op televisie ook met reclames bijvoorbeeld voor een uuh, kalknagel of zo, ja dan moet je dat of dat, net of dat een ziekte is, dat je wat mankeert. Weet je wel? Omdat daar een medicijnenbusiness achter zit, uuh, wat ik ook vind van de Mexicaanse griep, ze hebben een medicijn, maar als je gaat kijken op de beurs naar dat medicijn dat is giga gestegen, dus met een gewone griep sterven ook mensen, ik denk als je die feiten ernaast gaat leggen, er gaan meer mensen dood aan gewone griep als nu aan die Mexicaanse griep. Snap je? Nu lichten ze iets uit omdat ze dat medicijn willen bevorderen. Dat komt ook natuurlijk een beetje door mijn ziekenhuis verleden, daar heb ik ook wel dingen mee gemaakt. Ik heb op interne afdelingen gewerkt waar mensen langdurig waren en veel medicijnen moeten gebruiken, op een gegeven moment was dan iedereen aan dezelfde antibioticum, iedereen dat maagtablet, toen dacht ik heeee? Eerst heeft niemand zo'n medicijn en dan opeens bijna allemaal. Ik denk dan wat zit daar achter? Daar zitten echt commerciële motieven achter"

(16) "En daarom heb zoiets van, de maatschappij, het liefst zou ik een boerderijtje hebben, een stukje land erbij, m'n eigen eten verbouwen en dan, niks met de hele boel te maken hebben."

6.1.4 Stap 4: Patronen ⁴⁹

De bedoeling van stap 4 is het synthetiseren van de resultaten uit voorgaande stappen in beschrijvende patronen van de narratieve constructie. Hierbij wordt de voorgaande structurele analyse samengevat in een coherent raamwerk. Deze stap is minder analytisch van aard dan de voorgaande en meer interpretatief. E.e.a. is figuurlijk weergegeven in figuren A (jeugd), B (verleden) en C (heden/toekomst), waarin de volgende karakteristieken uit het verhaal als volgt worden weergegeven:

- de verhaallijnen worden weergegeven als proportionele assen. De proporties van deze assen zijn terug te vinden in tabel 3 als horizontaal percentage.

⁴⁹ Ganzevoort, Reading by the lines, 1998, 33-34

- positieve en negatieve evaluatiegebieden (aangeduid met + resp. -) per verhaallijn (n.b. het aantal + en - is een inschatting van de verhouding omdat, zoals in §6.2.4 zal worden uitgelegd, de verhouding tussen de dimensie tijd en de dimensie evaluatie wegens méérdere codes van de dimensie tijd per verhaallijn, niet kon worden uitgerekend).
- 5 - de diverse personages die een rol spelen in Ellen's levensverhaal per verhaallijn en evaluatiegebied, weergegeven in ovals (n.b. de grootte van de ovals is niét representatief voor de belangrijkheid van de personage)
- de diverse motieven die per verhaallijn een rol spelen, weergegeven in ovals (n.b. de grootte van de ovals is niét representatief voor het belang van het motief)
- 10 N.b. er is getracht om de motieven van betrokkenheid bij de gemeenschap (volgens Batson) en de thema's van Agency&Communion (volgens McAdams e.a.) visueel te relateren aan de personages die daarin een rol spelen. Tevens worden zowel motieven als personages (voor zover mogelijk) binnen de betreffende verhaallijn geplaatst. Dit resulteert in de volgende overzichten:

15

➤ Jeugd:

Figuur A toont enkele centrale kenmerken van de narratieve constructie uit de jeugd van Ellen. Ten eerste valt op dat Tragiek ontbreekt in haar jeugd, deze doet pas op latere leeftijd

20

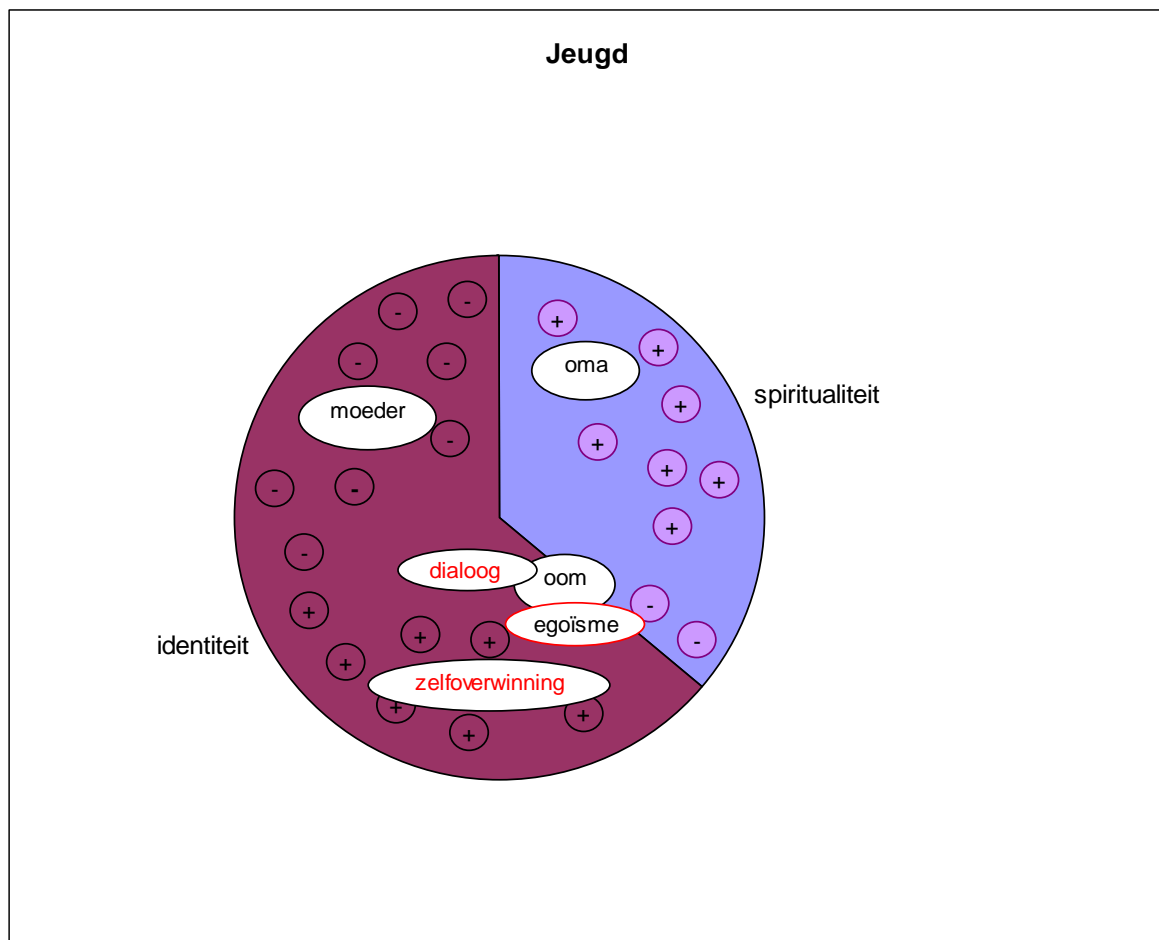
25

30

35

40

45

figuur A

50 zijn intrede. Ellen's overleden oma speelt een duidelijke rol in haar ontluikende spiritualiteit doordat zij haar in diverse visoenen zag, hetgeen zij als positief heeft ervaren. De verhaallijn identiteit neemt een grote plaats in (tabel 3: 67%) in haar jeugd. Deze periode wordt getekend door verlies aan identiteit wegens het ontkennen van spiritualiteit door o.a. haar moeder, echter er zit ook een positieve kant aan haar jeugd door de aansluiting die zij

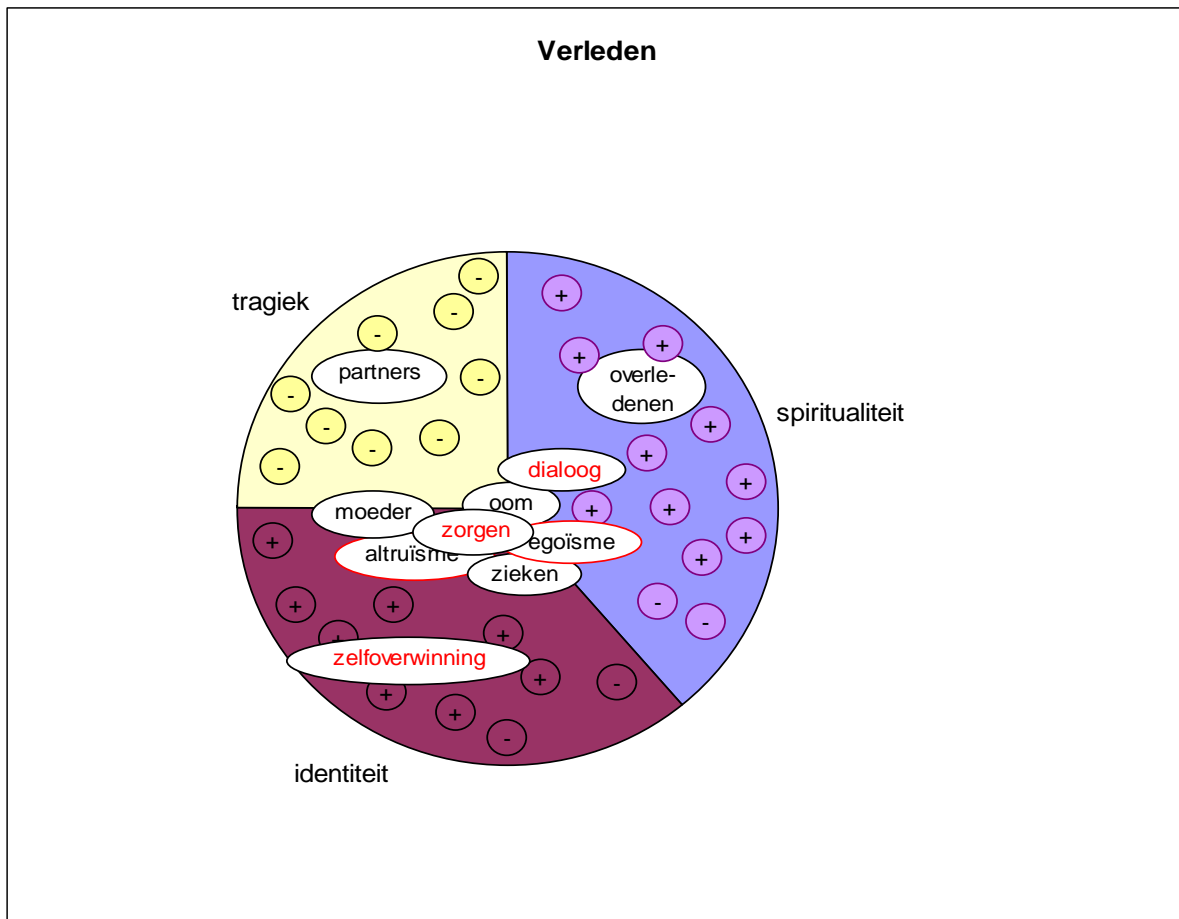
vindt bij haar paranormaal begaafde oom in wie zij een klankbord vindt en die ervoor zorgt dat haar (spirituele) identiteit bevestigd wordt.

Tenslotte wordt geconstateerd dat Ellen in haar jeugd nog geen echte "betrokkenheid met de gemeenschap" (volgens Batson) toont: sociale betrokkenheid komt vaak met de jaren en is in dit stadium nog niet echt ontwikkeld. Alleen het contact met haar paranormale oom komt hier naar voren.

➤ Verleden:

Figuur B toont enkele centrale kenmerken van de narratieve constructie uit het verleden van Ellen. Hier zien we dat de Tragiek (tabel 3: 25%) zijn intrede heeft gedaan in de vorm van de dood van haar moeder en het stuklopen van haar eigen relaties. Daarnaast spelen de ontwikkeling van familiale kanker en het niet meer kunnen uitoefenen van haar beroep een rol. Net als in haar jeugd vervult haar oom nog steeds een positieve rol als klankbord in spiritualiteit, echter ook hij overlijdt. Ondanks deze indrukwekkende lijst blijft het aandeel Tragiek klein t.o.v. de beide andere verhaallijnen

Ten aanzien van de motivering van haar "betrokkenheid bij de gemeenschap" (volgens Batson spelen in deze periode egoïsme en altruïsme een rol. Ten eerste zoekt Ellen nog steeds (uit egoïstische motieven) spirituele bevestiging bij haar oom. Verder verzorgt zij haar zieke moeder vanuit altruïstisch motief: het betreft hier het welzijn van haar moeder, niet haar eigen welzijn. Het verzorgen van zieken in de verpleging wordt zowel door egoïsme als door altruïsme gemotiveerd: zij is enerzijds zeer betrokken bij haar patiënten (altruïsme) en

figuur B

haalt anderzijds persoonlijke voldoening uit haar werk (egoïsme). Omdat het hier betaald werk betreft (n.b. géén vrijwilligerwerk) vormt ook dit een, overigens geheel legitieme,

egoïstische motivatie, echter het is de vraag in hoeverre betaald werk nog onder "betrokkenheid bij de gemeenschap" valt.

➤ Heden/Toekomst:

5 Figuur C toont enkele centrale kenmerken van de narratieve constructie uit het heden/toekomst van Ellen. Ten eerste valt op dat zij de tragiek min of meer voorbij is. Wat zij nog wel als "heel erg" (tragisch) ervaart is het feit dat zij haar beroep als verpleegkundige niet meer kan uitoefenen, en dat in feite bijna haar hele familie is overleden aan kanker. Dit zijn echter beide zaken die niet in het heden of recente verleden spelen, hoewel de pijn nog
10 wel voelbaar is.
Ten aanzien van de motivering van haar "betrokkenheid bij de gemeenschap" (volgens Batson) valt op dat egoïstische en altruïstische motieven op vergelijkbare wijze als in het verleden een rol spelen: zocht zij voorheen (uit egoïstisch motief) haar oom op als klankbord voor haar spiritualiteit, nu zoekt zij op vergelijkbare wijze op een spiritueel internetforum naar
15 gelijkgestemden die voor haar als klankbord fungeren. Hielp zij vroeger mensen in de verpleging uit deels egoïstisch, deels altruïstisch motief, nu helpt zij mensen op vergelijkbare wijze in de spiritualiteit door het geven van Reiki-healings en als spiritueel kindercoach, waarbij zij zich sterk inleeft in de problemen van de patiënt om hen zo goed mogelijk te kunnen helpen. Verder treedt zij op als coach voor het voetbalteam van haar zoontje, het-geen (egoïstisch)
20 gemotiveerd wordt door de wens om zelf de touwtjes in handen te houden. Tenslotte spelen altruïstische motieven spelen een rol wanneer zij de geblesseerde kinderen uit het voetbalteam van haar zoontje ter plekke de "handen oplegt" waardoor de pijn verdwijnt.

25

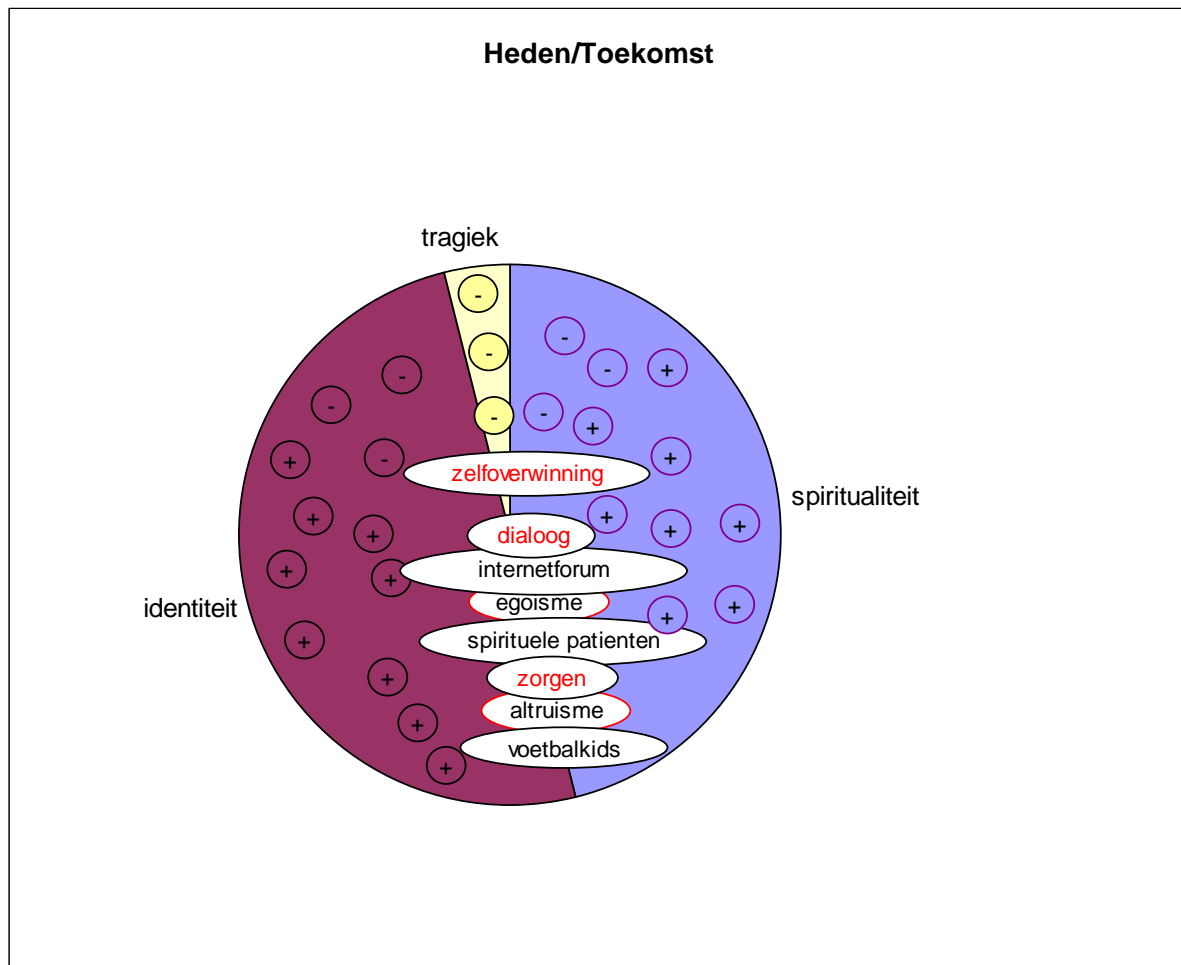
30

35

40

45

50

figuur C

Wanneer naar het totaalbeeld wordt gekeken kan geconstateerd worden dat de verhaallijn Identiteit in haar jeugd een relatief belangrijke rol speelt (het betreft hier de ontkenning van haar spiritualiteit), terwijl de verhaallijn Tragiek in het verleden een wat grotere plaats innam dan in andere perioden. Inmiddels behoren veel tragische gebeurtenissen echter tot het verleden en Ellen heeft haar leven weer op de rit, zowel qua (hervonden) identiteit als qua spiritualiteit.

Wat verder opvalt is dat Ellen naarmate ze ouder wordt meer betrokkenheid bij de gemeenschap toont: terwijl er in haar jeugd nauwelijks betrokkenheid met anderen (m.u.v. haar oom) viel waar te nemen (hetgeen overigens inherent is aan het leven), is in zowel het verleden als het heden sprake van egoïstisch en altruïstisch gemotiveerde betrokkenheid bij de gemeenschap, welke veelal op individueel niveau plaatsvindt. Dit laatste, tezamen met het ontbreken van collectivistische en principistische betrokkenheid bij de gemeenschap, duidt op een betrokkenheid t.a.v. een beperkte kring, d.w.z. niet gericht op het grote geheel maar op individuen in haar directe omgeving.

6.2 Beantwoording onderzoeksvragen

In deze paragraaf wordt ingegaan op de beantwoording van de onderzoeksvragen zoals geformuleerd in hoofdstuk 1:

6.2.1 Onderzoeksvraag 1: Ongebonden Spiritualiteit

1a. Wat zijn de belangrijkste biografische kenmerken van de persoon? en als onderdeel daarvan:

1b. Wat zijn de kenmerken van zijn/haar (ongebonden) Spiritualiteit?

Onderzoeksvraag 1a: voor de beantwoording van deze vraag wordt verwezen naar §5.1, waarin Ellen wordt geïntroduceerd d.m.v. een korte biografie. Ellen's biografie is het directe resultaat van de analyse volgens Ganzevoort stap 1 (§6.1.1), aangevuld met de inzichten uit stappen 2 t/m 4.

Onderzoeksvraag 1b: de kenmerken van Ellen's spiritualiteit volgen uit de dimensionering van de verhaallijn Spiritualiteit zoals weergegeven in Ganzevoort stap 2 (§6.1.2). Opgemerkt dient te worden dat, wanneer Spiritualiteit geen verhaallijn zou zijn geweest, onderzoeksvraag 1b minder duidelijk uit de analyse volgens Ganzevoort zou volgen. Hierna volgt een korte uitwerking per dimensie:

- **Ontwikkeling spiritualiteit:**

Ellen relateert het verkrijgen van bepaalde (levens)inzichten, reflectie op gepasseerde gebeurtenissen, het achteraf kunnen plaatsen hiervan, bezinning hierop, en het gebruiken van nieuwe inzichten voor de toekomst, direct aan haar spiritualiteit: door haar spirituele ontwikkeling wordt zij een steeds wijzere, krachtigere vrouw die kan omgaan met de problemen die het leven haar brengt. Zij probeert haar spiritualiteit actief te ontwikkelen door het volgen van spirituele cursussen, zoals Reiki-1/2 en Reiki-master, een opleiding tot spiritueel kindercoach, en een opleiding tot "therapeute" waarbij ze zelf ook cursussen mag geven aan "leken".

- **Spirituele ideologie:**

Ellen hanteert diverse spirituele ideeën zoals bijv. het motto dat waarheid relatief is: "alles is waarheid", en "de waarheid ligt in jezelf", d.w.z. niet in anderen. Om dit te illustreren vertelt zij het verhaal van de boeddhistische monnik (zie bijlage 2B, fragment 39). Gerelateerd aan deze visie stelt zij dat religie meer dan één godsdienst omvat, er zijn meerdere "waarheden". Zelf is zij niet religieus maar "gelooft" in een universele energie, alle mensen komen voort uit dezelfde energiebron. Tenslotte spreekt de gedachte van "leven in het hier en nu" haar aan.

- Spirituele ervaringen:

Ellen heeft diverse spirituele ervaringen gehad. De eerste was op jonge leeftijd toen zij haar overleden oma "zag". Daarna volgden nog diverse soortgelijke ervaringen. Ook voelt zij makkelijk aan of mensen liegen, ziet "geheimen" bij andere mensen (bijv. haar tante had een miskraam en had dit aan niemand verteld), en luistert sterk naar "signalen van boven" die een bepaalde richting uitwijzen (bijv. een liedje op de radio dat aansluit bij een probleem).

- Consequenties spiritualiteit⁵⁰:

Spiritualiteit heeft directe consequenties voor Ellen's levenshouding: zo is zij beter gaan letten op "signalen van boven" en geeft daar ook gehoor aan, en kan beter dan voorheen grenzen stellen (rust inbouwen). Haar spiritualiteit heeft ook invloed op haar omgang/communicatie met mensen: zo schrijft zij spirituele gedichten om anderen duidelijk te maken wat zij voelt/bedoelt. Tenslotte leidt de ideologie dat "waarheid relatief is" ertoe dat zij anderen respecteert en "met rust" laat, en dat zij sterk naar haar gevoel luistert om erachter te komen wat haar eigen waarheid is. Bovendien leidt het "leven in het hier en nu" ertoe dat zij zich geen zorgen voor morgen maakt want dat is verspilde energie, zij leeft bij de dag.

- Spirituele praktijk:

Ellen mediteert zelf om haar gedachtestroom tot rust te brengen. Verder toont zij m.n. paranormale activiteiten: zij geeft Reiki-healings, is spiritueel kindercoach, en geeft cursussen aan mensen met spirituele interesse waarbij o.a. fotolezen aan de orde komt, contact maken met overledenen, werken met kristallen, etc.. In haar vrije tijd brengt zij haar spiritualiteit o.a. in praktijk doordat zij de kinderen in het voetbalteam van haar zoontje de handen oplegt bij blessures.

Samenvatting:

Ellen's spiritualiteit bevat veel paranormale elementen. Contacten die zij heeft met overledenen en andere paranormale ervaringen spelen van jongs af aan een rol. In de praktijk houdt zij zich vooral bezig met energiestromen w.o. Reiki. Spiritualiteit is voor Ellen een levenshouding en vertaalt zich in een bewuste omgang met anderen en een zelfbewuste manier van leven in het hier en nu, waarbij weinig dingen gepland worden en veel dingen haar gewoon overkomen. Hierbij laat zij zich leiden door gevoel en intuïtie.

6.2.2 Onderzoeksvraag 2: Sociaal Engagement

2a. Welke levenshouding heeft hij/zij (t.a.v. Zelf, Anderen, en de Maatschappij in zijn algemeenheid)? En in het verlengde daarvan:

2b. Waaruit bestaat concreet zijn/haar Sociaal Engagement?

Onderzoeksvraag 2a: De beantwoording van onderzoeksvraag 2a volgt direct uit de analyse zoals weergegeven in §6.1.3.5. Deze door citaten geïllustreerde uiteenzetting wordt als volgt in schema 1 (zie §2.2.2) weergegeven:

⁵⁰ Zoals in §2.1 reeds opgemerkt dekt de consequentiële dimensie van spiritualiteit een iets andere lading dan de consequentiële dimensie van religiositeit zoals bedoeld door Glock&Stark

Schema 1: Levenshouding Ellen

MOTIVATIONELE THEMA'S VAN McADAMS e.a.	
Agency	
Zelfoverwinning	- perfectionering van het Zelf door afronden diverse opleidingen en door spirituele groei - hecht groot belang aan autonomie t.a.v. maatschappij in het algemeen en t.a.v. overheid en religie in het bijzonder
Status	zoekt erkenning van spirituele gaven bij o.a. cursusleidster
Prestatie	
Empowerment	erkennen van universele energie
Communion	
Liefde/Vriendschap	
Dialogoog	1.delen van spiritualiteit met oom 2.diverse vormen van wederzijds contact o.a via internetforum * (2a), werk als verpleegkundige (2b)
Zorgen/Helpen	3.inleven in problemen van (spirituele) patiënten 4.zorgen voor zieke moeder 5.helpt in het algemeen (beroepsmatig), vroeger als verpleegkundige en nu d.m.v. spiritualiteit (Reiki, kindercoach etc.) 6.legt (voetbal)kinderen de handen op bij blessures
Gemeenschap	2a.maakt onderdeel uit van spiritueel internetforum * 7.vrijwilligerswerk als voetbalcoach
NIEUWE THEMA'S	
Anti-Communion	8. behoefte aan (veel) tijd voor zichzelf 9. respecteert ieder z'n eigen waarheid 10.gevoelens van wantrouwen t.a.v. "de maatschappij" (corrupt, materieel, commercieel)

* Sociaal engagement via het internetforum past onder twee thema's, nl. Dialogoog en Gemeenschap, en heeft onder beide thema's hetzelfde nummer gekregen (nr. 2a).

5

Er kan op het eerste gezicht niet gezegd worden dat de nadruk ligt op thema's van Agency (zelfgericht) dan wel op thema's van Communion (andergericht) in het leven van Ellen: beide komen voor, echter het is de vraag of er een bepaalde nadruk ligt op het één of ander.

10

Bij de thema's van Agency speelt een sterke drang naar autonomie over het eigen leven (thema Zelfoverwinning), onafhankelijk van anderen, een grote rol. Ook het afronden van diverse opleidingen speelt een belangrijke rol ter bevestiging van het Zelf. Verder zoekt zij erkenning en bevestiging bij anderen t.a.v. haar spirituele gaven, zo hecht zij groot belang aan de eer waarmee een cursusleidster haar bedeeft door haar een "medium" te noemen (thema Status). Prestatie speelt een minder grote rol in Ellen's leven, zij pakt aan wat op haar pad komt en waar zij zich goed bij voelt, maar is bijv. niet met een gerichte carrièreplanning bezig. Tenslotte komt het thema Empowerment aan de orde in Ellen's leven in de vorm van een universele energie waardoor zij zich laat inspireren en leiden. Die universele energie lijkt vooral tot uitdrukking te komen in haar intuïtie en gevoel.

20

De thema's van Communion (welke samenvallen met "sociaal engagement") komen op diverse wijzen tot uitdrukking. Communion wordt het sterkst vertegenwoordigd in het thema Zorgen /Helpen, nl. het zorgen voor haar zieke moeder en haar "helpgedrag" in het algemeen welke vooral beroepsmatig (verpleging, Reiki, spiritueel kindercoach) tot uitdrukking komt. Strikt genomen vallen beroepsmatige op anderen gerichte activiteiten niet onder de thema's van "Communion". Echter omdat Ellen haar beroep met grote betrokkenheid en een sterk inlevingsvermogen uitoefent, indiceert dit een duidelijke extra dimensie aan haar beroepsmatige activiteiten hetgeen (deels) tot "Communion" gerekend kan worden. Tenslotte spelen de thema's Dialogoog en Gemeenschap nog een bescheiden rol. Liefde/ Vriendschap ontbreekt, hetgeen wellicht verklaard kan worden door moeizame en stukgelopen relaties.

30

Aan het originele schema 1 zoals uitgewerkt in §2.2.2 is in Ellen's geval een categorie

5 toegevoegd nl. "anti-Communion". Het betreft hier enige krachtige spontane statements van Ellen die een anti-institutionele en anti-maatschappij gerichte houding indiceren, en haaks tegenover de thema's van Communion staan: zij leiden zelfs tot een verminderd sociaal engagement. De thema's van Communion (en anti-Communion) worden uitgebreid toegelicht bij de beantwoording van onderzoeksvraag 2b, en worden hier dus verder niet inhoudelijk toegelicht om herhalingen te voorkomen.

Conclusie:

10 Ellen's leven lijkt vooral op zichzelf gericht te zijn. Er ligt een sterke nadruk op het belang dat zij hecht aan autonomie over haar eigen leven, hetgeen in relatie staat tot haar anti-institutionele en anti-maatschappij gerichte houding, immers beide belemmeren haar in haar autonome levenshouding. Toch komen er ook andergerichte thema's voor in haar leven, hoewel opgemerkt moet worden dat zij vooral in de beroepsmatig gerelateerde thema's veel tijd en energie stopt. N.b. de niet-beroepsmatige thema's zijn, m.u.v. de zorg voor haar
15 moeder, nogal vluchtig d.w.z. kosten minder tijd en energie.

20 Onderzoeksvraag 2b: Het concrete sociaal engagement van Ellen (resp. het gebrek daaraan) wordt weergegeven onder de thema's van Communion (resp. anti-Communion) uit schema 1. Deze kunnen onderverdeeld worden in woorden, gevoelens en daden, hetgeen als volgt wordt geschematiseerd in schema 2 (zie §2.2.2):

Schema 2: Concreet sociaal engagement Ellen

Motivationale thema's van COMMUNION (McAdams e.a)	Sociaal Engagement*					
	Woorden (cognities)		Gevoelens (emoties)	Daden (handelingen)		
	Indicatoren van Dekker					
	normen	betrokkenheid	vertrouwen	netwerk	deelname	overig**
Liefde/Vriendschap						
Dialogoog				1.delen spiritua- liteit oom 2a.contact internet- forum 2b contact via werk		
Zorgen/ Helpen					4.zorg voor zieke moeder 5. Reiki, spiritueel kinder- coach, verple- ging 6 handen opleggen voetbal- blessures	3.inleven spirituele patiënten
Gemeenschap				2a.spiri- tueel inter- netforum 2b. werk	7.voetbal- coach	

NIEUWE THEMA'S						
Anti-Communion	9. ieder heeft z'n eigen waarheid		10. maatschappij is corrupt, commercieel etc.		8. veel tijd voor zichzelf	

* N.b. de nummering correspondeert met de nummers uit schema 1

** Bij het sociaal engagement in daden is een categorie "overig" toegevoegd, omdat het getoonde engagement onder punt 3 niet goed binnen de categorieën "netwerk" en "deelname" van Dekker paste, maar toch sociaal engagement in daden vertegenwoordigt.

5

➤ Sociaal engagement in woorden:

Ellen toont niet direct sociaal engagement in woorden. Zij hanteert wel een bepaalde norm nl. "ieder heeft zijn eigen waarheid", d.w.z. "waarheid is relatief" (schema 2, punt 9), die voorkomt uit haar spirituele ideologie. Deze norm leidt echter niet tot sociaal engagement maar eerder tot het tegenovergestelde (anti-Communion): door deze norm respecteert zij andermans religie, geloofsovertuiging, spirituele waarheid etc., maar wil ook zelf gerespecteerd worden en vertaalt dit door (letterlijk) "met rust" gelaten te willen worden.

10

➤ Sociaal engagement in gevoelens:

Ellen toont weinig sociaal engagement in gevoelens, integendeel, zij uit sterke gevoelens van wantrouwen t.a.v. de maatschappij (o.a. politiek) en noemt deze commercieel, corrupt, etc (schema 2, punt 10). Als gevolg daarvan gaat zij bijv. niet stemmen.

15

➤ Sociaal engagement in daden:

Ellen toont vooral sociaal engagement in daden. Dit komt m.n. tot uitdrukking in het thema Zorgen/Helpen. Dit thema loopt als een rode draad door haar leven, vroeger als verpleegkundige, en nu meer als spiritueel coach en hulpverlener (schema 2, punt 5), waarbij zij zich sterk inleeft in de problemen van de patiënt om zo tot de kern van het probleem te komen (schema 2, punt 3). N.b. hierbij dient opgemerkt te worden dat de geboden hulp, m.u.v. de zorg voor haar zieke moeder (schema 2, punt 4) en het "opleggen van handen" bij voetbal blessures (schema 2, punt 6), in de beroepsmatige sfeer valt, en het dan ook de vraag is of dit onder "sociaal engagement" valt. Echter omdat de motivatie van dit beroepsmatig sociaal engagement (zie onderzoeksvraag 3) naast zelfgericht ook andergericht kan zijn, wordt deze vorm van sociaal engagement voorlopig hier geparkeerd. Het sociaal engagement in de vorm van Dialoog ligt vooral in de sfeer van netwerken met familie, vrienden en collega's (schema 2, punt 1,2a/b). Het gaat hier om (sociale) contacten al dan niet van spirituele aard.

20

25

30

Tenslotte maakt Ellen op bescheiden wijze deel uit van grotere gemeenschappen (schema 2, punt 2a/b,7) in de vorm van het spirituele internetforum, haar werk, en het voetbalteam van haar zoontje. N.b. Dit thema (Gemeenschap) is inhoudelijk nogal zwak, het betreffen geen hechte sociale verbanden.

35

Naast deze vormen van sociaal engagement in daden, ventileert Ellen een duidelijke visie op instituties en maatschappij die leiden tot een vermindering van sociaal engagement: ten eerste (schema 2, punt 8) zegt zij veel tijd voor zichzelf nodig te hebben en vooral tijd te willen besteden aan haar (toekomstige) eigen praktijk, het huishouden en de kinderen, verder niets: dit duidt op enige mate van zelfgerichtheid. Ten tweede ervaart zij de maatschappij als commercieel en corrupt (schema 2, punt 10), en zegt zij het liefst "in een (zelfvoorzienend) boerderijtje op de hei" te willen wonen en met niemand iets te maken willen hebben.

40

45

Conclusie:

Uit bovenstaande uiteenzetting volgt dat Ellen geen sociaal engagement in woorden en/of gevoelens toont, maar wel concreet in daden. Het sociaal engagement is gericht op de

directe omgeving, d.w.z. op die omgeving die bepaalde raakvlakken (spiritualiteit, oom, moeder, voetbalteam etc.) met Ellen vertoont, maar niet gericht op het grotere geheel, nl. de maatschappij waartegen zij juist een aversie toont. Resumerend kan geconstateerd worden dat sociaal engagement een ondergeschikte rol speelt in Ellen's leven:

- 5 - Het getoonde sociaal engagement in de vrijetijdssfeer is inhoudelijk nogal "dun", d.w.z. vergt niet veel tijd en inspanning. Dit geldt overigens niet voor het beroepsmatig getoonde sociaal engagement, en voor de zorg voor haar zieke moeder.
- Ellen maakt geen deel uit van een hecht sociaal verband in de religieuze/ spirituele, vrijwilligers, en/of familiesfeer
- 10 - Thema's van Agency en anti-Communion (zelfgericht) zijn zwaarder vertegenwoordigd dan thema's van Communion (andergericht)

6.2.3 Onderzoeksvraag 3: Motivatie

- 15 3. Is ongebonden spiritualiteit (bijv. ideeën, overtuigingen) een motivatiebron voor sociaal engagement (in woorden, gevoelens en daden)? En om welke spirituele motieven gaat het dan?

Het antwoord op deze onderzoeksvraag volgt uit schema 2 (§6.2.2 concreet sociaal engagement) en de analyse in §6.1.3.4 (motivatie van sociaal engagement volgens Batson).

- 20 In het hiernavolgende wordt per vorm van sociaal engagement, zoals dit naar voren kwam uit onderzoeksvragen 2a/2b, ingegaan op de mogelijke relatie hiervan met spiritualiteit. Achtereenvolgens worden beschreven:

- de motivatie die de respondent zelf geeft voor de betreffende vorm van sociaal engagement (n.b. omdat in dit interview alléén sociaal engagement "in daden" is aangetroffen (d.w.z. niet in woorden/gevoelens) worden alle vormen van motivatie gecategoriseerd volgens Batson (§6.1.3.4), die zich richt op áctief sociaal engagement.
- 25 • het fundamentele motivatiesysteem (§2.3.1.1) van waaruit bovenstaande motivatie het beste verklaard kan worden (met de bedoeling om deze motivatie in de theorie te funderen)
- 30 • de relatie die de onderzoeker signaleert tussen spiritualiteit en sociaal engagement

➤ Sociaal engagement in daden

- 35 1. Delen spiritualiteit met oom

- Motivatie:

Ellen heeft in haar jeugd regelmatig contact met haar paranormaal begaafde oom, die als enige volwassene in haar omgeving haar spiritualiteit erkent en als zodanig als klankbord fungeert. Door haar oom hoort Ellen "erbij", immers zij hoort er vanwege haar spiritualiteit (welke van alle kanten wordt ontkend) al zo lang niet meer bij, in haar oom vindt zij iemand bij wie zij aansluiting vindt. Het voert wat ver om de relatie met de oom als puur egoïstisch gemotiveerd te bestempelen, immers dan zouden (bijna) alle familiebanden onder deze noemer vallen. Het feit echter dat Ellen specifiek deze oom opzoekt vanuit bovenstaande motieven geeft deze vorm van sociaal engagement een zelfgericht karakter.

- 45 • Motivatiesysteem:

Deze vorm van sociaal engagement wordt gemotiveerd door de behoefte aan een klankbord. De motivatie van het hebben van een klankbord past in het expliciete cognitieve motivatiesysteem, immers het contact met haar oom wordt op deze wijze rationeel gemotiveerd en heeft (waarschijnlijk) het doel om "betekenis te verlenen aan de leefwereld" (zoals bedoeld in §2.3.1.1) van Ellen. Anderzijds kan de motivatie voor deze vorm van sociaal engagement ook geplaatst worden binnen het sociale motivatiesysteem vanuit de behoefte om "erbij" te horen en vanuit gevoelens van genegenheid voor haar oom, hoewel zij dit zelf niet met zoveel woorden heeft gezegd.

- Relatie met spiritualiteit:

Deze vorm van sociaal engagement heeft een instrumentele relatie met spiritualiteit, immers zij gebruikt de relatie met haar oom om haar eigen (spirituele) belang te dienen.

5 2a. Contacten via spiritueel internetforum:

- Motivatie:

Het opzoeken van gelijkgestemden via een spiritueel internetforum komt voort vanuit zelfgerichte motieven. Het mes snijdt hier aan twee kanten: enerzijds fungeren de andere bezoekers als klankbord t.b.v. Ellen's bevestiging van haar spirituele identiteit, anderzijds vervult zij wellicht dezelfde rol voor anderen, dus dient zij hiermee een groter (hoewel niet algemeen) belang. Het nastreven van dit grotere belang wordt waarschijnlijk minder interessant wanneer zij op het forum geen mensen zou ontmoeten die voor haar als klankbord kunnen fungeren, hetgeen er waarschijnlijk toe zou leiden dat zij het forum niet meer bezoekt: volgens Batson's omschrijving wordt dit gedrag hiermee door egoïstische motieven ingegeven.

- Motivatiesysteem:

Soortgelijke motieven als onder (1) gelden voor Ellen's contacten via het spiritueel internetforum: ook hier past (om vergelijkbare redenen) het sociale motivatiesysteem resp. het cognitieve (expliciete) motivatiesysteem.

- Relatie met spiritualiteit:

Net als bij (1) vertoont deze vorm van sociaal engagement een instrumentele relatie met spiritualiteit.

25 2b. Contacten via werk als verpleegkundige

- Motivatie:

Ook het zoeken van werk waarin contact met andere mensen een belangrijke rol speelt lijkt ingegeven door zelfgerichte motieven: Ellen is niet iemand die zich gelukkig voelt achter een bureau dus zoekt zij werk dat bij haar past (overigens een zeer legitieme reden), nl.

"mensen"werk. Volgens Batson wordt met haar werk als verpleegkundige en spiritueel hulpverlener een groter belang gediend, echter wanneer dit niet de nodige contacten met zich mee zou brengen dan zou haar belangstelling voor dit werk afnemen. Dit duidt op een onderliggend zelfgericht motief (egoïsme).

- Motivatiesysteem:

Deze vorm van sociaal engagement wordt gemotiveerd door het feit dat Ellen niet van bureauwerk houdt en het leuk vindt om met mensen te werken (netwerken). Het betreft hier een sociale behoefte welke binnen het sociale motivatiesysteem past.

- Relatie met spiritualiteit:

Voor de contacten die zij via haar werk opdoet is niet direct een relatie te leggen met spiritualiteit.

30 3. Inleven in spirituele patiënten

- Motivatie:

Hoewel deze vorm van betrokkenheid in de beroepssfeer ligt, geeft Ellen aan zich sterk in de problemen van haar patiënten in te leven om zo tot de kern van het probleem door te dringen, en dus de patiënt zo goed mogelijk te helpen. Deze betrokkenheid en inleving bij haar patiënten lijkt een "extra", door onbaatzuchtigheid ingegeven, hetgeen duidt op een altruïstische motivatie.

- Motivatiesysteem:

Deze vorm van sociaal engagement wordt gemotiveerd door Ellen's behoefte om haar patiënten zo goed mogelijk te kunnen helpen. Deze behoefte tot inleven past in het cognitieve (expliciete) motivatiesysteem: het gaat hier om competentiemotivatie, zij leeft zich zo goed mogelijk in om "competent" te kunnen zijn (d.w.z. om zo goed mogelijk te kunnen helpen).

- Relatie met spiritualiteit:

5 Deze vorm van sociaal engagement toont een relatie met spiritualiteit vanuit haar spirituele praktijk. Aan de andere kant leefde zij zich destijds ook in haar patiënten in toen zij verpleegster was, waardoor dit "inlevingsvermogen" in zijn algemeenheid meer een

4. Verzorging van de zieke moeder:

- Motivatie:

10 De verzorging van Ellen's zieke moeder wordt door altruïsme gemotiveerd, immers het uiteindelijke doel is het vergroten van het welbevinden van één ander individu, nl. haar moeder. Hoewel Ellen dit niet met zoveel woorden zegt, kan het zijn dat de bron van dit gedrag in emoties als empathie, sympathie, medelijden etc. wordt gevonden, hetgeen

15 emoties zijn die vaak aan de orde zijn bij o.a. familie. Aan de andere kant is het de vraag of dit inderdaad het geval is, aangezien haar moeder vnl. wordt genoemd in relatie tot het ontkennen van Ellen's spiritualiteit, het is dus de vraag of hun relatie wel zo goed was. Ondanks dat kan medelijden (als bron van altruïstisch gedrag) nog steeds een rol spelen

- Motivatiesysteem:

20 Hoewel Ellen dit niet zelf zegt, komt deze vorm van sociaal engagement waarschijnlijk voort uit gevoelens van empathie. Ellen zelf rationaliseert deze vorm van sociaal engagement door te stellen dat zij haar diploma als verpleegkundige had, m.a.w. zij was daarmee de aangewezen persoon ("competent") om haar moeder te verzorgen. Daarmee past haar motivatie in het cognitieve (expliciete) motivatiesysteem

- Relatie met spiritualiteit:

25 De verzorging van Ellen's zieke moeder lijkt niet direct uit spiritualiteit voort te komen. Ten eerste stond Ellen's moeder negatief t.a.v. spiritualiteit. Bovendien speelde spiritualiteit ten tijde van haar moeder's ziekte nog niet zo'n grote rol in Ellen's leven. Hierdoor is een relatie tussen deze vorm van sociaal engagement met spiritualiteit minder waarschijnlijk.

30 5. Beroep: verpleging, Reiki, spiritueel kindercoach:

- Motivatie:

35 Hoewel Ellen letterlijk aangeeft dat haar werk als verpleegkundige haar veel persoonlijke voldoening schenkt, hetgeen dus primair haar eigen welbevinden dient en daarmee vanuit egoïstische motieven voortkomt, wordt hier tegelijkertijd een vorm van altruïstisch gemotiveerd gedrag gesignaleerd. Immers naast haar eigen persoonlijke voldoening streeft zij tevens het welbevinden van de patiënten na, zij draait niet op de automatische piloot en heeft hart voor haar werk (zie punt 3). Hoewel zij dit zelf niet met zoveel woorden heeft gezegd, kan verondersteld worden dat haar huidige werk in de vorm van Reiki-master en

40 spiritueel kindercoach door soortgelijke motieven wordt ingegeven. Voor beide vormen van hulp moet opgemerkt worden dat het in de (betaalde) beroepssfeer ligt, het is daarmee de vraag of dit tot sociaal engagement gerekend kan worden. Echter omdat het thema "Helpen" als een rode draad door haar leven loopt wordt dit vooralsnog (gedeeltelijk) als sociaal engagement geïnterpreteerd.

- Motivatiesysteem:

45 Hoewel Ellen dit niet letterlijk zegt spelen financiële prikkels waarschijnlijk een rol bij deze vorm van (betaald) sociaal engagement. Verder zegt zij enerzijds gemotiveerd te worden door de persoonlijke voldoening die dit werk haar schenkt en anderzijds gemotiveerd te worden vanuit de behoefte om "te helpen". Vanuit deze rationele motivatie past deze vorm van sociaal engagement (welke misschien niet puur als sociaal engagement getypeerd kan worden, echter wel andergericht is) in het cognitieve (expliciete) motivatiesysteem, het gaat

50 o.a. om competentiemotivatie, de motivatie om te helpen. Anderzijds past hier ook het sociale motivatiesysteem vanuit de motivatie om gewaardeerd te worden door de patiënten (hetgeen haar persoonlijke voldoening schenkt).

- Relatie met spiritualiteit:

5 De relatie tussen deze vorm van sociaal engagement met spiritualiteit ligt (net als bij 3) in de praktische sfeer, nl. door het praktisch toepassen van Reiki-healings en optreden als spiritueel kindercoach kan zij "helpen". De relatie tussen spiritualiteit en haar werk als verpleegkundige is minder duidelijk.

6. Handen opleggen bij kinderen met blessures:

- Motivatie:

10 Wanneer de kinderen in het voetbalteam van haar zoontje een blessure oplopen legt Ellen hen ter plekke "de handen op" zodat de pijn verdwijnt. Zij richt zich hiermee direct op het welbevinden van individuele kinderen hetgeen dus aangemerkt kan worden als altruïstisch gemotiveerd. Tegelijkertijd kunnen hier, net als bij (5), motieven van persoonlijke voldoening een rol spelen welke voortkomen uit zelfgerichte motieven.

- Motivatiesysteem:

15 Deze vorm van sociaal engagement wordt gemotiveerd doordat zij wil dat de pijn verdwijnt, zij wil de kinderen "helpen". Om vergelijkbare redenen als bij (5) kan dit "helpgedrag" en de waardering die zij hiervoor krijgt geplaatst worden in het cognitieve (expliciete) motivatiesysteem en het sociale motivatiesysteem.

- Relatie met spiritualiteit:

20 De relatie tussen deze vorm van sociaal engagement met spiritualiteit ligt dus ook hier in de spirituele praktijk.

7. Voetbalcoach:

- Motivatie:

25 Ellen is voetbalcoach van het team van haar zoontje, en voert als reden aan dat zij op deze manier de touwtjes in eigen handen kan houden en daarmee dus onafhankelijk van anderen is: hiermee dient zij dus een groter belang (het voetbalteam) vanuit haar eigen belang (autonomie: zelf alles regelen). Wanneer haar zoontje geen voetbal meer speelt zal Ellen waarschijnlijk niet meer coachen. Hiermee valt dit gedrag volgens Batson onder egoïstisch gemotiveerd gedrag.

- Motivatiesysteem:

30 Deze vorm van sociaal engagement wordt gemotiveerd door het feit dat zij hiermee zelf de touwtjes in handen kan houden: hier speelt de behoefte aan controle, het niet afhankelijk willen zijn van anderen. Deze motivatie past in het cognitieve (expliciete) motivatiesysteem.

- Relatie met spiritualiteit

35 Deze vorm van sociaal engagement staat los van spiritualiteit

40 De motivatie van Ellen's sociaal engagement "in daden" kan als volgt worden samengevat in schema 3 (§2.3.2):

45

50

Schema 3: Motivatie van Ellen's sociaal engagement in daden

Thema's van Communion (McAdams e.a.)	Motivatie (Batson e.a.)	Sociaal Engagement (daden)		
		Indicatoren van Dekker		
		Netwerken	Deelname	Overig
Dialoog	egoïsme	1.delen spiritualiteit oom 2a. contacten via spiritueel internetforum 2b. contacten via werk		
Zorgen/Helpen	altruïsme		4. zorg voor zieke moeder	3.inleven in spirituele patiënten
	egoïsme/ altruïsme		5.verpleging, Reiki, spiritueel kindercoach 6 handen opleggen bij blessures	
Gemeenschap	egoïsme	2a.spiritueel internetforum 2b.werk	7.voetbalcoach	

Tenslotte wordt de relatie tussen ongebonden spiritualiteit en sociaal engagement (d.w.z. het antwoord op onderzoeksvraag 3) als volgt schematische weergegeven:

5

Schema 4: relatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement van Ellen

	Sociaal Engagement (SE)	Relatie SE met Spiritualiteit	Motivatie(systeem) van SE
Daden *			
1	delen spiritualiteit met oom	instrumenteel	sociaal cognitief (expliciet)
2a	contacten via spiritueel internetforum	instrumenteel	sociaal cognitief (expliciet)
2b	contacten via werk als verpleegkundige	geen	sociaal
3	inleven in patiënten	spirituele praktijk	cognitief (expliciet)
4	verzorging zieke moeder	geen	cognitief (expliciet)
5	Reiki-healings, spiritueel kindercoach (beroep)	spirituele praktijk	sociaal cognitief (expliciet)
6	handen opleggen voetbal	spirituele praktijk	sociaal cognitief (expliciet)
7	Voetbalcoach	geen	cognitief (expliciet)

* n.b. sociaal engagement in woorden/gevoelens komt in dit interview niet voor

Conclusie:

10 Resumerend kan gesteld worden dat spiritualiteit op alle mogelijke manieren geïntegreerd is in Ellen's leven, het vormt onderdeel van haar identiteit (zie onderzoeksvraag 1b) en als zodanig ook van (een groot deel van) haar sociaal engagement. Waar mogelijk brengt zij haar spiritualiteit in praktijk. Dit laatste impliceert dat de relatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement o.a. ligt in het praktische gedeelte van haar spiritualiteit, niet in het ideologische gedeelte d.w.z. zij toont geen sociaal engagement (bijv. "inleven in patiënten") vanuit een bepaalde spirituele ideologie. De relatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement vanuit de spirituele praktijk wordt vorm gegeven door de inzet van haar spirituele gaven waarmee zij (praktisch) sociaal engagement toont: (inzet van) spiritualiteit resulteert in sociaal engagement hetgeen leidt tot (dan wel gemotiveerd wordt vanuit) het welbevinden van de
15
20 ander.

Naast de spirituele praktijk als verbindende factor is er ook een instrumentele relatie tussen sociaal engagement en spiritualiteit geconstateerd: zij heeft diverse vormen van sociaal engagement nodig t.b.v. (de ontwikkeling en bevestiging van) haar eigen spiritualiteit: (spiritueel) sociaal engagement leidt tot een verhoging van het eigen (spirituele) welzijn (vaak en vice versa). Deze instrumentele relatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement wordt gemotiveerd vanuit het eigen welzijn, niet zoals de hierboven beschreven praktische relatie, door het welzijn van de Ander.

6.2.4 Onderzoeksvraag 4: Methode Ganzevoort

4a. Welke methode van analyse (Ganzevoort resp. McAdams resp. Pieper) is het meest geschikt om de inhoudelijke onderzoeksvragen (1 t/m 3) te kunnen beantwoorden?

4b. Levert de gehanteerde methode van interviewen (kwalitatief, face-to-face) en dataverzameling (half gestructureerde vragenlijst in combinatie met biografisch narratief) de beoogde informatie?

In het hiernavolgende wordt alleen ingegaan op (een deel van) onderzoeksvraag 4a, gericht op de methode Ganzevoort, omdat de methode Ganzevoort specifiek gerelateerd is aan het interview van Ellen. Onderzoeksvraag 4a zal in zijn geheel beantwoord worden (d.w.z. er zal een keuze gemaakt worden uit de verschillende analysemethoden) in hoofdstuk 9.

Het antwoord op onderzoeksvraag 4b wordt, omdat bij elk interview dezelfde methode van interviewen en dataverzameling wordt gehanteerd, in algemene zin beantwoord in hoofdstuk 9 om herhalingen te voorkomen.

Bij de analyse van het interview van Ellen kwamen verschillende praktische problemen naar voren. Deze worden hieronder per analysestap toegelicht:

➤ Stap 1: Globaal lezen

Ganzevoort gaat ervan uit dat de verhaallijnen in de introductiezinnen van de respondent worden genoemd wanneer de interviewer met een nieuw onderwerp begint. Bij Ellen klopte dit niet, in ieder geval niet helemaal aan het begin van het interview wanneer naar haar levensverhaal wordt gevraagd, daar komt spiritualiteit (dat in de loop van het interview héél belangrijk voor haar bleek te zijn) pas op de derde pagina aan de orde na een zeer zakelijke introductie van wat ze allemaal had gedaan (aan werk) in haar leven.

➤ Stap 2: Definitief bepalen van de verhaallijnen

- De scheiding tussen segmenten blijkt afhankelijk te zijn van de interviewer. Elke interviewinterventie, d.w.z. wanneer de interviewer een vraag stelt, luidt nl. het begin van een volgend segment in. N.b. wanneer een interviewer, "ja", of "nee", of "hmmmm" etc. zegt, dan wordt dit niet als interventie beschouwd. Aangezien het aantal segmenten op deze wijze afhankelijk is van het aantal interventies van interviewer, kunnen er verschillen optreden tussen interviewers onderling.
- Het werkt onhandig om alle ongecodeerde fragmenten weg te laten in de loop van de analyse. Ook al doe je er verder niets mee, ze vormen het verband waarin de gecodeerde gedeelten met elkaar samenhangen. Het verhaal gaat er raar uitzien en is niet meer te volgen als er allerlei happen uit zijn, het is op deze manier puur kwantitatief analysemateriaal geworden, hetgeen enerzijds wellicht de bedoeling is, echter anderzijds praktisch gezien onhandig werkt.
- Sommige delen van het interview worden niet spontaan verteld maar slechts op uitdrukkelijk verzoek van de interviewer, bijvoorbeeld bij Ellen het gedeelte over "de maatschappij". De vraag is of dit nu wel/niet als verhaallijn/thema mag worden gekozen, immers dit onderwerp komt niet spontaan bij de respondent vandaan. Er wordt dan ook gekozen om dat niet te doen. Het blijkt geen echt thema in haar eigen verhaal. Aan de andere kant komt nou juist in dit gedeelte haar (gebrek aan) sociaal engagement naar voren: het is dan ook de vraag of de beantwoording van de onderzoeksvraag met deze werkwijze gediend is.

- Probleem bij het kiezen van verhaallijnen/thema's, is dat er niet teveel thema's mogen worden gekozen (Ganzevoort beveelt aan max. 3), terwijl enerzijds het totaal van de thema's niet te smal mag zijn (anders worden te grote delen van het interview niet gecodeerd) echter anderzijds mag het thema ook niet te breed zijn (zoals bijv. het thema Identiteit), anders worden álle segmenten van het interview hieronder gecodeerd en is dit thema niet onderscheidend meer. De vraag is nu waar de grens ligt.
 - Wij hebben de codering van de dimensies van de verhaallijnen van te voren goed omschreven, echter hierdoor liggen de correlaties tussen deze dimensies van te voren gedeeltelijk al vast, immers wat de onderzoeker er in stopt komt er automatisch ook weer uit. De vraag is of dit dan nog een onderzoeksresultaat genoemd kan worden? N.b. correlaties tussen dimensies van verhaallijnen die van te voren vastliggen zijn:
 - "Spiritualiteit – ontwikkeling" is gelijk aan "Identiteit – winst"
 - "Spiritualiteit – consequenties" is gelijk aan "Identiteit – winst"
 - Door de fragmenten te onderscheiden bij de overgangen tussen de verschillende verhaallijnen worden de fragmenten erg groot: Het interview van Ellen telde uiteindelijk minder fragmenten (80) dan segmenten (90), terwijl Ganzevoort van 123 segmenten naar 330 fragmenten gaat. Dit is niet de bedoeling van de indeling in fragmenten, d.w.z. deze stap heeft in het interview van Ellen niet tot kleinere analyse-eenheden geleid.
- Stap 3: Dimensies
- Doordat de fragmenten erg groot zijn geworden treedt een structureel probleem op: zij kunnen "meervoudig" scoren op één dimensie. Bijvoorbeeld één fragment kan zowel in het heden als in de jeugd afspelen, en krijgt als zodanig beide scores. Echter hetzelfde fragment kan op evaluatie zowel positief als negatief scoren, bijv.:

Fragment 17 (bijlage 2b)	
vroeger (<i>T: jeugd</i>) zeg je van nou dan luister je naar wat anderen zeggen, van doe maar normaal, en zeg maar niks (<i>E: negatief</i>), en wat je zegt dat willen mensen niet horen, en dat soort dingen. En sinds die tijd (<i>T:heden</i>) kan ik dingen plaatsen en denk ik van, wat ik zei was toch niet zo slecht (<i>E:positief</i>).	Verhaallijn: Identiteit (winst, verlies) R:zelf, anderen M: neutraal T:jeugd, heden E:negatief, positief 53 woorden

- Bij een crossing op tijd en evaluatie komen uit dit fragment (theoretisch) vier scores naar voren:
- jeugd + positief
 - jeugd + negatief
 - heden + positief
 - heden + negatief
- In de praktijk echter zijn alleen de scores "jeugd+negatief" resp. "heden+positief" van toepassing. Dit leidt tot oneigenlijke relaties.

Tenslotte wordt nog opgemerkt dat de methode Ganzevoort ervan uitgaat dat de frequentie van het aantal fragmenten per verhaallijn en het aantal woorden dat per verhaallijn besteed wordt, een indicator is voor de belangrijkheid van de verhaallijn. N.b. het is de vraag of deze veronderstelling juist is. In de klinische psychologie bijvoorbeeld wordt soms meer belang gehecht aan hetgeen níét gezegd wordt dan aan hetgeen wél gezegd wordt. Dit is een kanttekening t.a.v. de methode die van invloed kan zijn op de onderzoeksresultaten.

De conclusie uit het voorgaande is dat, om de analyse op valide wijze te kunnen uitvoeren, kleinere fragmenten gemaakt dienen te worden dan nu het geval is. Hierbij zouden de huidige fragmenten in subfragmenten gedeeld kunnen worden waarbij de scheiding dáár

wordt gelegd waar de dimensies eenduidig zijn: dus één subfragment mag bijvoorbeeld niet meer scoren op verleden én heden maar slechts op een van beide. Hetzelfde geldt voor de andere onderscheiden dimensies. Alleen op deze wijze kunnen valide crossings gemaakt worden.

5

Voor wat betreft de beantwoording van de onderzoeksvragen kan het volgende geconcludeerd worden:

10

- Onderzoeksvraag 1a/1b: het in kaart brengen van Ellen's spiritualiteit volgt uit de verhaallijn "Spiritualiteit". Met name omdat goed na is gedacht over de diverse verhaaldimensies, en deze als zodanig duidelijk worden omschreven, wordt Ellen's spiritualiteit duidelijk geportretteerd.
- Onderzoeksvraag 2a/2b: het in kaart brengen van Ellen's levenshouding (2a) en sociaal engagement (2b) volgt direct uit de dimensie "thema's" (van McAdams) die specifiek voor dit onderzoek is toegevoegd. E.e.a. komt tot uitdrukking in de figuren zoals weergegeven in stap 4 (patronen). Er is wel een ondersteunende tekst bij nodig, de figuren alleen zeggen niet genoeg.
- Onderzoeksvraag 3: de motivering van Ellen's sociaal engagement volgt deels uit de dimensie "motief" (van Batson) die specifiek voor dit onderzoek is toegevoegd. De relatie tussen sociaal engagement en spiritualiteit vanuit motivationeel perspectief (onderzoeksvraag 3) volgt niet direct uit de analyse. Opgemerkt dient te worden dat dit inherent is aan de methode: de methode bestaat immers uit het labelen van stukken tekst en het zoeken van verbanden daartussen. Inherent aan dit labelen is het feit dat de te labelen dimensies vóóraf gedefinieerd zijn m.a.w. de labels zijn geen onderzoeksresultaat. Bij dit onderzoek was het de bedoeling dat de motivationele relatie tussen ongebonden spiritualiteit en sociaal engagement zou resulteren uit de analyse, echter volgens de methode Ganzevoort had deze relatie een van te voren bekende dimensie moeten zijn: dit gaat niet samen.

15

20

25

Conclusie:

30

De methode Ganzevoort is zeer bewerkelijk en slechts een deel van alle analyses wordt gebruikt voor de beantwoording van de inhoudelijke onderzoeksvragen 1 t/m 3. Bovendien kunnen niet alle onderzoeksvragen beantwoord worden m.b.v. de methode Ganzevoort. Beperking tot alleen de "nuttige" analyses lijkt voor de hand liggend. Echter ook dan moet nog steeds de arbeidsintensieve werkwijze van fragmentering en dimensionering gevolgd worden.

35

7. Analyse Hilde volgens methode McAdams en beantwoording onderzoeksvragen

5 Dan McAdams gebruikt de narratieve benadering voor het beschrijven van "identiteit". Het "levensverhaal" is volgens McAdams een psychosociale constructie die iemands identiteit beslaat welke door de betreffende persoon zelf geconstrueerd wordt. Hij omschrijft het levensverhaal als: *'a personal myth that an individual begins working on in late adolescence and young adulthood in order to provide his or her life with unity or purpose and in order to articulate a meaningful niche in the psychosocial world'*⁵¹. McAdams ontwikkelde een theorie van de wijze waarop de moderne mens identiteiten creëert d.m.v. narratief, te beginnen bij de narratieve toon van de kindertijd en eindigend met de middelbare of oudere volwassene's poging om een bevredigend einde te boetseren voor het levensverhaal door een generativiteitsscript van het Zelf te maken. Volgens deze omschrijving onderscheidt McAdams de volgende specifieke kenmerken aan het levensverhaal⁵²:

1. Narratieve toon
- 15 2. Persoonlijke beeldspraak
3. Thema's van Agency&Communion
4. Ideologische setting
5. Kernepisoden
6. Imago's
- 20 7. Generativiteitsscript

In §7.1 wordt het levensverhaal van Hilde systematisch geanalyseerd volgens de narratieve kenmerken (1 t/m 7) die McAdams hieraan onderscheidt. Elk kenmerk wordt daarbij eerst vanuit de theorie omschreven en vervolgens praktisch toegepast op het interview van Hilde. Het geheel wordt ondersteund door citaten uit het interview (bijlage 3a). In §7.2 worden de onderzoeksvragen beantwoord.

7.1 Theorie van analyse en praktische toepassing

30 7.1.1 De narratieve toon

De narratieve toon is de emotionele toon of houding die in het narratief wordt gebruikt.⁵³ McAdams stelt dat de narratieve toon misschien wel het meest doordringende kenmerk is van een persoonlijke mythe in volwassenheid. Narratieve toon wordt zowel uitgedrukt in de wijze waarop een verhaal verteld wordt als in de inhoud van een verhaal. Er worden zeer algemene vormen van narratieve toon onderscheiden, nl. komedie, romance, tragedie en ironie. Verhalen met een positieve toon nemen de vorm aan van komedie of romance, terwijl verhalen met een negatieve toon de vorm aannemen van tragedie of ironie.

De *komedie* gaat over alledaagse dingen, zoals liefde, vriendschap, gezin etc., het hoeft niet persé grappig te zijn zoals de naamgeving suggereert. Het ademt de sfeer uit dat alles goed komt, geluk en stabiliteit worden bereikt door het minimaliseren van obstakels en beperkingen. De hoofdpersoon zoekt de simpele genoegens van huiselijk geluk en hecht veel waarde aan warme relaties. De centrale boodschap luidt dat we allemaal de kans krijgen om het geluk te vinden en om schuld en pijn te vermijden, er wordt gestreefd naar een "happy end".

45 De *romance* gaat niet over alledaagse zaken maar meer over buitengewone en opwindende gebeurtenissen, over avontuur en overwinning. De hoofdpersoon vertelt over zijn leven als over een gevaarlijke reis, vol met obstakels die overwonnen worden, en uiteindelijk behaalde triomfen. Andere karakters in het verhaal zijn óf medestanders óf tegenstanders op deze reis. De centrale boodschap luidt dat we allemaal op een lange moeilijke reis zijn waarin de omstandigheden continu wisselen en nieuwe uitdagingen continu op ons pad verschijnen.

⁵¹ McAdams, 1993, 5

⁵² McAdams, 1997, 65-71

⁵³ McAdams 1993, 47-52

We moeten blijven veranderen en bewegen als we uiteindelijk als winnaar naar voren willen komen, maar we hebben er vertrouwen in dat dit zal gebeuren.

5 De *tragedie* gaat over (de naam zegt het al) tragische gebeurtenissen. In de persoonlijke mythe probeert men de absurditeiten van het leven te vermijden of te minimaliseren. De hoofdpersoon wordt geportretteerd als slachtoffer. De centrale boodschap luidt dat mensen geconfronteerd worden met onvermijdelijke absurditeiten waarin pijn en plezier, verdriet en geluk altijd gemixd worden. De wereld kan niet vertrouwd worden, de beste intenties leiden tot ongeluk.

10 De *ironie* tenslotte betreft verhalen van chaos. De persoonlijke mythe probeert om met de veranderende dubbelzinnigheden en complexiteiten van het menselijk bestaan om te gaan, echter faalt in het oplossen van de mysteriën van het leven. Het leven ziet eruit als een puzzel waarvan de oplossing voor altijd verborgen blijft. Negatieve emoties zoals verwarring en verdriet voeren de boventoon. Net als in de komedie speelt de hoofdpersoon een gewone en geen buitengewone rol (zoals in romance of tragedie). De centrale boodschap is dat mensen in het leven dubbelzinnigheden tegenkomen die groter zijn dan henzelf en die meestal hun begrip te boven gaan: we moeten het beste doen wat we kunnen, echter de hoop om die dubbelzinnigheden als mens aan te kunnen is zeer klein.

20 In het hierna volgende wordt het narratief van Hilde geanalyseerd op narratieve toon. Er zijn een aantal dingen die direct opvallen: de toon van haar verhaal is positief te noemen, gebeurtenissen in haar leven worden niet als bovenmatig opvallend gepresenteerd, haar leven wordt letterlijk beschreven als een "kabbelend bestaan", conflicten worden niet direct genoemd en degene die (indirect) wel worden genoemd lijken glad gestreken te worden. Geluk wordt m.n. gezocht binnen huiselijke kring, er is geen sprake van verwarring of chaos.

25 Hilde speelt in het geheel een bescheiden rol en presenteert zich zeker niet als heldin. Kortom, op het eerste gezicht lijkt dit interview binnen de narratieve toon van een komedie te passen. In de interviewtekst zijn hier de nodige aanwijzingen voor gevonden (waarbij de nummering van de citaten verwijst naar de pagina in bijlage 3a):

30 ➤ Geluk en relaties:

McAdams zegt dat in een komedie simpele genoegens worden gezocht in o.a. huiselijk geluk en warme relaties. De volgende citaten getuigen hiervan:

35 (3) *'wij hebben een soort zielsverband of zo, wij kennen elkaar kennelijk van een ander leven, in ieder geval een soort zielsverwant'*

De relatie met haar vriendin, die al een leven lang duurt, is nog steeds heel hecht. Later spreekt zij daar nog over als een "twee-eenheid".

40 (4) *'en toen kreeg ik kinderen en toen ben ik thuis gebleven'*

Hilde heeft korte tijd buitenshuis gewerkt, maar is nadat zij kinderen kreeg thuis gebleven als fulltime huismoeder. Ook toen de kinderen groter werden, en zij haar praktijk als voetreflextherapeute ging ontwikkelen, bleef zij vanuit huis werken.

45 (5) *'En op een gegeven moment had ik zoiets van wat doe ik hier en die hiërarchie van die mannequins onderling en, en alsmaar uiterlijk, nee toen had ik het eigenlijk wel gehad.'*

Dit is een duidelijk voorbeeld van de reden waarom zij thuis is gebleven: op kantoor was competitie en strijd voelbaar hetgeen verre staat van harmonie, vriendschap en warme relaties.

50 (10) *'...ja ik heb om me heen veel huwelijken kapot zien gaan daardoor, en dat wil ik nietmaar als ik gaandeweg in dit leven deze man een beetje vertrouwd heb gemaakt met deze materie, dan is dat mooi'*

Hilde ziet om haar heen veel huwelijken kapot gaan doordat de vrouw een spiritueel pad gaat volgen en de man daar niet in kan meegaan. Hoewel haar eigen man ook niet spiritueel

is aangelegd kiest zij zelf bewust voor haar huwelijk en lost zij hun verschillen in spirituele interesse op eigen wijze op (zie onder "omgaan met obstakels en beperkingen").

5 (17) *"....soms gebeurt het wel eens dat we helemaal geen film kijken dat we gewoon met elkaar zitten te praten, en dat is ook heel waardevol natuurlijk, dat soort dingen..."*

Hilde getuigt hier van het feit dat zij haar relaties met spirituele vriendinnen als heel waardevol ervaart.

10 (18) *"Nou, dat is uitgedraaid op 13 jaar, maar het was zo'n lief wijffie, en ja.."*

Hilde vertelt hier over haar innige relatie met een bejaard echtpaar waarvoor zij jarenlang regelmatig heeft gezorgd. Zij zegt hier later nog over dat zij als het ware is "vergroeid" met die mensen.

15 ➤ Omgaan met obstakels en beperkingen:

McAdams zegt dat geluk en stabiliteit worden bereikt door het minimaliseren van obstakels en beperkingen. De volgende citaten getuigen hiervan:

20 (2) *".....ik werd weer naar buiten geduwd, maar mijn man was zo enthousiast over die caravan en eigenlijk ben ik helemaal niet zo materialistisch, ik heb zoiets als ik maar kan slapen dan maakt het mij niet zo uit, maar nou ja als hij dat nou zo'n leuke caravan vindt..."*

Ondanks dat Hilde de aankoop van de caravan niet zit zitten, gaat zij dit "obstakel" uit de weg door toch toe te geven aan de wensen van haar echtgenoot en er verder geen punt van te maken.

25 (10) *"mijn man had zoiets van die is niet lekker, ha ha ha ha, er stond daar zo'n mooi bordje: grafstenen. "Ja (zegt haar man) dat heb je zeker eerder gelezen". Gaandeweg leer je wel je schouders op te halen, dan denk je van nou, dat is mijn ding. Inmiddels heb ik ook de wijsheid dat ik een heleboel (red. spirituele) dingen niet meer aan hem vertel...."*

30 Omdat haar man niet echt spiritueel is aangelegd en dus weinig met haar ervaringen aan kan lost Hilde dit op door het onderwerp spiritualiteit gewoon niet meer aan te snijden.

(1) *"voor de rest dus gewoon een rustig kabbelend leven gehad"*

35 Hilde zegt hiermee letterlijk dat zij weinig hobbels op haar pad is tegen gekomen. Dit kan ook te maken hebben met de wijze waarop zij met "hobbels" omgaat.

40 (12) *"...een turquoise kettinkje zit altijd in mijn tas, dat geeft me een goed gevoel als ik reis dan denk ik nou, die geven veiligheid, dat doe ik wel, die heb ik altijd bij me. En ik heb een pendel van kristal, die heb ik altijd bij me, die gaat van de ene tas in de andere tas, die neem ik altijd mee. (Interviewer: en waarom neem je die mee?) Ja voor veiligheid, tegen ongelukken, tegen narigheid."*

Dit is een duidelijk voorbeeld waar Hilde niet alleen probeert om obstakels te beperken maar zelfs te vermijden: door het dragen van (edel)stenen probeert zij allerlei mogelijk ongeluk verre van zich te houden.

45 ➤ Happy End:

Volgens McAdams ademt de komedie de sfeer uit dat alles goed komt, een happy end. De volgende citaten getuigen hiervan:

50 (1) *".....maar ik weet wel dat het toen ontzettend fijn en rustig was, dat ik zoiets had van oh, laat mij maar lekker hier....."*

Hoewel het hier om een bijna-dood ervaring gaat, en de situatie voor anderen wellicht minder "happy" is, lijkt de ervaring voor Hilde zeer positief en zou zij het prima vinden om het (haar leven) hierbij te laten. Dit wordt verderop nog een keer bevestigd in het volgende citaat:

(2) “....maar het was heel fijn en heel vredig en heel rustig, en echt dat ik dacht van nou, laat me hier maar lekker”

➤ Rol van de hoofdpersoon:

5 McAdams stelt dat de hoofdpersoon in de komedie een gewone rol speelt, niet zoals in de romance een heldinnenrol of in de tragedie een opvallende rol. Dit wordt bevestigd in de volgende citaten:

10 (19) “en prompt loop je dan bij Albert Heijn iemand tegen het lijf die zegt goh, wij zoeken collega’s, zo gaat dat natuurlijk, niet dat ik mezelf aangemeld heb nee.....”

Hilde wordt hier gestrikt als vrijwilliger bij de Alzheimerstichting, zij zet zichzelf hier niet op de voorgrond maar benadrukt dat zij door iemand is benaderd en zichzelf niet heeft aangemeld, m.a.w. zij stelt zich bescheiden op.

15 (21) Interviewer: Even terug naar die Alzheimerstichting, dat kun je ook beschouwen als een bijdrage aan de maatschappij toch? “Ja, ja, o ik denk dat er heel veel mensen zijn die goed werk doen”

20 Als in het voorgaande door de interviewer gevraagd wordt naar een persoonlijke bijdrage aan de maatschappij refereert Hilde in eerste instantie niet spontaan aan haar werk bij de Alzheimerstichting. Als daar even later nog eens nadrukkelijk door de interviewer naar gevraagd wordt (zie citaat) maakt Hilde haar eigen rol kleiner door te stellen dat er heel veel mensen zijn die goed werk doen, m.a.w. zij is echt niet de enige: een duidelijk voorbeeld van de bescheiden positie die zij zichzelf toebedeelt.

25 (21) “Maar er zijn altijd wel dingetjes die je doet voor een ander, dat je eventjes een tijdje meeloopt met iets, ik heb bijvoorbeeld een periode gehad dat ik een buurvrouw had die gehandicapt was aan haar handen, en die moest altijd een korset aan omdat ze een prothese had, dat je dan gedurende een jaar, twee jaar denk ik, dan help je ’s morgens met aankleden, dat soort dingetjes ja die gebeuren af en aan, dat soort dingetjes doe je natuurlijk automatisch wel”

30 Pas na veel doorvragen door de interviewer vertelt Hilde dit. Bovendien heeft zij het over “dingetjes”. Kennelijk vindt zij deze vorm van naastenliefde heel normaal en ziet zij dit niet direct als “een bijdrage aan de maatschappij”, waarmee zij opnieuw een bescheiden positie inneemt.

35

7.1.2 Persoonlijke beeldspraak

Volgens McAdams zit er in elk levensverhaal een karakteristiek gebruik van beeldspraak. Deze wordt bepaald door gebruik van metaforen, symbolen, vergelijkingen, woordspelingen etc. die een bepaald gevoel creëren in het narratief. De gebruikte beeldspraak is 40 karakteristiek voor de wijze waarop de auteur het leven ervaart⁵⁴. In de volgende citaten werd een bepaalde vorm van beeldspraak aangetroffen:

➤ Yin-Yangen

45 (7) “....je voelt ook een soort bewondering voor de mensen die dat kerkje daar gebouwd hebben, met weinig hulpmiddelen dat kerkje daar gemaakt hebben, maar dat grote goudgebeuren, daar kan ik geen uuuuh....”

Hier drukt Hilde haar gevoel voor “de kerk” in een tegenstellende vergelijking uit: enerzijds associeert zij de kerk met een machtsinstituut (“het grote goudgebeuren”) dat veel ellende heeft veroorzaakt, terwijl zij op een ander niveau wel weer bewondering kan opbrengen voor 50 de gedrevenheid van eenvoudige lieden om een klein kerkje neer te zetten. Deze eigenschap, n.l. het oog hebben voor twee kanten van de medaille, komt o.a. terug in het volgende citaat over “yin-yangen”:

⁵⁴ McAdams, 1997, 66

(8) "...want ik heb altijd twee kanten in dingen, ik loop ook altijd te yin-yangen zeg ik...ik zal nooit van mezelf zeggen: dat is zo: want dan zie ik ook meteen een andere kant..."

➤ Moeder Natuur

5 Er wordt diverse keren aan de natuur gerefereerd als "Moeder Natuur", hetgeen van haar grote respect en liefde voor de natuur getuigt, en van haar bezorgdheid dat de mensheid hier zo slordig mee omgaat:

(4) "...dat we als mensheid helemaal niet zo goed bezig zijn, dat we Moeder Natuur uitmelken, dat inzicht is ook veel meer gekomen, ja dat er toch zeker uuhm, dat Moeder

10 Natuur zo veel meer dingen geeft waar wij eigenlijk zo overheen walsen".
(4) "Ja, nou natuurlijk mag je van Moeder Natuur nemen, maar als je nou ziet wat al die chemische rotzooi en gedoe...en ik denk inderdaad dat we ons daar zo langzamerhand wel bewust van worden. Alles moet kunnen....."

15 ➤ Thuiskomen

Hilde gebruikt de beeldspraak "thuiskomen" diverse malen om aan te geven dat zij volgens haar, op die plek waar zij zich dan zo thuis voelt, al eerder is geweest in een vorig leven:

(9) "...ik ben gek op de Dordogne, het voelt altijd als thuiskomen...."

(9) ".....ik denk een jaar later zijn we in Limburg, waar ik ook altijd naar toe wil en waar ik me

20 altijd thuis voel...."
(10) "het is meer zoiets van "O zie je wel, daarom kom ik hier zo graag" want je zegt weleens tegen iemand nou, het is gewoon thuiskomen...."

➤ Op mijn pad komen

25 Er wordt diverse malen gerefereerd aan het feit dat dingen "op haar pad" komen. Haar levenshouding lijkt hierdoor afwachtend (relaxed): iets komt op haar pad, en ze doet er iets mee of niet, het gaat zoals het gaat en het is goed zoals het gaat (n.b. dit kwam ook al aan de orde in §7.1.1 onder "happy end"):

(3) "Dan ging je bijvoorbeeld naar Oibibio om daar in de rondte te kijken, en cursussen volgen, en uuhm, ja muziek luisteren, New Age muziek en dat soort dingen kwamen dan

30 allemaal op je pad."
(11) (Interviewer: Ben je die spiritualiteit bijv. bewust gaan ontwikkelen?) "Nee het kwam gewoon op mijn pad"

35 **7.1.3 Thema's van Agency&Communion**

Thema's zijn doelgerichte samenhangen die personages nastreven in het narratief. Verschillende theorieën van menselijke motivatie komen samen op wat McAdams noemt de thema's van "Agency" en "Communion". Deze thema's van Agency en Communion zijn uitgebreid besproken in §2.2.1.3 Hieronder volgt een uiteenzetting van deze thema's

40 toegepast op Hilde:

Motivationale thema's van Agency:

Thema's van Agency bleken niét voor te komen in het leven van Hilde. Wel kwam er een citaat naar voren waaruit juist gevoelens van aversie t.a.v. de thema's van Agency bleken,

45 d.w.z zij is niét carrièregericht (antihiërarchie), niet statusgericht (anti-uiterlijk vertoon) etc.. Dit is samengevat onder de noemer "Anti-Agency":

Anti-Agency

(5) "Het is zo'n leeg bestaan (red. werk als showroomassistent), en zo op het uiterlijk, en zo uuh, ja nee dat was niet leuk. En op een gegeven moment had ik zoiets van wat doe ik hier en die hiërarchie van die mannequins onderling en, en, alsmaar uiterlijk, nee toen had ik het eigenlijk wel gehad. En toen, nou ja daarna ben ik weer een tijdje op kantoor gaan werken via het uitzendbureau en toen kreeg ik de kinderen en toen ben ik thuis gebleven"

55

Motivatonele thema's van Communion

➤ Liefde/Vriendschap: het gaat hier om liefde en vriendschap tussen gelijken (dus bijv. geen ouder-kind relatie) die gemotiveerd wordt door de behoefte aan intimiteit en verbondenheid.

5

- Relatie met echtgenoot

(10) *"Ja, inmiddels heb ik ook de wijsheid dat ik een heleboel dingen niet meer aan hem vertel, of waarvan ik zeker weet dat hij er niks mee kan, ja dat dat, ja ik ik heb om me heen veel huwelijken kapot zien gaan daardoor, en dat wil ik niet."*

10

- Zielsverwantschap met vriendin

Hilde heeft een vriendin als "soulmate": met haar deelt zij o.a. haar spirituele leven:

(3) *".. wij hebben een soort zielsverband of zo,..uuh wij kennen elkaar kennelijk van een ander leven, in ieder geval een soort zielsverwant.."*

15

(11) *"... ook samen met die vriendin, we gingen samen op..... ik denk dat dat is die tweeenheid van ons maar zo is het gegaan, heel waardevol"*

- Eénwording met patiënten/cliënten

(7) *"... omdat ik vaak dicht bij mensen ben omdat ik dan met hun voeten bezig ben dan bijvoorbeeld, dan kun je soms een gevoel hebben dat je één wordt met iemand en dat je dan.... "*

20

➤ Dialoog: volgens McAdams is de kern van het woord "intimiteit" om datgene te delen wat zich in het Zelf bevindt met iemand buiten het Zelf. Het betreft het verlangen om datgene wat diep in iemand verborgen zit te delen met een ander. Echter het gaat hier niet alleen om verborgen gevoelens en verlangens, het thema dialoog kan ook tot uitdrukking komen in diverse vormen van wederzijdse communicatie, zelfs wanneer het over triviale onderwerpen als het weer gaat.

25

- Ontmoeten gelijkgestemden via spirituele cursussen

(3) *"...je wil eruit, je wil dingen zien, je wil cursus zus, je ontmoet mensen en je bent dan met gelijk gestemden, en als je dan thuis komt dan is die gelijk gestemde meteen weg. Dus mijn vriendin ging iets sneller daarin en heeft daar ook andere dingen gedaan, maar wel dat je dus weer, inzichten krijgt, het mooie daarvan is dat je een soort klankbord hebt"*

35

- Delen van (o.a.) spirituele ervaringen via filmgroep

(16) *"En dan zit ik natuurlijk nu met dat filmgroepje (red. elke maand één ochtend met vrouwen (spirituele) films kijken) dat is ook leuk omdat je dan bepaalde films gaat kijken er daar dan over napraat.... ..soms gebeurt het wel eens dat we helemaal geen film kijken dat we gewoon met elkaar zitten te praten, en dat is ook heel waardevol natuurlijk, dat soort dingen"*

40

- Uitwisseling via Tarotgroep

(16) *"Ja, ik vind het heel waardevol om dingen (red. ervaringen, Tarot) met mensen uit te wisselen zeg maar"*

45

➤ Zorgen/Helpen: kenmerkend voor dit thema zijn uitdrukkingen van sympathie, zorgen, altruïsme, het helpen van anderen in nood. Men richt zich op bijvoorbeeld zieken, jonge mensen, ongelukkige mensen, arme mensen, liefdadigheidsorganisaties, of men toont gewoon belangstelling in andere mensen en behandelt anderen vriendelijk en voorkomend.

50

- Meeleven met burens

(19) *".. kijk hier beneden staat bijvoorbeeld een woning te koop van jonge mensen en ik heb zo zielsmedelijden met die mensen dat dat huis niet verkocht wordt"*

- Zorg voor ouders

(16) *"Ik heb een vader van 82, gelukkig nog heel actief maar die houd je dus wel in de gaten zoals iedereen natuurlijk hun ouders"*

5 (16) *"...maar dat (red. mantelzorgen) heb ik wel jarenlang voor mijn moeder gedaan, want mijn beide ouders, mijn moeder had dus Alzheimer, ik ben daar jaren druk mee geweest, en dat drukke is dan meer de geestelijke druk, maar ja goed iedere keer dat je daar toch weer heen gaat, ben je gauw weer een tijd kwijt, je loopt niet binnen en dan doe!"*

10 • Werk als voetreflextherapeute en Thuiszorg

(14) *"Ja, uhm, ik doe uuh, nou mensen komen meestal voor de voetreflex, maar daarbij doe ik dan altijd een stukje "Touch your Health" dat wil zeggen dat je een soort spiertest doet, dan pak ik meestal even een meridiaanbaan om te kijken of er een blokkade zit..."*

15 (18) *"Dat was gewoon huishoudelijk werk (red. voor de Thuiszorg) ja, maar die vrouw die dat coördineerde die kende ik en die zei ik zoek iemand, en die mevrouw moet geholpen worden, al is het maar voor een half jaar, wil jij niet? Nou dat is uitgedraaid op 13 jaar, maar het was zo'n lief wijfie, en ja..."* (Interviewer: Zorgde je dan voor één mevrouw?) *"Ja het was eerst een echtpaar, maar toen was die man overleden, ja dan wil je ook niet zeggen van nu kan ik m'n tijd eigenlijk beter thuis gebruiken voor m'n werk."* (Interviewer: Maar ging het nou om een betaalde baan of vrijwilligerswerk?) *"ja, maar ja, rijk wordt je er niet van, op een gegeven moment dacht ik van nu ga ik echt stoppen want die ochtend kan ik heel goed gebruiken voor m'n werk, toen werd die man ziek, en toen dacht ja maar nu kan ik niet zomaar, nee, nee, je vergroeit met die mensen. En als er nou genoeg hulp is, maar je weet gewoon dat als jij weg gaat dat er het eerst half jaar niemand, of misschien af en toen eens iemand komt."*

25 • Vrijwilligerwerk voor Alzheimerstichting

(19) *"nee dan kom je iemand tegen die zegt aah wilt u niet eens een keertje collecteren, nou ja, en dan gaat die coördinatrice eruit en zeggen ze nou ja, wilt u het niet overnemen"*

30 (19) (Interviewer: Maar nog even over die Alzheimerstichting, dat was 100% vrijwilligerswerk, waarom deed je dat werk nou, wat zette je daartoe aan?) *"Nou ja, uuuhhh,.....nou omdat je op het moment dat je met je neus op de feiten wordt gedrukt he, dat je dan uuh het belang er ook van inziet he, potverdikkeme, dat is toch iets waar voor zoveel geld voor nodig is om toch al die onderzoeken te doen, uuuh, uhm, ja daarom daarom dat je denkt, omdat je er persoonlijk bij betrokken bent geweest anders was het misschien niet gebeurd misschien, je bent er zo persoonlijk bij betrokken, en je ziet, dan pas gaan je ogen open he, en ook de wetenschap dat er tegenwoordig steeds meer jongere mensen met deze ziekte te kampen krijgen, ja, ja en uuuh, dat is toch wel als daar op een gegeven moment toch ook uuuhh..."*

40 • Burenhulp

(21) *"Ja, maar er zijn altijd wel dingen die je doet voor een ander, dat je eventjes een tijdje meeloopt met iets, ik heb bijvoorbeeld een periode gehad dat ik een buurvrouw had die gehandicapt was aan haar handen, en die moest altijd een korset aan omdat ze een prothese had, dat je dan gedurende een jaar, twee jaar denk ik, dan help je 's morgens met aankleden, dat soort dingetjes ja die gebeuren af en aan, dat soort dingetjes doe je natuurlijk automatisch wel....* (Interviewer: Vind jij dat zelf alleen maar "dingetjes"?) *"Ja, ha ha ha, soms zijn het gewoon dingen waar je even een tijdje in meeloopt, dat ik even iets overneem, ja....."*

50 ➤ Gemeenschap: het gaat hier om de integratie in grotere groepen of gemeenschappen, hetgeen een gevoel geeft dat men tot een groter geheel behoort, dat men geworteld is in de maatschappij en een netwerk heeft van duurzame sociale relaties en culturele instituties. Dit geeft een gevoel van eenheid, harmonie, saamhorigheid, belonging en solidariteit met een groep mensen, of zelfs met de mensheid als geheel.

55

- Onderdeel van spirituele filmgroep/Tarotgroepje

”(16) “En dan zit ik natuurlijk nu met dat filmgroepje (elke maand één ochtend met vrouwen (spirituele) films kijken) dat is ook leuk omdat je dan bepaalde films gaat kijken er daar dan over napraat... ..soms gebeurt het wel eens dat we helemaal geen film kijken dat we

5 gewoon met elkaar zitten te praten, en dat is ook heel waardevol natuurlijk, dat soort dingen, dat is eigenlijk het enige op het ogenblik, ik heb wel tijden gehad dat ik meer dingen deed, een Tarotgroepje, dat we Tarotkaarten trokken voor elkaar, van dan gaan we deze week met die kaart leven....”

- Onderdeel maatschappij

Hilde toont op diverse manieren het feit dat zij zich onderdeel voelt van de maatschappij door haar bezorgdheid t.a.v. diverse maatschappelijke (in haar ogen negatieve) ontwikkelingen.

Dit uit zich om bezorgdheid t.a.v. milieuvervuiling, de tendens van gebrekkig respect jegens de medemens, en haar bezorgdheid om het materialisme dat door veel mensen belangrijker wordt geacht dan o.a. het milieu:

(a) zorg om milieuvervuiling:

(4) “ en ook dat uuhm dat we als mensheid dus helemaal niet zo goed bezig zijn, dat we Moeder Natuur uitmelken”

20 (4) “Ja, nou, natuurlijk mag je van Moeder Natuur nemen, je mag uuhm.....nemen, maar als je nou ziet wat al die chemische rotzooi en gedoe....en ik denk inderdaad dat we ons daar zo langzamerhand wel bewust van worden.”

(b) zorg om materialisme:

25 (19) Ja dat zal heel belerend klinken, kijk wat je ziet is dat de maatschappij heel materialistisch geworden is.....maar over het algemeen zie je nu dat er soort bewustwording komt van ja jongens dit kon toch ook zomaar niet doorgaan, die achterlijke salarissen en bonussen.....dus ik denk wel dat het goed is dat uuhhh de maatschappij eventjes de belletjes hoort rinkelen, ja dat denk ik wel, dat men zich steeds meer bewust wordt van uuhn, ja we moeten nou wel eens wat meer aan het milieu gaan denken, ja dat zijn denk ik goeie ontwikkelingen, ja dat denk ik wel..”

(c) zorg om gebrek aan respect:

35 (20) “ Wat ik heel graag zou willen, als ik het uit een potje kon halen en iemand kon aanreiken dan zou ik iedereen een stukje geven van uuh..... respect, respect als je dat kon uitscheppen zo van hier heb jij een beetje, heb jij een beetje, en jij een beetje, ja dan zou ik dat uit willen delen, dat mensen meer respect hebben voor elkaar, voor de wereld, voor de natuur, voor.....en dan denk ik dat het allemaal zoveel beter zou kunnen”

40 **Bad Communion**

Een uitspraak die haaks tegenover het thema “Communion” staat maar tegelijkertijd niet past onder één van de thema’s van Agency luidt als volgt:

- Wantrouwen tegen instituut kerk

45 (7) “ door hun dogmatisch denken en door hun macht, ja kerk is macht, hebben ze al dat mooie uit de wereld geholpen. En nog steeds, kijk maar naar dat hele gedoe over condooms en over pilgebruik, dat is zo’n machtsinstituut, haast wellustig zou je zeggen. En daar waar een heleboel geld nodig is, dan zeg ik in gedachten tegen de Paus: rotvent, verkoop wat van die mooie spullen en geef het aan die arme mensen. Kennelijk is dat zo’n apart staatje op

50 zich, nee ik heb er eigenlijk geen goed woord voor over.”

Hoewel deze uitspraak niet onder Communion past versterkt deze juist wel het beeld van Hilde als sociaal geëngageerd persoon; zij is namelijk niet tégen Communion als zodanig maar wel tegen sléchte vormen van Communion zoals (in haar ogen) het instituut kerk. Om

55 deze reden wordt deze categorie: “Bad Communion” genoemd.

7.1.4 Ideologische setting

5 De ideologische setting refereert aan het corpus van religieuze, politieke en ethische normen, waarden en (geloofs)overtuigingen die iemands leven construeren, en naar de ideeën die hieraan ten grondslag liggen. De auteur neemt een moreel standpunt in van waaruit het individu de kwaliteit van zijn leven en dat van anderen kan beoordelen ⁵⁵.

10 Bij de ideologische setting van Hilde valt op dat de setting waarin haar leven zich afspeelt kan worden samengevat onder twee noemers, namelijk het streven naar "Harmonie" in zijn algemeenheid en het streven naar "Respect" voor elkaar en voor de natuur in het bijzonder. Beide fungeren als moreel standpunt waarmee haar leven en dat van anderen wordt beoordeeld.

15 Het streven naar Respect kwam al eerder naar voren:
-t.a.v. Moeder Natuur: zij veroordeelt de wijze waarop anderen respectloos met de natuur omgaan (citaten §7.1.2 onder "Moeder Natuur").
-t.a.v. de medemens: behalve t.a.v. de natuur hecht zij ook aan respect voor de medemens (citaten §7.1.3 onderdeel "maatschappij/respect").

20 Opvallend is dat zij het gebrek aan Harmonie in de maatschappij relateert aan het instituut kerk, welke zij associeert met macht, goud en oorlog, en voor wie zij geen goed woord over heeft (citaten §7.1.3 thema Bad Communion). Dit staat in relatie tot haar zorg om een steeds materialistischer wordende maatschappij waarin scheve verhoudingen floreren (§7.1.3 onderdeel maatschappij/materialisme).

7.1.5 Kernepisoden

25 Kernepisoden betreffen episoden in het verhaal waarbij hoogtepunten, dieptepunten, beginpunten, eindpunten en/of keerpunten aan de orde komen. Deze episoden markeren óf een bevestiging van de continuïteit van het Zelf, of juist een (radicale) verandering van het Zelf. Het gaat er niet direct om wat er daadwerkelijk gebeurde in de beschreven gebeurtenis, maar meer om wat de herinnering eraan symboliseert in de context van het algehele levensverhaal ⁵⁶.

35 Omdat Hilde's leven (volgens eigen zeggen) een kabbelend verloop heeft, en dit ook als zodanig in het verhaal naar voren komt, zijn er geen duidelijke begin- of eindpunten in terug te vinden. Wel is er t.a.v. haar spiritualiteit een duidelijk keerpunt te herkennen die voor een ommekeer in haar leven heeft gezorgd, nl. een tunnelervaring:

40 (11) *Kijk het (red. de tunnelervaring) is een soort bevestiging van heel veel dingen, natuurlijk had ik al heel veel gelezen erover en gehoord, dus een bevestiging dat het er is,ja dat het er is, maar ook dat zulke dingen je overkomen en dat je wel degelijk anders in het leven staat, en er zijn ook mensen bijvoorbeeld mensen die heel erg ziek zijn geweest, en er dan op rekenen dat ze doodgaan en dan toch niet doodgaan, ze zijn dan in een soort verwarring he, nou eigenlijk dan zoiets maar dan anders. Het is moeilijk om gevoel uit te leggen.*"

45 Hoewel Hilde het moeilijk vindt om uit te leggen waarom deze ervaring voor haar een keerpunt vormde, lijkt het besef dat zij dood had kunnen zijn daarbij een rol te spelen, bovendien is de ervaring van het "gelukzalige gevoel" haar bij gebleven. Vastgesteld kan worden dat deze ervaring in ieder geval een krachtige bevestiging is van het feit dat
50 spiritualiteit echt bestaat ("het is er"), en haar stimuleert om dit verder te ontwikkelen. De ervaring luidt echter niet een radicale verandering van het Zelf in (zoals bijv. een bekeringservaring kan zijn) maar eerder een bevestiging dat de reeds ingeslagen weg verder

⁵⁵ McAdams, 1997, 67

⁵⁶ McAdams, 1997, 67-68

gevolgd kan worden, hetgeen naar een geleidelijke verdieping/bevestiging van het Zelf leidt in de vorm van de steeds grotere rol die spiritualiteit gaat spelen.

7.1.6 Imago's

5 In een levensverhaal is de auteur de hoofdpersoon, echter deze kan in een enorme
verscheidenheid aan vermommingen (rollen) de revue passeren, waarvan elke vermomming
een bepaald aspect van het Zelf personificeert. Daarom is het imago een geïdealiseerde
personificatie van het Zelf dat functioneert als hoofdpersoon in het narratief. Imago's zijn
10 vaak één-dimensionale karakters die denken en handelen op zeer persoonlijke wijze. De
belangrijkste karakters in moderne levensverhalen lijken de hedendaagse cultuur te
reflecteren, inclusief de impliciete karaktermodellen die de maatschappij van ons verlangt
voor een goed en geschikt leven. Het levensverhaal biedt een geïntegreerd raamwerk waarin
verschillende personages (mogelijk Zelf, ideaal Zelf, Zelf zoals de maatschappij dat verlangt,
ongewild Zelf etc.) samenkomen in een gemeenschappelijk narratief geheel⁵⁷.

15 Er zijn verschillende imago's te onderscheiden die Hilde zichzelf geeft, hetgeen in
voorgaande stukken tussen de regels ook al aan de orde is gekomen, maar waarvan in het
hiernavolgende nog een kort overzicht wordt gegeven:

20 ➤ Hilde de Natuurlijkhebbster:

Haar rol als natuurliefhebber komt in diverse citaten van de voorgaande analyse al terug nl.
in §7.1.2 onder "Moeder Natuur" en in §7.1.4 waar haar respect voor de natuur in de
ideologische setting naar voren komt.

25 Dit imago vertegenwoordigt een ideaal Zelf, echter tevens een Zelf dat niet meer bereikt
hoeft te worden, het is onderdeel van haar identiteit.

➤ Hilde de Spiritueel:

30 Dit imago is in de voorgaande analyse nog niet goed tot zijn recht gekomen. Hilde heeft een
veelheid aan spirituele ervaringen ondergaan, waarvan hieronder enkele in citaten worden
weergegeven:

35 (1) " Uuhm, een omkeer in mijn leven was..... dat ik heel erg ziek ben geworden, erge
longontsteking gehad.....en.....ben toen in die hele mooie tunnel terecht gekomen....
waarvan men zegt dat is vast een bijna-dood ervaring geweest, Ik herken daarin niet dingen
die ik van andere mensen hoor, maar ik weet wel dat het toen ontzettend fijn en ontzettend
rustig was, dat ik zoiets had van oh, laat mij maar lekker hier..."

40 (2) "mijn man had een caravan gezien, en die wilde hij graag kopen, en ik ging mee en toen
dacht ik jakkus wat een ding, en ik vond het helemaal niks, en ik ... wilde in die caravan
stappen en het was ook net of ik weg geduwd werd. Ik wilde maar steeds naar buiten en als
ik weer naar binnen ging, ja dat heb je wel eens dat je dan....., ik werd weer naar buiten
geduwd, maar mijn man was zo enthousiast over die caravan en eigenlijk ben ik helemaal
niet zo materialistisch, ik heb zoiets als ik maar kan slapen dan maakt het mij net zo uit,
maar nou ja als hij dat nou zo'n leuke caravan vindt, en toen stapte ik in die caravan en toen
begon het ontzettend te waaien.....het was echt, ja niet gewoon, niet gewoon, en uuh....."

45 (3) " Uhm, ik denk in het jaar daarna toen.....ben ik 's nachts wakker geworden, en toen
stond er iemand naast m'n bed....en achteraf kon ik niet meer zeggen, ik denk dat het een
man was, ik was ook heel verbaasd...vannuuh,,,,, ik was niet angstig, maar er was ook geen
herkenning, maar er stond iemand."

50 (9) " .Uuhm, ik heb een keer een geleide meditatie gedaan, die ging over of je iemand
tegen zou komen die je kent, en in de tijd waarin je dan terecht komt. Toen zag ik mezelf als
monnik zitten in de Dordogne, kennelijk in de Dordogne want het was zoals de huizen
gebouwd in de Dordogne, ik ben gek op de Dordogne, het voelt altijd als thuiskomen, en....

⁵⁷ McAdams, 1997, 68-70

toen gebeurde er iets, ik zat te boekbinden, en er gebeurde iets er was een houten kar en daar was een wiel van af gelopen, die kar daar was een vrouw bij, en die vrouw herkende ik toen als de moeder van mijn vriendin.....”

5 (9) “ En ik heb een keer gehad dat ik als kruidenvrouwtje ergens stond, en er waren een hoop stenen een soort hunebedachtig gebeuren, en een paal met allemaal linten eraan, en een soort kruidentuintje. Nou, erover gepraat met die meneer die die meditatie leidde, en dat was dus waarschijnlijk een soort graf, grafheuvel ergens, en uuhm ik denk een jaar later zijn we in Limburg, waar ik ook altijd naar toe wil en waar ik me altijd thuis voel, en we zijn aan het wandelen in zo’n bos, en ik zien een hoop stenen en ik zeg daar daar, en mijn man had zoiets van....ha ha ha, maar ik “daar heb je die stenen”, nou ja het zag er nagenoeg hetzelfde uit, dus kennelijk dan is er toch meer, zoiets droom je toch niet.”

Bovenstaande ervaringen bevestigen het bestaan van de spirituele dimensie voor haar. Dit imago vertegenwoordigt een ideaal Zelf, een Zelf waarnaar zij heel lang op zoek is geweest (hoewel zij zelf zegt dat het “op haar pad” is gekomen) en waarvan zij bevestiging heeft gezocht in spirituele ervaringen. Inmiddels heeft zij dit ideale Zelf bereikt, er hoeft niet langer naar gestreefd te worden, het is een geïntegreerd onderdeel van haar leven o.a. in haar praktijk als voetreflextherapeute.

20 ➤ Hilde de Moraalridder:
Dit overlapt met §7.1.4 waar de ideologische setting van Hilde’s leven wordt besproken t.a.v. het belang dat zij hecht aan respect voor de natuur en voor de medemens.
N.b. dit imago valt te classificeren als een karaktermodel zoals de maatschappij dat van ons verlangt.

25 Er zijn nog meer imago’s te bedenken voor Hilde, zoals “Hilde het Gevoelsmens”, of “Hilde de Zorgende”. Dit zijn echter imago’s die zij niet zo zeer aan zichzelf toeschrijft, maar die meer op doorvragen van de interviewer naar voren zijn gekomen of die meer tussen de regels door zijn gelezen en door de onderzoeker als zodanig zijn geïnterpreteerd. De hierboven onderscheiden imago’s beperken zich tot degene die zij zichzelf duidelijk geeft.

7.1.7 Generativiteitsscript

Het generativiteitsscript behelst een testament van het Zelf. Het betreft een geanticipeerd einde voor het levensverhaal dat het begin en midden samenbindt tot een einde waarin eenheid, doel en richting van het verhaal duidelijk worden. Moderne volwassenen zoeken een einde in het narratief waardoor zij in staat zijn om een soort van symbolische onsterfelijkheid te krijgen. Hierdoor wordt een nalatenschap gegenereerd waarmee zij na hun dood nog voortleven. Idealiter zou het einde een nieuw begin moeten creëren. Hiermee worden volwassenen uitgedaagd om een “generativiteitsscript” samen te stellen waarin het gaat om de wijze waarop volwassenen een positieve nalatenschap van het Zelf genereren, creëren, koesteren of ontwikkelen voor toekomstige generaties. Ouderen zouden een nieuwe narratieve focus kunnen ontdekken door het plaatsen van hun levensverhaal in de opeenvolging van generaties waarin zij een bepaalde zelf-definiërende positie bekleden. Er komen vragen aan de orde als: wat willen we nalaten voor de komende generatie? Wat is onze bijdrage geweest voor het grote geheel?⁵⁸

50 Hilde plaatst haar levensverhaal in een opeenvolging van generaties wanneer het gaat om haar liefde voor Moeder Natuur. Zij heeft haar liefde voor de natuur in de eerste plaats van huis uit meegekregen, haar oma was al gek op bloemen en planten en zijzelf heeft dit weer aan haar dochter meegegeven, wellicht betreft het hier de “symbolische onsterfelijkheid” waar McAdams naar refereert, in het einde wordt een nieuw begin gecreëerd, de cirkel is rond:

⁵⁸ McAdams 1997, 70-71

(1) “.... de kracht van bloemen de kracht van de natuur, uuumh, mijn oma was altijd al gek op bloemen en planten, nou ja dat neem je mee, dat heb ik weer door gegeven aan mijn dochter. Bloemist is ze geworden, voor een korte tijd...”

- 5 Wat zij aan komende generaties zou willen nalaten is “meer respect” voor elkaar en voor de natuur. Dit aspect is als ideologische setting al aan de orde gekomen in §7.1.4, en als imago van “Moraalridder” in §7.1.6.

7.2 Beantwoording onderzoeksvragen

- 10 In deze paragraaf wordt ingegaan op de beantwoording van de onderzoeksvragen zoals geformuleerd in hoofdstuk 1:

7.2.1 Onderzoeksvraag 1: Ongebonden Spiritualiteit

- 15 1a. Wat zijn de belangrijkste biografische kenmerken van de persoon? en als onderdeel daarvan:

1b. Wat zijn de kenmerken van zijn/haar (ongebonden) Spiritualiteit?

- 20 Onderzoeksvraag 1a: voor de beantwoording van deze vraag wordt verwezen naar §5.2, waarin Hilde wordt geïntroduceerd d.m.v. een korte biografie. Hilde’s biografie is een samenvatting van analysestap 1: de narratieve toon (§7.1.1) aangevuld met enkele kenmerken die volgen uit topic 1 van het originele interview (bijlage 3a).

- 25 Onderzoeksvraag 1b: de kenmerken van Hilde’s spiritualiteit volgen deels uit de analysestappen 2 en 6 volgens McAdams (§7.1.2: Yin-Yang, §7.1.6: Hilde de Spiritueel) aangevuld met enkele kenmerken die volgen uit topics 3 en 4 van het originele interview (bijlage 3a).

- Ontwikkeling spiritualiteit:
30 Hilde ontwikkelt haar spiritualiteit door diverse dingen uit te proberen en te zoeken wat bij haar past. Zo bezoekt zij Oibibio, luistert naar New-Age muziek, en volgt diverse cursussen, w.o. cursussen met kristallen, edelstenen, orthomoleculaire voedingsleer, Reiki, geleide meditaties, “Touch Your Health”, astrologie etc. waardoor ze van het ene in het andere rolt. Hieruit heeft zij overgehouden wat het beste bij haar past. Het was volgens Hilde geen bewuste zoektocht, het gebeurde gewoon.
35
- Spirituele ideologie:
40 Hilde hanteert niet bewust een spirituele ideologie. Wanneer hier direct naar gevraagd wordt moet zij heel lang nadenken en heeft zij geen duidelijk antwoord. Zij gelooft wel in reïncarnatie, en na enig doorvragen blijken er spirituele “uitgangspunten” te zijn van waaruit zij leeft. Zo brengt zij haar visie dat waarheid relatief is onder woorden door haar “yin-yangen”, d.w.z. zij belicht dingen altijd van verschillende kanten. Bovendien gelooft zij in een universele kracht uit de “kosmos” waar iedereen uit mag putten. Tenslotte voelt zij een sterke verbondenheid met de natuur: deze verbondenheid loopt als een rode draad door haar leven en zij put letterlijk energie uit de natuur.
45
- Spirituele ervaringen:
50 Hilde heeft diverse spirituele ervaringen gehad. De eerste vond plaats tijdens een bijna-doodervaring, hetgeen een keerpunt in haar leven markeerde. Daarna is zij zich steeds meer spiritueel gaan ontwikkelen en volgden er meer ervaringen, w.o. een “gestalte bij haar bed”, visioenen uit vorige levens, het ontvangen van energie uit een boom, en het voorvoelen van gebeurtenissen.

- Consequenties spiritualiteit⁵⁹:

5 Spiritualiteit heeft volgens Hilde's eigen zeggen niet directe gevolgen voor haar dagelijks leven. Haar spirituele ervaringen werken bevestigend ("het is er") maar zij "blijft er niet in hangen". Wel heeft haar verdieping in spiritualiteit ertoe geleid dat zij een praktijk als voetreflextherapeute heeft geopend.

- Spirituele praktijk:

10 Hilde doet zelf aan yoga onder geleide meditatie. Bovendien legt zij "maanstenen" op de vensterbank bij volle maan, zodat deze zich kunnen opladen met energie. Vervolgens legt zij deze maanstenen op diverse plaatsen in huis neer waar zij deze energie nodig denkt te hebben. Zij draagt ook een maansteen om haar nek ter bescherming tegen "narigheid". Zij haalt energie uit bomen door handen op de stam te leggen, of er tegenaan te gaan zitten. Op professioneel niveau combineert zij haar voetreflextherapie met "Touch Your Health", en 15 test haar patiënten op vitamine- en mineralen tekorten met de "biotensor".

Samenvatting:

20 Hilde's spiritualiteit bevat veel paranormale elementen. Zo "ziet" zij iemand bij haar bed en heeft visioenen uit vorige levens. In de praktijk houdt zij zich vooral bezig met verschillende vormen van energie uit "de kosmos", w.o. maanenergie, natuurenergie, en de energiebanen die belangrijk zijn in haar voetreflexpraktijk. Haar spiritualiteit vertaalt zich in een ontspannen levenshouding waarbij niet zoveel gepland wordt maar dingen haar eerder overkomen. Hierbij laat zij zich leiden door gevoel en intuïtie. Hilde's (spirituele) verbondenheid met de 25 natuur loopt als een rode draad door haar leven. Zij ontleent energie uit de natuur en gebruikt deze voor haar spirituele praktijk en voor zichzelf.

7.2.2 Onderzoeksvraag 2: Sociaal Engagement

- 30 2a. Welke levenshouding heeft hij/zij (t.a.v. Zelf, Anderen, en de Maatschappij in zijn algemeenheid)? En in het verlengde daarvan:
2b. Waaruit bestaat concreet zijn/haar Sociaal Engagement?

35 Onderzoeksvraag 2a: De beantwoording van onderzoeksvraag 2a volgt direct uit analysestap 3 volgens McAdams (§7.1.3). Deze door citaten geïllustreerde uiteenzetting wordt als volgt in schema 1 (§2.2.2) weergegeven:

Schema 1: Levenshouding Hilde

MOTIVATIONELE THEMA'S VAN McADAMS e.a.	
Agency	
Zelfoverwinning	
Status	
Prestatie	
Empowerment	
Communion *	
Liefde/Vriendschap	1.echtgenoot 2.spirituele vriendin 3.patiënten/cliënten
Dialogo	4.ontmoeten gelijkgestemden via spirituele cursussen 5.delen van (o.a.) spirituele ervaringen via filmgroep** 6.uitwisseling via Tarotgroep**
Zorgen/Helpen	7.zorg voor ouders 8.werk als voetreflextherapeute en Thuiszorg

⁵⁹ Zoals in §2.1 reeds opgemerkt dekt de consequentiële dimensie van spiritualiteit een iets andere lading dan de consequentiële dimensie van religiositeit zoals bedoeld door Glock&Stark

	9.vrijwilligerwerk voor Alzheimerstichting 10.burenhulp 11.meeleven met burenen
Gemeenschap	5.spirituele filmgroep ** 6.Tarotgroep ** 12.maatschappij: (a) zorg om milieuvervuiling, (b) materialisme, (c) gebrek aan respect
NIEUWE THEMA'S	
Bad-Communion	13.aversie tegen instituut kerk: corrupt, machtsbelust
Anti-Agency	14.geen interesse in carrière, aversie tegen hiërarchie in bedrijf

* De thema's van Communion (die Sociaal Engagement vertegenwoordigen) zijn onder dezelfde benaming terug te vinden in §7.1.3, en komen hierna nog verschillende keren terug onder dezelfde nummering.

5 ** Sociaal Engagement via "filmgroep" en "Tarotgroep" past onder twee thema's, nl. Dialoog en Gemeenschap, en heeft onder beide thema's hetzelfde nummer gekregen (nr. 5 en 6).

Het is duidelijk dat in Hilde's leven de nadruk ligt op thema's van Communion (andergericht). N.b. thema's van Agency (zelfgericht) zijn niet direct aan te wijzen in Hilde's verhaal, zij geeft zelfs een zekere aversie aan t.a.v. bepaalde aspecten van Agency (anti-agency).

10 De thema's van Communion (welke samenvallen met "sociaal engagement") komen op diverse wijzen tot uitdrukking. Communion komt duidelijk naar voren in de sterke verbondenheid die zij voelt met haar spirituele vriendin en soms met haar patiënten (thema Liefde/Vriendschap). Bovendien is zij al een leven lang samen met haar echtgenoot.

15 Opvallend is dat zij m.n. zoekt naar (sociale) contacten waarmee zij haar spiritualiteit kan delen, o.a. via spirituele cursussen, een filmgroep en Tarotgroep (thema Dialoog). Dit komt tevens terug onder het thema Gemeenschap: m.n. door de filmgroep en Tarotgroep integreert zij in een grotere groep (hoewel de Tarotgroep inmiddels alweer passé is). Tenslotte speelt het thema Zorgen/Helpen een hoofdrol in haar leven: zij doet aan diverse vormen van vrijwilligerwerk, bekommert zich om haar ouders en kiest een beroep in de

20 zorg/hulpverlening. Verder toont zij grote betrokkenheid en bezorgdheid t.a.v. de natuur (vervuiling, onverschilligheid) en de maatschappij (materialisme, gebrek aan respect, milieu). Naast al deze vormen van Communion die Hilde toont is er één vorm van Communion waartegen zij een aversie toont, nl. het instituut kerk: dit wil niet zeggen dat zij tegen gemeenschapsvorming is, maar wel tegen (in haar ogen) sléchte gemeenschapsvorming

25 (Bad-Communion).

Net als bij Ellen wordt ook bij Hilde geconstateerd dat strikt genomen beroepsmatige op anderen gerichte activiteiten niet onder de thema's van "Communion" vallen. Echter omdat Hilde haar beroep met grote betrokkenheid uitoefent indiceert dit een duidelijke extra

30 dimensie aan haar beroepsmatige activiteiten hetgeen (deels) tot "Communion" (andergerichtheid) gerekend kan worden. De thema's van Communion worden uitgebreid toegelicht bij de beantwoording van onderzoeksvraag 2b en worden hier verder niet inhoudelijk besproken om herhalingen te voorkomen.

35 Conclusie:

Hilde's levenshouding is sterk op anderen gericht. Zowel beroepsmatig als in de vrijwilligerssfeer toont zij veel sociaal engagement. Zij heeft enkele hechte relaties, zoekt naar gelijkgestemden in het spirituele circuit en maakt onderdeel uit van enkele (spirituele) groepen. Tenslotte toont zij haar betrokkenheid t.a.v. de maatschappij in haar

40 bezorgdheid om dingen die niet goed gaan, zoals milieuvervuiling en het algemene gebrek aan respect jegens elkaar.

45 Onderzoeksvraag 2b: Het concrete sociaal engagement van Hilde wordt weergegeven onder de thema's van Communion uit schema 1. Deze kunnen onderverdeeld worden in woorden, gevoelens en daden, hetgeen als volgt wordt geschematiseerd in schema 2 (§2.2.2):

Schema 2: Concreet sociaal engagement Hilde

Motivationale thema's van COMMUNION (McAdams)	Sociaal Engagement*					
	Woorden (cognities)		Gevoelens (emoties)		Daden (handelingen)	
	Indicatoren van Dekker			Indicatoren van Dekker		
	normen	betrokkenheid	vertrouwen	overig**	netwerken	deelname
Liefde/Vriendschap				1.echtgenoot 2.vriendin 3.patiënten		
Dialoog					4.spirituele cursussen 5.filmgroep 6.Tarot-groep	
Zorgen/Helpen		11. meeleven met burens				7.ouders 8.werk: voetreflex-therapeut, Thuiszorg 9.Alzheimerstichting 10.burenhulp
Gemeenschap	12c. maatschappij: respect	12a.maatschappij: milieu-vervuiling 12b.maatschappij: materialisme			5.filmgroep 6.Tarot-groep	
NIEUWE THEMA'S						
Bad-Communion			13. wantrouwen tav.kerk: macht, corrupt			

* N.b. de nummering correspondeert met de nummers uit schema 1

- 5 ** Bij het sociaal engagement in gevoelens is een categorie "overig" toegevoegd, omdat het getoonde engagement onder punten 1-3 niet goed binnen de categorie "vertrouwen" van Dekker (§2.2.1.2) past, maar toch sociaal engagement "in gevoelens" vertegenwoordigt.

➤ Sociaal engagement in woorden:

- 10 Hilde toont duidelijk sociaal engagement in woorden. Zij toont betrokkenheid t.a.v. haar directe omgeving, nl. voor de jonge mensen bij haar in de buurt wiens huis maar niet wordt verkocht (schema 2, punt 11). Op een wat abstracter niveau toont zij betrokkenheid t.a.v. de maatschappij in zijn algemeen voor wat betreft de toenemende vervuiling (schema 2, punt 12a) van de natuur (haar stokpaardje), en het feit dat mensen zo materialistisch (schema 2, punt 12b) ingesteld kunnen zijn (m.n. het "bonussysteem" zit haar hoog). Bovendien stoort zij zich aan het algemene gebrek aan respect jegens elkaar (schema 2, punt 12c).

➤ Sociaal engagement in gevoelens:

- 20 Hilde toont veel sociaal engagement in gevoelens in de relatie met haar echtgenoot (schema 2, punt 1), die zij ondanks verschillen in levenshouding trouw blijft, en in de zielsverwantschap die zij voelt bij haar (spirituele) vriendin (schema 2, punt 2). Bovendien

ervaart zij soms een gevoel van éénwording met patiënten die zij behandelt (schema 2, punt 3).

5 Haaks tegenover het thema "Gemeenschap" staan Hilde's gevoelens van wantrouwen t.a.v. het instituut kerk (schema 2, punt 13), welke zij ervaart als corrupt en machtsbelust. Dit is dus een vorm van "gemeenschap" waar zij weinig sympathie voor kan opbrengen.

➤ Sociaal engagement in daden:

10 Naast sociaal engagement in woorden en gevoelens toont Hilde duidelijk sociaal engagement in daden. Dit komt m.n. tot uitdrukking in het thema Zorgen/Helpen in de vorm van het omkijken naar haar ouders (schema 2, punt 7), jarenlang intensief vrijwilligerswerk voor de Alzheimerstichting (schema 2, punt 9), en de hulp die zij belangeloos aan een buurvrouw biedt door haar gedurende twee jaar elke ochtend te helpen met aankleden (schema 2, punt 10). Daarnaast biedt zij beroepsmatig zorg aan (thema 2, punt 8), vooral haar werk in de Thuiszorg grenst aan vrijwilligerswerk omdat zij dit al lang wilde opgeven vanwege andere prioriteiten, maar uit trouw aan haar cliënten toch tot het einde toe hulp blijft verlenen. Ook in haar huidige werk als voetreflextherapeute doet zij vaak veel meer dan noodzakelijk is voor een goede behandeling.

15 Het sociaal engagement in de vorm van Dialoog ligt vooral in de sfeer van netwerken met spirituele clubjes, zoals de filmclub en de Tarot-groep (schema 2, punt 5-6). Het gaat hier om (sociale) contacten die vnl. spiritueel van aard zijn, maar daarnaast wordt er in de filmclub ook veel "gewoon" gebabbeld.

20 Tenslotte maakt Hilde op bescheiden wijze deel uit van grotere gemeenschappen (schema 2, punt 5,6) in de vorm van de zojuist genoemde filmclub en Tarot-groep. N.b. Dit thema (Gemeenschap) is inhoudelijk nogal zwak, de Tarot-groep is inmiddels opgeheven, het 25 betreffen geen hechte sociale verbanden.

Conclusie:

30 Uit bovenstaande uiteenzetting volgt dat Hilde duidelijk sociaal engagement toont in zowel woorden, gevoelens als daden. Het sociaal engagement is zowel gericht op de directe omgeving (echtgenoot, vriendin, ouders, burens, spirituele contacten, patiënten), als op de maatschappij (Alzheimerstichting, milieu, normvervaging (respect), machtsverhoudingen, etc.). Resumerend kan geconstateerd worden dat sociaal engagement een zeer grote rol speelt in Hilde's leven:

- 35 - Zij investeert veel tijd en energie in vrijwilligerswerk
- Zij zorgt voor haar ouders
- Zij kiest hulpverlenende beroepen waarin zij meer dan gemiddeld betrokken is bij haar patiënten/cliënten
- Zij toont bezorgdheid/betrokkenheid t.a.v. maatschappelijke vraagstukken
- 40 - Thema's van Agency (zelfgericht) ontbreken in haar levensverhaal

Het enige thema dat minder sterk vertegenwoordigd is in Hilde's leven is de integratie in grotere groepen. Zij is selectief in haar contacten, de groepjes waarvan zij deel uitmaakt zijn niet bijzonder hecht.

7.2.3 Onderzoeksvraag 3: Motivatie

45 3. Is ongebonden spiritualiteit (bijv. ideeën, overtuigingen) een motivatiebron voor sociaal engagement? En om welke spirituele motieven gaat het dan?

50 Het antwoord op deze onderzoeksvraag volgt uit schema 2 (§7.2.2: concreet sociaal engagement) en uit topics 5/6 van het originele interview (bijlage 3a) waarin gevraagd wordt naar motivatie van sociaal engagement en de relatie daarvan met spiritualiteit. In het hiernavolgende wordt per vorm van sociaal engagement, zoals dit naar voren kwam uit onderzoeksvragen 2a/2b, ingegaan op de mogelijke relatie hiervan met spiritualiteit. Achtereenvolgens worden beschreven:

- de motivatie die de respondent zelf geeft voor de betreffende vorm van sociaal engagement (voor sociaal engagement “in daden” wordt de motivatie getypeerd volgens de categorieën van Batson (§2.3.1.2)).
- het fundamentele motivatiesysteem (§2.3.1.1) van waaruit bovenstaande motivatie het beste verklaard kan worden (met de bedoeling om deze motivatie in de theorie te funderen)
- de relatie die de onderzoeker signaleert tussen spiritualiteit en sociaal engagement

10 ➤ Sociaal engagement in gevoelens

1. Echtgenoot

- Motivatie:

15 Hilde blijft trouw aan haar echtgenoot ondanks hun verschillende opvattingen over spiritualiteit. Haar motivatie daaromtrent is niet duidelijk, zij zegt alleen dat zij deze verschillen geen reden vindt om te scheiden.

- Motivatiesysteem:

20 Omdat de motivatie voor deze trouw niet duidelijk is kan deze vorm van sociaal engagement ook moeilijk in een motivatiesysteem geplaatst worden. Echter het betreft hier een duurzame, significante interpersoonlijke relatie welke verklaard kan worden vanuit het sociale motivatiesysteem.

- Relatie met spiritualiteit:

25 De relatie met haar echtgenoot toont geen verbinding met spiritualiteit, integendeel, Hilde's echtgenoot gelooft hier allemaal niet zo in, spiritualiteit is geen verbindende factor in hun relatie. Dit betekent niet dat de trouw aan haar echtgenoot niet zou kunnen voortkomen uit spiritualiteit, echter Hilde heeft hier zelf niets over gezegd.

2. Spirituele vriendin

- Motivatie:

30 Hilde's spirituele vriendin, met wie zij al een leven lang optrekt, is haar “soulmate”. De relatie met deze vriendin wordt gemotiveerd vanuit de behoefte om intieme zaken w.o. spiritualiteit te delen, echter daarnaast trekken de gezinnen een leven lang met elkaar op dus ook de dagelijkse trivialiteiten worden gedeeld.

- Motivatiesysteem:

35 Het betreft hier een duurzame, positieve en significante interpersoonlijke relatie, en kan als zodanig verklaard worden vanuit het sociale motivatiesysteem.

- Relatie met spiritualiteit:

40 De relatie van deze vorm van sociaal engagement met spiritualiteit ligt in de zielsverwantschap die zij voelt met deze vriendin: ze gaan sámen naar cursussen, ze vertellen elkaar hun spirituele ervaringen en leren als zodanig van elkaar. Bovendien heeft Hilde heeft het gevoel dat zij elkaar kennen van een ander leven (reïncarnatie).

3. Patiënten

- Motivatie:

45 Hilde zegt met sommige van haar (voetreflex)patiënten een gevoel van éénwording te ervaren. Er is geen aanwijsbare motivatie voor deze “éénwording”, het overkomt haar gewoon (of niet).

- Motivatiesysteem

50 Het betreft hier een ervaring/gevoel dat onbewust tot stand lijkt te komen. Als zodanig is er niet direct een motivatiesysteem aan te wijzen waarin deze vorm van sociaal engagement past.

- Relatie met spiritualiteit:

De ervaring van éénwording met (sommige) patiënten toont een directe relatie met spiritualiteit. Ten eerste staat het in relatie met haar werk als voetreflextherapeute dat op

spiritualiteit is gebaseerd. Ten tweede betreft die éénwording een ervaring/gevoel welke wordt ingegeven door een bepaalde intuïtie of gevoeligheid die in relatie staat tot haar spiritualiteit.

5 ➤ Sociaal engagement in daden

4. Ontmoeten gelijkgestemden via spirituele cursussen

- Motivatie:

Deze vorm van sociaal engagement wordt gemotiveerd doordat zij "het leuk vindt" (zij is nieuwsgierig), zij doet er nieuwe inzichten op (kennis) en zij ontmoet er gelijkgestemden die als klankbord fungeren. Het opzoeken van gelijkgestemden via een spirituele cursussen komt voort vanuit zelfgerichte motieven. Het mes snijdt hier aan twee kanten: enerzijds fungeren de andere cursisten als klankbord, anderzijds vervult zij wellicht dezelfde rol voor anderen, dus dient zij hiermee een groter (hoewel niet algemeen) belang. Volgens Batson wordt deze vorm van sociaal engagement ingegeven vanuit egoïstische motieven. Tegelijkertijd volgt Hilde niet alleen spirituele cursussen om gelijkgestemden te ontmoeten: zij geeft aan dat ze het "leuk" vindt om allerlei cursussen te doen. Bovendien doet zij er nieuwe inzichten op (waardoor deze vorm van sociaal engagement overigens ook onder het thema Zelfoverwinning (Agency) zou kunnen vallen, n.b. dit is een kwestie van keuze). Alle voorgaande motieven lijken zelfgericht, zij zijn primair gericht op het eigen welzijn.

- Motivatiesysteem:

Het motief "omdat ik het leuk vind" is (volgens sommige auteurs) het ultieme antwoord op de vraag waarom we iets doen. Het volgen van spirituele cursussen leidt bij Hilde tot een "lekker-doe-dat-nog-eens gevoel" (§2.3.1.1), zij heeft immers ontelbare cursusmogelijkheden op spiritueel gebied "uitgeprobeerd", en volgt nog steeds regelmatig een cursus. De motivatie die onder de brede paraplu van "leuk" geschaard kan worden wordt biologisch verklaard als neurologisch proces, en past als zodanig in het biologische motivatiesysteem. Tegelijkertijd gaat het Hilde ook om het verkrijgen van nieuwe inzichten (kennis). Deze motivatie pas beter in het expliciete cognitieve motivatiesysteem. Tenslotte is daar ook nog de motivatie dat zij op de cursus gelijkgestemden ontmoet die fungeren als klankbord. De motivatie van het hebben van een klankbord ligt in het verlengde van het verkrijgen van nieuwe inzichten en past als zodanig in het (expliciete) cognitieve motivatiesysteem. Tegelijkertijd wijst de term "gelijkgestemden" op de behoefte om erbij te horen, welke verklaard kan worden vanuit het sociale motivatiesysteem.

- Relatie met spiritualiteit:

Deze vorm van sociaal engagement wordt gemotiveerd vanuit (o.a.) het eigen welbevinden en heeft daarom een instrumentele relatie met haar spiritualiteit.

5. Delen van (o.a.) spirituele ervaringen via filmgroep

- Motivatie:

Een soortgelijke redenatie als bij (4) gaat op voor het delen van (spirituele) ervaringen bij de filmgroep. Enerzijds bekijken zij samen spirituele films en praten erover na (uitwisseling, klankbord). Anderzijds is het een puur sociaal gebeuren, een vrouwenochtend waar niet altijd op spiritualiteit wordt ingegaan. Naast het primaire eigenbelang wordt het secundaire groepsbelang gediend, waarmee we uitkomen op egoïstische motieven.

- Motivatiesysteem:

Vanwege het sociale karakter van deze bijeenkomsten past deze vorm van sociaal engagement goed in het sociale motivatiesysteem. Echter net als bij (4) speelt hier naast een sociale behoefte tevens de behoefte om spirituele inzichten (kennis) te delen: om vergelijkbare redenen als bij (4) past dit in het cognitieve (expliciete) motivatiesysteem.

- Relatie met spiritualiteit:

Deze vorm van sociaal engagement wordt gemotiveerd vanuit (o.a.) het eigen welbevinden en heeft daarom een instrumentele relatie met haar spiritualiteit.

- 5 6. Uitwisseling via Tarotgroep
- Motivatie:
Een soortgelijke motivatie als bij (5) gaat op voor de uitwisseling van ervaringen bij de Tarotgroep.
 - Motivatiesysteem:
Daarom past deze vorm van sociaal engagement in het sociale resp. cognitieve (expliciete) motivatiesysteem.
 - Relatie met spiritualiteit:
De relatie met spiritualiteit is instrumenteel.
- 15 7. Zorg voor ouders
- Motivatie:
Toen Hilde's moeder Alzheimer kreeg heeft zij haar ouders jarenlang bijgestaan, hetgeen veel psychische druk gaf en daarnaast veel tijd en energie kostte. Batson zegt dat altruïstisch gemotiveerd gedrag zich richt op het welzijn van één of enkele andere individuen.
 - Motivatiesysteem:
Bronnen van altruïstische motivatie worden gevonden in empathische emotie, sympathie, medelijden etc.. Meestal gaat het daarbij om het welzijn van mensen die ons na staan, zoals familie en vrienden. Hoewel Hilde geen blijkt geeft van empathische emotie t.a.v. haar ouders, betreft het hier wel het welzijn van enkele individuen, nl. haar naaste familie. Volgens Batson komen we hiermee uit op altruïstische motivatie.
 - Relatie met spiritualiteit:
Omdat de motivatie voor deze vorm van sociaal engagement niet onder woorden is gebracht is het moeilijk om na te gaan in welk motivatiesysteem het past. Het sociale motivatiesysteem zou een plausibele verklaring kunnen zijn voor deze vorm van sociaal engagement vanuit de interpersoonlijke relatie die Hilde met haar ouders heeft. N.b. deze interpersoonlijke relatie valt af te leiden uit de gevoelens van psychische druk die zij ervaart bij het omkijken naar haar demente moeder.
 - Relatie met spiritualiteit:
De relatie tussen deze vorm van sociaal engagement met spiritualiteit is moeilijk te leggen vanwege het gebrek aan duidelijke motivatie en valt ook niet op te maken "tussen de regels door". Zoals Hilde zelf al zegt helpt zij mensen (in dit geval haar ouders) meer vanuit haar "menzijn", niet vanuit haar spiritualiteit.
- 8a. Werk in de Thuiszorg
- Motivatie:
Hilde's werk in de Thuiszorg ligt in de betaalde beroepssfeer en kan dus als egoïstisch gemotiveerd bestempeld worden, het dient immers haar eigen welzijn. Het is echter de vraag of het hier primair om haar eigen welzijn gaat. Voor haar werk in de Thuiszorg (gedurende dertien jaar) geeft Hilde aan dat zij haar tijd op een gegeven moment beter kon gebruiken voor haar eigen praktijk als voetreflextherapeute (die toen net in ontwikkeling was) echter doordat zij zo vergroeid was met de mensen waarvoor zij zorgde en omdat zij bang was dat deze mensen niet zo snel andere hulp zouden krijgen bij haar eventuele vertrek, vormde dit voor haar een reden om toch te blijven werken (via de Thuiszorg) t.b.v. dit echtpaar. Emoties als empathie, sympathie en wellicht medelijden spelen hier duidelijk een rol. Altruïstische motivatie lijkt hier op zijn plaats.
 - Motivatiesysteem:
Vanuit deze duurzame (13 jaar) en interpersoonlijke relatie kan deze vorm van sociaal engagement verklaard worden door het sociale motivatiesysteem.
 - Relatie met spiritualiteit:

De relatie tussen deze vorm van sociaal engagement en spiritualiteit is niet duidelijk. Net als bij de zorg van haar ouders lijkt zij te helpen vanuit haar "menszijn". In hoeverre (spirituele) gevoelens van verbondenheid een rol spelen is niet duidelijk.

- 5 8b. Werk als voetreflextherapeute
- Motivatie:
Hilde's werk als voetreflextherapeute wordt deels door financiële prikkels gemotiveerd (hoewel zij dit niet zelf zegt), echter daarnaast steekt Hilde vaak veel meer tijd in een behandeling dan officieel noodzakelijk is, zij geeft vele extra's om de patiënt zo goed mogelijk te kunnen helpen.
- 10
- Motivatiesysteem:
De motivatie voor deze vorm van sociaal engagement past in het cognitieve (expliciete) motivatiesysteem: het gaat hier om competentiemotivatie, zij werkt en geeft daarbij vele extra's om "competent" te kunnen zijn (d.w.z. om zo goed mogelijk te kunnen helpen).
- 15
- Relatie met spiritualiteit:
De relatie tussen haar werk als voetreflextherapeute en spiritualiteit ligt in de praktische sfeer, nl. door het praktisch toepassen van haar spirituele kennis kan zij mensen helpen.
9. Alzheimerstichting
- 20
- Motivatie:
Hilde is zeven jaar coördinatrice van de Alzheimerstichting geweest. Het bekleden van deze functie komt voort uit sympathie voor de stichting, welke weer gerelateerd kan worden aan de ziekte van haar moeder die aan Alzheimer leed. Het betreft hier een collectivistisch motief, immers het welbevinden van een groep (nl. Alzheimer patiënten) wordt hier
- 25
- nagestreefd. Batson stelt dat het hier vaak om groepen gaat waar wij zelf deel van uitmaken. Hoewel Hilde niet persoonlijk deel uitmaakt van deze groep, is zij hier op directe wijze bij betrokken geraakt door haar moeder die aan Alzheimer leed. Zij zegt zelf dat als haar moeder niet ziek zou zijn geworden zij waarschijnlijk ook geen coördinatrice zou zijn geweest.
- 30
- Motivatiesysteem:
Hilde wordt gemotiveerd voor deze vorm van sociaal engagement doordat zij het belangrijk vindt dat de Stichting in staat wordt gesteld om onderzoek te financieren t.b.v. jonge mensen die aan Alzheimer lijden. Deze vorm van sociaal engagement wordt dus door de behoefte aan competentie gemotiveerd, hetgeen valt onder het cognitieve (expliciete)
- 35
- motivatiesysteem.
- Relatie met spiritualiteit:
Er lijkt geen relatie met spiritualiteit te bestaan.
10. Hulp aan de buurvrouw
- 40
- Motivatie:
Hilde helpt haar buurvrouw gedurende twee jaar met aankleden. Het gaat hier primair om het welbevinden van een ander individu, hetgeen dus (volgens Batson) door altruïsme wordt gemotiveerd.
- Motivatiesysteem:
Deze vorm van sociaal engagement is vergelijkbaar met de zorg voor haar ouders (7), en past als zodanig in het sociale motivatiesysteem.
- 45
- Relatie met spiritualiteit:
Er lijkt geen relatie met spiritualiteit te bestaan.
- 50
- De motivatie van Hilde's sociaal engagement "in daden" kan als volgt worden samengevat in schema 3 (§2.3.2):

Schema 3: Motivatie van Hilde's sociaal engagement in daden

Thema's van Communion (McAdams e.a.)	Motivatie (Batson e.a.)	Sociaal Engagement (daden)	
		Indicatoren van Dekker	
		Netwerken	Deelname
Dialogo	egoïsme	4.spirituele cursussen 5.filmgroep 6.Tarot-groep	
Zorgen/Helpen	altruïsme		7.ouders 10. burenhulp
	altruïsme/ egoïsme		8.werk: voetreflexthera- peut en Thuiszorg
	collectivisme		9.Alzheimerstichting
Gemeenschap	egoïsme	5.filmgroep 6.Tarot-groep	

5 ➤ Sociaal engagement in woorden

11. Meeleven met de buren

- Motivatie:

10 Hilde toont medelijden met de buren wiens huis maar niet wordt verkocht. Deze vorm van sociaal engagement wordt gemotiveerd uit gevoelens van empathie.

- Motivatiesysteem:

Vanuit deze gevoelens van empathie past deze vorm van sociaal engagement in het sociale motivatiesysteem.

- Relatie met spiritualiteit:

15 Er lijkt geen relatie met spiritualiteit te bestaan.

12a. Milieuvervuiling

- Motivatie:

20 Hilde's bezorgdheid t.a.v. de vervuiling van het milieu wordt ingegeven door haar betrokkenheid bij "Moeder Natuur". Haar betrokkenheid bij de natuur is weer gerelateerd aan haar spiritualiteit: zij gebruikt geneeskrachtige mineralen bij haar spirituele therapieën, zij ervaart "de kracht van bloemen" en "de kracht van de natuur", zo heeft zij wel eens energie uit een boom "ontvangen" simpelweg door er tegenaan te gaan zitten. Bovendien vraagt zij "energie uit de kosmos" voor haar behandeling van patiënten, en mag er dan zelf een beetje van houden. Uit voorgaande kan geconcludeerd worden dat zij een sterke (spirituele) verbondenheid met de natuur voelt, en intense ervaringen heeft in de natuur. Hoewel zij dit niet letterlijk onder woorden brengt, baart de milieuvervuiling haar waarschijnlijk zorgen omdat zij bang is dat het evenwicht in de natuur onherstelbaar wordt verstoord: hiermee

- Motivatiesysteem:

30 Bezorgdheid om de natuur is hier níet het gevolg van expliciete cognitieve (rationele) motivatie, ook is het niet aannemelijk dat (biologische) driften hiertoe aanzetten. Tenslotte kan ook géén sociaal verwante motivatie geconstateerd worden. Wellicht is hier sprake van impliciete cognitieve motivatie: enerzijds gaat het nog steeds om het (cognitieve) doel dat het milieu niet vervuild moet worden, terwijl het tegelijkertijd gaat om een onbewust "weten" (d.w.z. zij voelt intuïtief aan dat milieuvervuiling fout is) dat niet tot stand komt t.g.v. rationele denkbeelden maar t.g.v. gevoelens en intuïtie.

- Relatie met spiritualiteit:

40 De relatie tussen deze vorm van sociaal engagement en spiritualiteit ligt in Hilde's "spirituele verbondenheid met de natuur", hetgeen zowel door ervaring als door ideologie ingegeven kan zijn.

12b. Materialisme

- Motivatie:

5 Hilde's verontwaardiging t.a.v. materialistisch gedrag wordt ingegeven door de scheve verhoudingen die het met zich meebrengt. Zij geeft af op het "belachelijke" bonussysteem, en ook het instituut kerk wordt geassocieerd met "het grote goudgebeuren" terwijl het ondertussen arme mensen in de kou laat staan. Zij ervaart dit als onrechtvaardig.

- Motivatiesysteem:

10 De motivatie voor deze verontwaardiging kan geplaatst worden in het (expliciete) cognitieve motivatiesysteem: Hilde motiveert op rationele wijze haar verontwaardiging en probeert op deze wijze betekenis te geven aan de (in haar ogen) scheve verhoudingen om haar heen.

- Relatie met spiritualiteit:

15 Tenslotte lijkt er geen directe relatie te bestaan tussen deze vorm van sociaal engagement en spiritualiteit: Hilde is een andergericht persoon en trekt zich het lot aan van de minder bedeeden in onze samenleving, haar verontwaardiging lijkt eerder persoonsgerelateerd te zijn dan een relatie met spiritualiteit te vertonen.

12c. Respect

- Motivatie:

20 Hilde hanteert de norm van respectvol omgaan met de medemens. Haar motivatie hiervoor komt voort uit eigen (negatieve) ervaringen waarbij anderen minder respectvol met Hilde zelf (en haar man) omgingen. Net als bij punt 12b (materialisme) spelen gevoelens van verontwaardiging een rol.

- Motivatiesysteem:

25 Om vergelijkbare redenen als bij (12b) kan de motivatie voor deze verontwaardiging geplaatst worden in het (expliciete) cognitieve motivatiesysteem.

- Relatie met spiritualiteit: geen

Het bovenstaande kan worden samengevat in het volgende overzicht (§2.3.2):

30 Schema 4: relatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement van Hilde

	Sociaal Engagement (SE)	Relatie SE met Spiritualiteit	Motivatie(systeem) van SE
Gevoelens			
1	echtgenoot	geen	sociaal
2	spirituele vriendin	ervaring van zielsverband (reïncarnatie)	sociaal
3	patiënten	ervaring van éénwording	onduidelijk
Daden			
4	spirituele cursussen	instrumenteel	biologisch cognitief (expliciet) sociaal
5	Filmgroep	instrumenteel	sociaal cognitief (expliciet)
6	Tarot-groep	instrumenteel	sociaal cognitief (expliciet)
7	zorg zieke ouders	geen	sociaal
8a	werk in Thuiszorg	geen	sociaal
8b	werk voetreflextherapeute	spirituele praktijk	cognitief (expliciet)
9	Alzheimerstichting	geen	cognitief (expliciet)
10	hulp aan buurvrouw	geen	sociaal
Woorden			
11	meeleven met burens	geen	sociaal
12a	milieuvervuiling	spirituele verbondenheid met de natuur	cognitief (impliciet)
12b	materialisme	geen	cognitief (expliciet)
12c	respect tav. medemens	geen	cognitief (expliciet)

Conclusie:

Resumerend kan gesteld worden dat spiritualiteit tot op bepaalde hoogte geïntegreerd is in Hilde's sociaal engagement, maar soms lijkt het er ook los van te staan. Zelf zegt zij expliciet dat er volgens haar geen enkele relatie bestaat tussen haar sociaal engagement (waarmee zij meer de "vrijwilligers sfeer" bedoelt) en haar spiritualiteit, zij vindt dit meer een onderdeel van haar "menzijn".

Na analyse worden er toch verschillende relaties tussen sociaal engagement en spiritualiteit gevonden. Zo bestaat er een instrumentele relatie tussen sociaal engagement en spiritualiteit doordat zij diverse vormen van sociaal engagement t.b.v. (de ontwikkeling en "uitwisseling" van) haar eigen spiritualiteit nodig heeft. Daarnaast is er een praktische relatie tussen sociaal engagement en spiritualiteit gevonden, nl. in haar werk als voetreflextherapeute waar zij haar spirituele inzichten in praktijk brengt. Bovendien wordt er ook een verband tussen sociaal engagement en spiritualiteit in haar (spirituele) ervaring van verbondenheid met de natuur gevonden die tot uitdrukking komt in haar bezorgdheid om de milieuvervuiling. Tenslotte wordt een relatie tussen sociaal engagement en spiritualiteit gevonden in de (ziels)verbondenheid die zij ervaart in haar relatie met een vriendin en (soms) in het gevoel van éénwording met haar patiënten. Bij de overige vormen van sociaal engagement wordt geen relatie met spiritualiteit geconstateerd, maar lijkt er eerder sprake te zijn van een sterke andergerichtheid die haar motiveert tot dit sociaal engagement. In hoeverre deze "andergerichtheid" beïnvloed wordt door haar spiritualiteit is niet duidelijk, maar deze kan onbewust te maken hebben met de reeds genoemde gevoelens van (spirituele) verbondenheid met "anderen".

7.2.4 Onderzoeksvraag 4: methode McAdams

4a. Welke methode van analyse (Ganzevoort resp. McAdams resp. Pieper) is het meest geschikt om de inhoudelijke onderzoeksvragen (1 t/m 3) te kunnen beantwoorden?

4b. Levert de gehanteerde methode van interviewen (kwalitatief, face-to-face) en dataverzameling (half gestructureerde vragenlijst in combinatie met biografisch narratief) de beoogde informatie?

In het hiernavolgende wordt alleen ingegaan op (een deel van) onderzoeksvraag 4a, gericht op de methode McAdams, omdat de methode McAdams specifiek gerelateerd is aan het interview van Hilde. Onderzoeksvraag 4a zal in zijn geheel beantwoord worden (d.w.z. er zal een keuze gemaakt worden uit de verschillende analysemethoden) in hoofdstuk 9.

Het antwoord op onderzoeksvraag 4b wordt, omdat bij elk interview dezelfde methode van interviewen en dataverzameling wordt gehanteerd, in algemene zin beantwoord in hoofdstuk 9 om herhalingen te voorkomen.

De methode McAdams is zeer duidelijk. Deze geeft eenduidige handvatten om een narratief interview nauwkeurig en gedetailleerd te analyseren. Door het zoeken van stukken tekst waarmee elk kenmerk van het levensverhaal wordt geïllustreerd wordt langzaam maar zeker de identiteit van de respondent beschreven. Een opmerking van praktische aard is dat de methode niet bovenmatig veel tijd kost, maar tegelijkertijd wel gedegen lijkt, m.a.w. tijd gaat niet ten koste van kwaliteit. Wat toegevoegd zou kunnen worden aan de methode is een check of alle tekst al dan niet voorkomt in de analyse: n.b. als er te grote stukken tekst ontbreken zou bekeken moeten worden waar deze stukken betrekking op hebben en of er niets vergeten is. Wat wel opvalt aan deze methode, die ontworpen is voor het narratieve interview, is dat weliswaar de structuur van het narratief goed in kaart wordt gebracht echter voor de beantwoording van de onderzoeksvragen 1 t/m 3 wordt slechts een beperkt gedeelte van de analyse gebruikt:

- Onderzoeksvraag 1a/1b: het in kaart brengen van Hilde's spiritualiteit volgt slechts gedeeltelijk uit de analyse, het geeft geen compleet beeld

- Onderzoeksvraag 2a/2b: het in kaart brengen van Hilde's levenshouding (2a) en sociaal engagement (2b) volgt direct uit de thema's van Agency&Communion in analysestap 3.

- Onderzoeksvraag 3: de motivering van Hilde's sociaal engagement en de relatie daarvan met spiritualiteit volgt niet direct uit de analyse volgens McAdams. Hiervoor moet eigenlijk een aparte analyse gedaan worden die los staat van de methode McAdams. Deze aparte analyse komt tot uitdrukking in schema's 3 en 4 (§7.2.3).

5

Conclusie:

Bij de methode McAdams wordt slechts een deel van alle analyses gebruikt voor de beantwoording van de inhoudelijke onderzoeksvragen 1 t/m 3. Bovendien kunnen niet alle onderzoeksvragen beantwoord worden m.b.v. de methode McAdams. Het is de vraag of zo'n gedetailleerde narratieve analyse nodig is voor de beantwoording van de onderzoeksvragen, wellicht kan dit efficiënter en kan gebruik worden gemaakt van de voor dit onderzoek nuttige delen, zoals de thema's van Agency&Communion.

15

8. Analyse Dorien volgens methode Pieper en beantwoording onderzoeksvragen

Voor de analyse van het interview van Dorien wordt niet, zoals bij de vorige interviews, gebruikt gemaakt van een narratieve analysemethode. Er is gekozen voor de methode zoals gebruikt door Pieper in zijn promotie-onderzoek "God gezocht en gevonden?" uit 1988. Overeenkomsten tussen dit onderzoek en Piepers onderzoek betreffen de persoonlijke situaties waarin beide zich begeven, het in kaart brengen van religiositeit resp. spiritualiteit, en de zoektocht naar onderliggende motieven. In Piepers onderzoek werd gebruik gemaakt van een fenomenologische methode welke gestuurd wordt door de vraagstelling. Deze sturing door de vraagstelling is juist hetgeen ontbrak bij de twee reeds gebruikte methodes van resp. Ganzevoort en McAdams, welke zich richten op de narratieve structuur van een levensverhaal. De analyse en verwerking van "de methode Pieper" bestaat uit de volgende stappen⁶⁰:

1. Reductie van het interview
2. Categorisering van de informatie
3. Consensusinterpretatie

N.b. stappen 1 en 2 worden in §8.1 nader omschreven en vervolgens praktisch toegepast in de analyse van het interview van Dorien. Op basis hiervan wordt in §8.2 stap 3 uitgewerkt waarna de onderzoeksvragen beantwoord kunnen worden.

20

8.1 Theorie van analyse en praktische toepassing

8.1.1 Reductie

De afgenomen interviews worden letterlijk uitgetypt, en gereduceerd tot hanteerbare proporties (bijlage 4A). Hiertoe worden door een drietal ter zake deskundige beoordelaars onafhankelijk van elkaar de voor hen relevante passages geselecteerd. Op deze wijze worden irrelevante en non-informatieve passages overgeslagen, en van elkaar overlappende passages slechts één versie gekozen⁶¹.

N.b. deze werkwijze is gevolgd in het interview van Dorien, echter de relevante passages zijn niet door drie maar door twee beoordelaars geselecteerd, nl. door Berghuijs en mijzelf. De geselecteerde passages bleken nagenoeg overeen te komen, er was niet veel aanleiding tot discussie.

8.1.2 Categorisering

De geselecteerde passages worden geordend volgens een categorieënstelsel. Iedere relevante passage wordt ondergebracht in één van deze categorieën, welke geordend worden in een chronologische en/of logische volgorde⁶². De categorieën die gekozen zijn voor dit onderzoek worden gestuurd door de onderzoeksvragen en luiden als volgt:

1. de persoon (onderzoeksvraag 1a)
2. spiritualiteit (onderzoeksvraag 1b), zoveel mogelijk ingedeeld volgens de dimensies van Glock&Stark (§2.1)
3. sociaal engagement (onderzoeksvraag 2b), waarbij in de subcategorieën/samenvatting de motivatie van sociaal engagement en de relatie daarvan met spiritualiteit (onderzoeksvraag 3) tot uitdrukking komt
4. de motivationele thema's van McAdams (onderzoeksvraag 2a)

45

Berghuijs en ikzelf hebben deze methode onafhankelijk van elkaar toegepast op het interview van Dorien. Nadat beide beoordelaars het interview op eigen wijze hadden gecategoriseerd en met elkaar vergeleken, werd naar een gezamenlijke definitieve versie

⁶⁰ Pieper, 1988, 43-48

⁶¹ Pieper, 1998, 43-44

⁶² Pieper, 1998, 44-45

toegewerkt, hetgeen op sommige punten aanleiding tot enige discussie gaf, echter het lukte uiteindelijk wel om een definitieve categorisering te maken waar we het allebei mee eens waren. De categorisering ziet er uiteindelijk als volgt uit (bijlage 4b):

Categorieën	Subcategorieën	Samenvatting
1. PERSOON		
1.1 Biografie		
1.2 Significante anderen	De familie (algemeen)	Dorien voelt zich verantwoordelijk als oudste nicht
	Ouders	Getrouwd Christelijk, wars van spiritualiteit
	Moeder	Onderdrukt spiritualiteit
	Opa en oma	Dorien is begaan met hen
	Vriendinnen	Uitgaan en vakantie
1.3 Belangrijke gebeurtenis/gegeven	Bijbaan psychologenpraktijk	Spontane beslissing
	Studiekeuze	Brede studie, houdt mogelijkheden open
	Kankergen in de familie	Dorien wil niet weten of ze erfelijk belast is
	Verkrachting teamgenootje	Nare gebeurtenis
	Spiritualiteit	Niet met ouders bespreekbaar
1.4 Zelfbeeld	Neemt weloverwogen beslissingen	
	Goede dingen komen aanwaaien	
	Introvert/verlegen	
	Afwachtend	
	Sociaal	
	Vindt alles leuk, kiezen is moeilijk	
	Gevoelig/hard	
	Luistert naar gevoel	
2. SPIRITUALITEIT		
2.1 Ontwikkeling	Trigger	In gang gezet door vriendin+moeder
	Gevolgen ontwikkeling	Bewustwording
		Zelfbeeld
2.2 Ideologie	t.a.v. religie	traditie, regeltjes, gebruiken: door mensen gemaakt, deze missen de kern Christelijk geloof niet te letterlijk nemen
	t.a.v. spiritualiteit	Je bent op aarde om te leren/groeien
		Spiritualiteit is de gemene deler van alle religies, de kern
		Ongrijpbaar, niet tastbaar, gevoel
		Niet paranormaal
		Niet institutioneel
		Toeval bestaat niet
		Leren en reïncarneren
		Betekenis zoeken achter ogenschijnlijk gewone dingen
		Gidsen en engelen
		Ontwikkeling zonder einde/einddoel
		Chakra's: verbondenheid met aarde
		Astrologie: is eigen interpretatie
		Antwoorden vindt je in jezelf
		Positief denken
Invloed op gedrag, psychologie		
Christelijk geloof niet te letterlijk nemen		

2.3 Ervaringen	Voorgevoel	
	Dromen	
	Chakra's	
	Vrienden uit vorige levens	
	Entiteiten	
2.4 Activiteiten	Welke activiteiten	Paranormaalbeurs
		Aurafoto
		Reading
		Christalmassage
		Acupunctuur
		Spiritueel internetforum
		Boeken en tijdschriften
		Informatie op internet zoeken
		Uitleg dromen
		Meditatie
		Bidden
		Wensen voor toekomst: masseren met energie, Reiki
	Motivatie voor activiteiten	Voor meditatie
		Voor informatie opzoeken
		Voor bezoek paranormaalbeurs
Voor kerkbezoek		
Gevolgen van activiteiten	Van reïncarnatie	
	Van precognitie	
	Niet op zoek naar vorige levens	
3. SOCIAAL ENGAGEMENT		
3.1 Netwerken	Familie	
	Vriendinnen: uitgaan en vakantie	
	Sport: hockey	
	Delen spiritualiteit met anderen	
	Bezoek aan spiritueel forum	
	Kerkbezoek	
3.2 Vrijwilligerwerk	Hockey	
	Wensen, intenties	
	Geen politieke activiteit	
3.3 Houding tov. Maatschappij	Hardheid	
	Invloed media	
	Amerika als voorbeeld	
	Goede sociale voorzieningen	
	Zorgen over mensen die schulden maken	
	Overgangsfase	
	Er "moet" teveel	
3.4 Wens iets te veranderen aan de maatschappij	Meer eerlijkheid	
	Meer rechtvaardigheid	
	Meer meevoelendheid	
3.5 Relatie met spiritualiteit	Via verbondenheid	
	Spiritualiteit relativeert de druk vanuit de maatschappij	
4. THEMA'S VAN AGENCY & COMMUNION		
AGENCY		
4.1 Zelfoverwinning	sterker maken van het Zelf door overwinnen verlegenheid	
	zelfbewustzijn vergroten door spiritualiteit	
4.2 Prestatie		
4.3 Status		
4.4 Empowerment		
COMMUNION		
4.5 Liefde/Vriendschap		
4.6 Dialoog	verkrachting teamgenootje wordt gedeeld met drie vriendinnen	
	delen spiritualiteit met vriendinnen	

	spiritueel internetforum
4.7 Zorgen/helpen	toont bezorgdheid t.a.v. opa/oma
	toont intentie om vrijwilligerswerk te doen
	verplicht vrijwilliger bij hockey
4.8 Gemeenschap	onderdeel van het gezin
	Hockey
	vakantie en uitgaan met vriendinnen
	hechte familie moeder, minder hecht bij vader
	spiritueel internetforum
	gaat stemmen

8.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen

5 Volgens stap 3 van de methode Pieper (consensusinterpretatie) wordt de informatie uit het interview geïnterpreteerd aan de hand van een aantal interpretatievragen, welke door meerdere interpretatoren onafhankelijk van elkaar worden beantwoord. Uitgaande van de door de individuele interpretatoren geleverde interpretaties wordt vervolgens in onderlinge discussie een "consensusinterpretatie" opgesteld, een soort samenvoeging van individuele interpretaties⁶³. Conform deze procedure zijn voor het interview van Dorien de interpretatievragen gelijk gesteld aan de onderzoeksvragen (hfst.1), waardoor de beantwoording van de onderzoeksvragen samenvalt met stap 3 (consensusinterpretatie) van de methode Pieper. In de praktijk zijn de onderzoeksvragen gedeeltelijk in consensus beantwoord en (om praktische redenen) gedeeltelijk door mijzelf alleen. De resultaten worden in het hiernavolgende gepresenteerd:

8.2.1. Onderzoeksvraag 1: Ongebonden Spiritualiteit

1a. Wat zijn de belangrijkste biografische kenmerken van de persoon? en als onderdeel daarvan:

1b. Wat zijn de kenmerken van zijn/haar (ongebonden) Spiritualiteit?

Onderzoeksvraag 1a: voor de beantwoording van deze vraag wordt verwezen naar §5.3, waarin Dorien wordt geïntroduceerd d.m.v. een korte biografie. Dorien's biografie is het directe resultaat van de analyse volgens Pieper stap 2 (§8.1.2), zie bijlage 4B onderdeel 1.1.

Onderzoeksvraag 1b: de kenmerken van Dorien's spiritualiteit volgen uit de analyse volgens Pieper stap 2 (§8.1.2), zie bijlage 4B onderdeel 2 "Spiritualiteit":

- Ontwikkeling spiritualiteit

Dorien is toen zij veertien jaar was via de moeder van een vriendin in contact gekomen met de paranormale wereld. Hierdoor ging zij o.a. actief paranormaalbeurzen bezoeken en verschillende vormen van spiritualiteit uitproberen. Thuis kan zij tot haar spijt haar spiritualiteit niet bespreken omdat haar ouders christelijk zijn en spiritualiteit met de "verkeerde kant" associëren.

- Spirituele ideologie

Dorien heeft een veelzijdige spirituele ideologie die zij goed onder woorden kan brengen. Ten eerste is spiritualiteit volgens haar de kern, d.w.z. het gemeenschappelijke element, van alle religies en levensovertuigingen. Alles wat daar omheen zit (regels, gebruiken) is door mensen verzonnen en verschilt per geloofsovertuiging. Spiritualiteit is voor iedereen weer anders, het is ongrijpbaar maar altijd en in alles aanwezig, de zesde dimensie, het "onderbuikgevoel". Iedereen ziet in spiritualiteit wat hij/zij er zelf van maakt, het is dus per definitie individueel. Spiritualiteit is niet hetzelfde als het paranormale: het paranormale ligt meer in het contact hebben met de geesten, engelen en/of entiteiten.

⁶³ Pieper, 1998, 46-47

Mensen zijn op aarde zijn om te leren: mensen groeien/leren door gebeurtenissen in hun leven en reïncarneren om als nieuw persoon weer door te leren, het leven op aarde is dus een groeiproces zonder einde. Toeval bestaat dan ook niet, alles gebeurt met een doel, daarom probeert Dorien dan ook betekenis te zoeken achter ogenschijnlijk gewone gebeurtenissen. Als iemand "klaar" is met groeien dan kan deze "gids" worden voor de mensen op aarde. Gidsen of "lichtwezens" helpen mensen met het zoeken naar antwoorden in zichzelf, zonder invloed van buitenaf. Gidsen helpen andere mensen in het onbewuste, d.w.z. zij sturen mensen in een bepaalde richting. Gidsen helpen mensen, zodat zij ook weer andere mensen kunnen helpen. Op die manier staat alles met elkaar in verbinding. Dorien typeert dit met het "domino-effect": de ene gebeurtenis brengt de volgende gebeurtenis weer teweeg, etc. etc. tot in het oneindige.

Tenslotte spreekt leven in het "hier en nu" Dorien aan: chakra's zorgen ervoor dat je verbonden bent met het hier en nu en dat je met je beide benen op de grond staat.

15 • Spirituele ervaringen

Dorien heeft diverse spirituele ervaringen gehad. Zo heeft zij verschillende gebeurtenissen voorzien door voorgevoelens en voorspellende dromen. Bovendien heeft zij soms het gevoel mensen te herkennen uit vorige levens. Zij ziet energie in de vorm van kleuren, en voelt, ruikt en hoort de aanwezigheid van entiteiten in haar kamer.

20

• Consequenties spiritualiteit ⁶⁴

Door de ontwikkeling van Dorien's spiritualiteit werd zij zich meer bewust van haar persoonlijke eigenschappen (karakter) en haar mogelijkheden: haar zelfbeeld veranderde o.i.v. haar spirituele ontwikkeling, zij werd zich meer bewust van haar omgeving en hoe zij daarmee omging, en van hetgeen zij wil bereiken in haar leven. Bovendien heeft spiritualiteit invloed op haar levenshouding, zo is zij o.i.v. spiritualiteit positiever gaan denken en zij durft haar gevoelige kant, die zij o.i.v. de buitenwereld wat had weggestopt, weer te laten zien

25

• Spirituele praktijk

Dorien bezoekt paranormaalbeurzen waar zij experimenteert met de mogelijkheden. Zo laat zij een aurafoto maken, een reading doen en ondergaat een kristalmassage. Voor allergie aan haar luchtwegen bezoekt zij een acupuncturist. Zij mediteert om haar gedachten leeg te maken voor het slapen. Soms bidt zij. Verder bezoekt zij soms een spiritueel internetforum om van gedachten te wisselen, en Googled wel eens informatie op het internet . Bovendien leest zij wel eens (maar niet te veel) spirituele tijdschriften en boeken. In de toekomst wil zij misschien nog leren masseren met energie, bijv. een cursus Reiki.

35

Samenvatting:

Dorien heeft een (bijna magisch) wereldbeeld, waarin zij achter alles (ook de gewone dingen) betekenis zoekt. Twee zaken vallen op: de rol van het "het zesde zintuig" in haar leven en het bewustzijn van de "vierde dimensie". Met het "zesde zintuig" wordt haar sterk ontwikkelde intuïtie bedoeld, waardoor zij zich duidelijk laat leiden bij belangrijke beslissingen maar ook bij de alledaagse zaken. Bovendien kan zij met haar intuïtie bepaalde gebeurtenissen "voorzien", zij heeft er voorgevoelens over. Met de "vierde dimensie" wordt bedoeld dat ze zich sterk bewust is van het "niet-zichtbare", in de vorm van gidsen en engelen, entiteiten, vrienden uit "vorige levens" etc.. Spiritualiteit is voor Dorien een levenshouding en vertaalt zich in een bewuste omgang met anderen en een positieve insteek. Weinig dingen worden gepland, dat is ook niet nodig want veel goede dingen komen gewoon aanwaaien.

50

⁶⁴ Zoals in §2.1 reeds opgemerkt dekt de consequentiële dimensie van spiritualiteit een iets andere lading dan de consequentiële dimensie van religiositeit zoals bedoeld door Glock&Stark

8.2.2 Onderzoeksvraag 2: Sociaal Engagement

2a. Welke levenshouding heeft hij/zij (t.a.v. Zelf, Anderen, en de Maatschappij in zijn algemeenheid)? En in het verlengde daarvan:

2b. Waaruit bestaat concreet zijn/haar Sociaal Engagement?

5

Onderzoeksvraag 2a: De beantwoording van onderzoeksvraag 2a volgt uit de analyse volgens Pieper stap 2 (§8.1.2), zie bijlage 4b onderdeel 4 "Thema's van Agency&Communion" en onderdeel 3.4 "Maatschappij". De thema's van Agency&Communion worden inhoudelijk toegelicht in §2.2.1.3. De levenshouding van Dorien wordt als volgt in schema 1 (zie ook §2.2.2) weergegeven:

10

Schema 1: Levenshouding Dorien

MOTIVATIONELE THEMA'S VAN McADAMS e.a.	
Agency	
Zelfoverwinning	1.sterker maken van het Zelf door overwinnen verlegenheid 2.zelfbewustzijn vergroten door spiritualiteit
Status	
Prestatie	
Empowerment	
Communion	
Liefde/Vriendschap	3.vriendinnen
Dialogoog	4.verkrachting teamgenootje wordt gedeeld met drie vriendinnen 5.delen spiritualiteit vriendinnen 6. spiritueel internetforum *
Zorgen/Helpen	7.bezorgdheid t.a.v. opa/oma 8.gaaf eten bij opa/oma 9.intentie om vrijwilligerswerk te doen 10.verplicht vrijwilliger bij hockey
Gemeenschap	6.spiritueel internetforum * 11.gezin 12.familie moeder 13.hockeyvereniging 14.vriendinnen 15.maatschappij: (a) gaat stemmen, (b) zorgen over hardheid maatschappij, (c) vindt goede sociale voorzieningen voor minder bedeelden belangrijk, (d) bezorgdheid over mensen die schulden maken, (e) vindt individualisme geen goede ontwikkeling

* Sociaal Engagement via het "internetforum" valt onder twee thema's nl. Dialogoog en Gemeenschap en heeft onder beide thema's hetzelfde nummer gekregen (nr. 6).

15

Het is duidelijk dat in Dorien's leven de nadruk ligt op thema's van Communion (andergericht). Een thema van Agency (zelfgericht) dat wél voorkomt in Dorien's verhaal betreft het thema Zelfoverwinning, waarbij het gaat om het overwinnen van haar verlegenheid en om zelfbewuster in het leven te staan.

20

De thema's van Communion (welke samenvallen met "sociaal engagement") komen op diverse wijzen tot uitdrukking. Communion komt o.a. naar voren in diverse vriendschappen met vriendinnen, hoewel er niet één specifieke vriendin of één speciale band genoemd wordt (thema Liefde/Vriendschap). Ook deelt zij ingrijpende gebeurtenissen (verkrachting teamgenootje) en spiritualiteit met vriendinnen. Andere contacten om haar spiritualiteit mee te delen zoekt zij via een spiritueel internetforum, hoewel dit medium niet zo heel belangrijk is voor haar (thema Dialogoog). Het spirituele internetforum en haar vriendinnengroep komt tevens terug onder het thema Gemeenschap, hierdoor maakt zij onderdeel uit van een

25

groter verband. Het thema Gemeenschap speelt een hoofdrol in Dorien's leven doordat zij deel uitmaakt van diverse duurzame en hechte verbanden, w.o. het gezin en familie en de hockeyvereniging. Daarnaast heeft zij een uitgebreid netwerk van vriendinnen, en neemt soms deel aan een spiritueel internetforum. Zij toont zich onderdeel van de maatschappij door te gaan stemmen. Bovendien toont zij grote betrokkenheid en bezorgdheid t.a.v. de

30

5 harde maatschappij waarin wij leven en is begaan met mensen die daar de dupe van worden. Zij vindt dat minder bedeelden beter moeten worden opgevangen en vindt daarom de individualisering van de maatschappij geen goede ontwikkeling. Tenslotte wordt het thema Zorgen/Helpen (in bescheiden mate) vertegenwoordigd door de bezorgdheid die zij toont t.a.v. haar opa en oma, en de intentie om in de toekomst vrijwilligerwerk te gaan doen. De thema's van Communion worden verder uitgebreid toegelicht bij de beantwoording van onderzoeksvraag 2b, en worden hier dus verder niet inhoudelijk besproken om herhalingen te voorkomen.

10 Conclusie:

Dorien's levenshouding is sterk op anderen gericht. Het thema "Gemeenschap" is zeer sterk vertegenwoordigd in haar leven, d.w.z. zij is geworteld in diverse hechte en minder hechte sociale verbanden. Zij heeft veel vriendinnen, deelt ook haar spiritualiteit met (sommigen van) hen, gaat met hen uit en op vakantie, en maakt onderdeel uit van verschillende hechte sociale verbanden (gezin, familie, hockey). Bovendien toont zij zichzelf als onderdeel van het grote geheel (de maatschappij) in haar bezorgdheid om diverse negatieve ontwikkelingen in de maatschappij en om het lot van minder bedeelden.

20 Onderzoeksvraag 2b: Het concrete sociaal engagement van Dorien wordt weergegeven onder de thema's van Communion uit schema 1. Deze kunnen onderverdeeld worden in woorden, gevoelens en daden, hetgeen als volgt wordt geschematiseerd in schema 2 (§2.2.2):

Schema 2: Concreet sociaal engagement Dorien

Motivationale thema's van COMMUNION (McAdams)	Sociaal Engagement*				
	woorden (cognities)		gevoelens (emoties)	daden (handelingen)	
	Indicatoren van Dekker				
	normen	betrokkenheid	vertrouwen	netwerk	deelname
Liefde/Vriendschap			3.vriendinnen		
Dialogoog				4.verkrachting teamgenootje gedeeld met vriendinnen 5.delen spiritualiteit vriendinnen 6. spiritueel internetforum	
Zorgen/Helpen		7. bezorgdheid t.a.v. opa/oma 9. intentie om vrijwilligerswerk te doen			8.eten bij opa/oma 10.verplicht vrijwilliger bij hockey
Gemeenschap	15e. individualisme geen goede ontwikkeling	15b. harde maatschappij 15c. sociale voorzieningen 15d.bezorgd over mensen met schulden		11. gezin 12. familie 13.hockey 14.vriendinnen 6.spiritueel internetforum	15a.stemmen

25 * N.b. de nummering correspondeert met de nummers uit schema 1

➤ Sociaal engagement in woorden:

Dorien toont duidelijk sociaal engagement in woorden. Zo vindt zij dat de individualisering van de maatschappij (schema 2, punt 15e) geen goede ontwikkeling is o.a. omdat mensen

met problemen t.g.v. de individualisering minder dan voorheen kunnen terugvallen op grotere sociale verbanden. De maatschappij is aan het verharden (schema 2, punt 15b), bij een recessie worden mensen zomaar ontslagen en maken mensen schulden (schema 2, punt 15d), daarom is een goed stelsel van sociale voorzieningen (schema 2, punt 15c) belangrijk

5

Naast deze bezorgdheid t.a.v. enkele maatschappelijke problemen, geeft Dorien aan om in de toekomst vrijwilligerswerk te gaan doen (schema 2, punt 9), echter momenteel heeft zij andere prioriteiten. Dichter bij huis toont zij sociaal engagement door de bezorgdheid t.a.v. haar opa en oma die wat problemen hebben (schema 2, punt 7).

10

➤ Sociaal engagement in gevoelens:

Dorien toont sociaal engagement in gevoelens t.a.v. de vriendschap (thema Liefde/Vriendschap) die zij voelt t.a.v. diverse "vriendinnen" (schema 2, punt 3). De vriendschappen worden niet met zoveel woorden uitgedrukt in gevoelens, maar meer in de functionele relatie die zij daarmee heeft (vriendinnen voor spiritualiteit, vriendinnen voor uitgaan en vakantie, vriendinnen voor hockey etc.). Omdat het hier echter gaat om vriendschap, wordt aangenomen dat "gevoelens van vriendschap" hier een rol spelen.

15

➤ Sociaal engagement in daden:

Naast sociaal engagement in woorden toont Dorien duidelijk sociaal engagement in daden. Dit komt m.n. tot uitdrukking in het thema Gemeenschap in de vorm van de sociale verbanden waar zij deel van uit maakt. Zo maakt zij in haar directe omgeving deel uit van een hecht gezin (schema 2, punt 11) en heeft een sterke band met de rest van de familie (schema 2, punt 12). Zij speelt al dertien jaar hockey (schema 2, punt 13) en heeft verschillende vriendinnen (schema 2, punt 14). Wat "verder weg van huis" maakt zij deel uit van een spiritueel internetforum (schema 2, punt 6) en geeft er blijk van dat zij zich onderdeel van de maatschappij voelt door te gaan stemmen (schema 2, punt 15a). In relatie met sociaal engagement in het thema Gemeenschap staat haar sociaal engagement in de vorm van Dialoog, welke ligt in de sfeer van netwerken met het spirituele internetforum, (spirituele) vriendinnen, en het verwerken van een nare ervaring (verkrachting teamgenootje) met vriendinnen.

25

30

Tenslotte toont Dorien op bescheiden wijze sociaal engagement in daden onder het thema Zorgen/Helpen, nl. in de vorm van de bezoeken bij haar opa en oma (schema 2, punt 8) hetgeen wellicht in relatie staat haar bezorgdheid voor hen (schema 2, punt 7). Ook komt dit thema enigszins tot uitdrukking door haar "vrijwilligerswerk" bij de hockeyclub, hoewel dit van verplichte aard is.

35

Conclusie:

Uit bovenstaande uiteenzetting volgt dat Dorien duidelijk sociaal engagement toont in woorden en daden en (in bescheiden mate) sociaal engagement in gevoelens. Haar sociaal engagement in daden is vooral gericht op de directe omgeving (hetgeen vooral tot uitdrukking komt in een uitgebreid sociaal netwerk waarvan zij onderdeel uitmaakt zoals het gezin, de familie, de hockeyvereniging, vriendinnen), terwijl haar sociaal engagement in woorden vooral gericht is op "de maatschappij" (hetgeen tot uitdrukking komt in haar bezorgdheid om de verharding en individualisering van de maatschappij en de gevolgen daarvan). Resumerend kan geconstateerd worden dat sociaal engagement een zeer grote rol speelt in Dorien's leven:

45

- Zij investeert veel tijd en energie in sociale relaties
- Zij toont zich bezorgd om haar grootouders
- Zij toont bezorgdheid/betrokkenheid t.a.v. maatschappelijke vraagstukken
- Thema's van Agency (zelfgericht) zijn duidelijk minder vertegenwoordigd in haar levensverhaal dan thema's van Communion (andergericht)

50

Een thema dat nog niet zo sterk is uitgewerkt in Dorien's leven is het thema Liefde/Vriendschap, n.b. zij heeft wel veel vriendinnen maar er lijkt geen sprake te zijn van zeer intense vriendschappen. Ook het thema Zorgen/Helpen is niet sterk aanwezig, n.b. het

55

“vrijwilligerwerk” bij de hockeyclub gaat samen met het lidmaatschap en is dus verplicht. Verder toont zij wel de intentie om in de toekomst vrijwilligerwerk te gaan doen echter het is er nog niet van gekomen.

5 **8.2.3 Onderzoeksvraag 3: Motivatie**

3. Is ongebonden spiritualiteit (bijv. ideeën, overtuigingen) een motivatiebron voor sociaal engagement? En om welke spirituele motieven gaat het dan?

10 Het antwoord op deze onderzoeksvraag volgt uit schema 2 (§8.2.2: concreet sociaal engagement) en uit topics 5/6 van het originele interview (bijlage 4a) waarin gevraagd wordt naar motivatie van sociaal engagement en de relatie daarvan met spiritualiteit (zie ook bijlage 4b, onderdeel 2.2 en 3.5). In het hiernavolgende wordt per vorm van sociaal engagement, zoals dit naar voren kwam uit onderzoeksvragen 2a/2b, ingegaan op de mogelijke relatie hiervan met spiritualiteit. Achtereenvolgens worden beschreven:

- 15
- de motivatie die de respondent zelf geeft voor de betreffende vorm van sociaal engagement (voor sociaal engagement “in daden” wordt de motivatie getypeerd volgens de categorieën van Batson (§2.3.1.2)).
 - het fundamentele motivatiesysteem (§2.3.1.1) van waaruit bovenstaande motivatie het beste verklaard kan worden (met de bedoeling om deze motivatie in de theorie te

20

 - de relatie die de onderzoeker signaleert tussen spiritualiteit en sociaal engagement

➤ **Sociaal engagement in gevoelens**

25 3. Vriendinnen

- Motief:

Dorien heeft een groot netwerk van vriendinnen. Hoewel de aard van deze vriendschappen vooral in functionele zin wordt gemotiveerd (vriendinnen om spiritualiteit mee te delen, vriendinnen van hockey waarmee o.a. een nare ervaring wordt gedeeld, vriendinnen om mee

30 op vakantie en uit te gaan) lijkt deze functionaliteit in het “delen” van ervaringen en/of activiteiten te liggen. Hoewel Dorien dit niet met zoveel woorden zegt, is het voor de hand liggend dat in deze vriendschappen (naast het functionele karakter) gevoelens van vriendschap een rol spelen.

- Motivatiesysteem:

35 De vriendschappen op zich passen, los van hun functionele karakter, in het sociale motivatiesysteem, het gaat hier om de behoefte aan positieve en interpersoonlijke relaties. De functionele relatie van deze vriendschappen worden in het hierna volgende verder toegelicht onder nummer 4, 5 en 14.

- Relatie met spiritualiteit:

40 Op het eerste gezicht bestaat er geen relatie tussen Dorien’s vriendschappen met diverse vriendinnen en haar spiritualiteit. Het is echter mogelijk dat haar sociale relaties in zijn algemeenheid voorkomen uit haar “gevoel van verbondenheid met andere mensen”. Het betreft hier meer een indirecte (ideologische) relatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement : vanuit dit gevoel van verbondenheid zouden ál haar sociale relaties verklaard

45 kunnen worden. Het is de vraag of dit het geval is.

➤ **Sociaal engagement in daden**

50 4. Verkrachting teamgenootje delen met vriendinnen

- Motief:

Een nare gebeurtenis wordt gedeeld met vriendinnen. Het betreft hier een wisselwerking: enerzijds wordt het eigenbelang gediend doordat zij haar gevoelens kan delen met vriendinnen, anderzijds wordt het belang van de vriendin gediend omdat deze haar gevoelens bij Dorien kwijt kan. Waarschijnlijk is dat deze vorm van sociaal engagement in de

eerste plaats dient om Dorien's eigen gevoelens te verwerken, waarmee we volgens Batson uitkomen op egoïstisch gemotiveerd sociaal engagement.

- Motivatiesysteem:

5 De motivatie om een dergelijke gebeurtenis te delen met vriendinnen kan verklaard worden vanuit het cognitieve (expliciete) motivatiesysteem: het gaat hier om het kunnen plaatsen en verwerken van deze gebeurtenis (betekenisgeving).

- Relatie met spiritualiteit:

De relatie met spiritualiteit kan niet direct gelegd worden.

10 5. Delen van spiritualiteit met vriendinnen

- Motief:

Hier geldt een soortgelijke redentatie als bij (4): het betreft een wisselwerking van belangen, echter het is waarschijnlijk dat het ergens kwijt kunnen van de eigen spiritualiteit voorop staat, waarmee we volgens Batson uitkomen op egoïstisch gemotiveerd sociaal engagement.

15

- Motivatiesysteem:

De motivatie van het delen van spiritualiteit ligt (hoewel niet met zoveel woorden gezegd) waarschijnlijk in de behoefte om spirituele inzichten (kennis) te delen: deze motivatie past in het cognitieve (expliciete) motivatiesysteem.

- Relatie met spiritualiteit:

20 Deze vorm van sociaal engagement heeft een instrumentele relatie met haar spiritualiteit: Dorien heeft deze vriendschappen o.a. nodig om haar eigen spirituele behoeften te bevredigen.

25 6. Spiritueel internetforum

- Motief:

Het bezoeken van een spiritueel internetforum wordt gemotiveerd vanuit de "goede bedoelingen" die zij heeft met het plaatsen van berichten. Het mes snijdt hier aan twee kanten: enerzijds kunnen de andere cursisten als klankbord dienen, anderzijds vervult zij wellicht dezelfde rol voor anderen, dus dient zij hiermee een groter (hoewel niet algemeen) belang. Omdat zij hier expliciet zegt dat zij hier "goede bedoelingen" heeft lijkt deze vorm van sociaal engagement in de eerste plaats te zijn gericht op het welzijn van de groep, waarmee we volgens Batson uitkomen op collectivistisch gemotiveerd sociaal engagement. Het is echter waarschijnlijk dat het hier ook om haar eigen belang gaat, zij ontvangt immers reactie op haar berichten waar zij wellicht ook iets mee kan doen: enig eigenbelang is hier niet onwaarschijnlijk.

30

35

- Motivatiesysteem:

Uitgaande van Dorien's "goede bedoelingen" past deze motivatie in het sociale motivatiesysteem vanuit (wellicht) de behoefte om gewaardeerd te worden, echter dit laatste heeft zij niet zelf met zoveel woorden gezegd. Echter ook andere motivatiesystemen zijn denkbaar.

40

- Relatie met spiritualiteit:

De relatie van deze vorm van sociaal engagement met spiritualiteit is niet duidelijk omdat de motivatie van haar goede bedoelingen niet duidelijk is.

45

8. Eten bij opa en oma

- Motief:

Dorien gaat regelmatig bij haar opa en oma eten, zij zegt echter niet waarom zij dit doet. Er zou een relatie gelegd kunnen worden met de bezorgdheid die zij toont t.a.v. haar grootouders omdat die wat problemen ondervinden. In dat geval betreft het hier (volgens Batson) altruïstisch gemotiveerd sociaal engagement, gericht op het welbevinden van enkele individuen in haar omgeving, voorkomend uit gevoelens van empathie.

50

- Motivatiesysteem:
Deze motivatie past in het sociale motivatiesysteem vanuit de behoefte om een significante persoonlijke relatie te onderhouden.
 - Relatie met spiritualiteit:
- 5 Er bestaat geen directe relatie tussen deze vorm van sociaal engagement, echter vanuit Dorien's gevoel van verbondenheid kan (wederom) een relatie met spiritualiteit gelegd worden.
10. Verplicht vrijwilliger bij de hockey
- 10 • Motief:
Haar lidmaatschap bij de hockey brengt met zich mee dat zij daar verplicht enkele klussen (bijv. bardiensten) moet opknappen. Dit sociaal engagement is egoïstisch gemotiveerd, het betreft hier primair haar eigen welbevinden, en secundair het welbevinden van de hockeyclub.
- 15 • Motivatiesysteem:
Deze vorm van sociaal engagement past in het sociale motivatiesysteem vanuit de behoefte om bij de hockeyclub te horen ("the need to belong").
- 20 • Relatie met spiritualiteit:
Het heeft geen enkele relatie met spiritualiteit, het gaat immers om een verplichte vorm van sociaal engagement, niet ingegeven door enige vorm van vrijwilligheid.
- 11/12. Gezin/Familie
- 25 • Motief:
Dorien is onderdeel van een hecht gezin en familie. Het voert te ver om deze vorm van sociaal engagement als puur egoïstisch te motiveren, hoewel haar eigenbelang in deze "gemeenschapsvorm" wel wordt gediend. Het betreft hier echter meer een gegeven, zij is in dit gezin/familie geboren, er is geen sprake van een gerichte motivatie. Aan de andere kant zou van een collectivistisch motief gesproken kunnen worden: haar sociaal engagement t.a.v. gezin/ familie is in het belang van "de groep".
- 30 • Motivatiesysteem:
In die zin pas deze vorm van sociaal engagement in het sociale motivatiesysteem vanuit "the need to belong".
- 35 • Relatie met spiritualiteit:
Er bestaat geen directe relatie tussen deze vorm van sociaal engagement en spiritualiteit, integendeel, de familie is wars van spiritualiteit. Echter vanuit Dorien's gevoel van verbondenheid kan (wederom) een relatie met spiritualiteit gelegd worden.
- 13.Hockey
- 40 • Motief:
Net als haar vrijwilligerswerk bij de hockeyvereniging, is ook haar lidmaatschap bij de hockeyvereniging gericht op eigen belang: zij hockeyt voor haar eigen plezier, vormt daar onderdeel van de gemeenschap, hetgeen niet direct in het belang is van anderen maar vooral van haarzelf. Hiermee komen we uit op egoïstisch gemotiveerd sociaal engagement.
- 45 • Motivatiesysteem:
Net als het verplichte "vrijwilligerwerk" dat hierbij hoort past deze vorm van sociaal engagement in het sociale motivatiesysteem vanuit "the need to belong"
- Relatie met spiritualiteit:
Er bestaat geen directe relatie met spiritualiteit.
- 50 14.Uitgaan en op vakantie met vriendinnen
- Motief: zie onderzoeksvraag 3
- Hier geldt een soortgelijke redenatie als bij (6). Het mes snijdt hier aan twee kanten: enerzijds heeft zij haar vriendinnen nodig om op vakantie te gaan (eigenbelang), anderzijds hebben haar vriendinnen Dorien ook nodig om dezelfde reden. Het is echter niet

waarschijnlijk dat zij op vakantie gaat en uitgaat uit altruïstische motieven, zij doet dit primair voor haar eigen plezier waarmee we volgens Batson uitkomen op egoïstisch gemotiveerd sociaal engagement.

- Motivatiesysteem:

5 Het gaat hier om het onderhouden van positieve relaties, hetgeen past in het sociale motivatiesysteem.

- Relatie met spiritualiteit:

Er bestaat geen directe relatie met spiritualiteit.

10 15a. Stemmen

In het interview wordt niet duidelijk waarom Dorien het nodig vond om te stemmen, daarom is niet met zekerheid te zeggen uit welke motivatie deze vorm van sociaal engagement voortkomt. Wel kan gesteld worden dat zij met haar stemgedrag primair het algemeen belang dient, het eigenbelang is secundair. Hiermee komen we uit op collectivistisch gemotiveerd sociaal engagement. Echter indien zij gaat stemmen uit plichtsgevoel en/of uit principe dan is eerder sprake van principalistisch gemotiveerd sociaal engagement. Omdat de motivatie voor Dorien's stemgedrag onduidelijk is kan dit moeilijk in een motivatiesysteem geplaatst worden. Om dezelfde redenen wordt niet direct een relatie met spiritualiteit gevonden.

20

De motivatie van Dorien's sociaal engagement "in daden" kan als volgt worden samengevat in schema 3 (§2.3.2):

Schema 3: Motivatie van Dorien's sociaal engagement in daden

Thema's van Communion (McAdams e.a.)	Motivatie (Batson e.a.)	Sociaal Engagement (daden)	
		Indicatoren van Dekker	
		Netwerken	Deelname
Dialogo	egoïsme	4.verkrachting teamgenoot delen met vriendinnen 5.delen spiritualiteit vriendinnen	
	egoïsme/ collectivisme	6. spiritueel internetforum	
Zorgen/Helpen	altruïsme		8.eten bij opa/oma
	egoïsme		10.verplicht vrijwilliger bij hockey
Gemeenschap	egoïsme/ collectivisme	11. gezin 12. familie	
	egoïsme	13.hockey 14.uitgaan/vakantie met vriendinnen 6.spiritueel internetforum	
	collectivisme/ principiële		15a.stemmen

25

➤ **Sociaal engagement in woorden**

7. Bezorgdheid t.a.v. opa/oma

30 Deze vorm van sociaal engagement ligt in het verlengde van (8) (zie "sociaal engagement in daden") en past om vergelijkbare redenen in het sociale motivatiesysteem, zonder een directe relatie met spiritualiteit te vertonen (behalve mogelijk in gevoelens van "verbondenheid")

35

9. Intentie om vrijwilligerswerk te doen

- Motief:

5 Dorien wil in de toekomst vrijwilligerwerk gaan doen vanuit gevoelens van empathie voor mensen die het moeilijk hebben.

- Motivatiesysteem:

Het gaat hier niet om persoonlijke relaties en/of om ergens bij te horen (sociaal motivatiesysteem) maar meer om competentiemotivatie: Dorien wil competent zijn (anderen helpen). Deze motivatie past in het cognitieve motivatiesysteem.

10

- Relatie met spiritualiteit:

Een relatie tussen deze vorm van sociaal engagement met spiritualiteit kan niet direct gevonden worden, behalve wederom vanuit haar gevoel van verbondenheid met anderen.

15

15b. Zorgen om de harde maatschappij

- Motief:

Dorien toont zich bezorgd om de harde maatschappij waarin wij leven die o.a. tot uitdrukking komt in het feit dat mensen zomaar ontslagen kunnen worden t.g.v de economische recessie. Deze vorm van sociaal engagement komt voort uit gevoelens van empathie voor deze mensen.

20

- Motivatiesysteem:

De motivatie voor deze bezorgdheid kan geplaatst worden in het sociale motivatiesysteem: Dorien's verontwaardiging en bezorgdheid komt voort uit de (in haar ogen) scheve verhoudingen om haar heen; het betreft hier (onbaatzuchtige) bezorgdheid gericht op anderen hetgeen wordt ingegeven door sociale motivatie.

25

- Relatie met spiritualiteit:

Behalve in haar gevoel van verbondenheid met andere mensen kan er geen relatie tussen deze vorm van sociaal engagement en spiritualiteit worden geconstateerd.

30

15c. Hecht belang aan goede sociale voorzieningen

Het belang dat Dorien hecht aan goede sociale voorzieningen staat in relatie tot haar sociaal engagement onder (15b). Om vergelijkbare redenen wordt deze vorm van sociaal engagement in het sociale motivatiesysteem geplaatst en wordt er (behalve in het gevoel van verbondenheid) geen relatie met spiritualiteit geconstateerd.

35

15d. Zorgen over mensen met schulden

Hier geldt een vergelijkbare redenatie als onder (15b) en (15c).

40

15e. Individualisme is geen goede ontwikkeling

- Motief:

Dorien vindt de individualisering van de samenleving geen goede ontwikkeling vanuit de gedachte dat mensen met problemen dan niet meer in hechte sociale verbanden worden opgevangen.

- Motivatiesysteem:

45 Deze vorm van sociaal engagement ligt in het verlengde van (15b), (15c) en (15d), en wordt om vergelijkbare redenen in het sociale motivatiesysteem geplaatst.

- Relatie met spiritualiteit:

Tevens wordt er (behalve het gevoel van verbondenheid) geen relatie met spiritualiteit geconstateerd.

50

Het bovenstaande kan worden samengevat in het volgende overzicht (§2.3.2):

Schema 4: relatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement van Dorien

	Sociaal Engagement (SE)	Relatie SE met Spiritualiteit	Motivatie(systeem) van SE
Gevoelens			
3	vriendinnen	geen	sociaal
		instrumenteel	cognitief (expliciet)
Daden			
4	verkrachting teamgenootje delen met vriendinnen	geen	cognitief (expliciet)
5	delen van spiritualiteit met vriendinnen	instrumenteel	cognitief (expliciet)
6	spiritueel internetforum	onduidelijk	sociaal?
8	eten bij opa/oma	geen (verbondenheid)	sociaal
10	verplicht vrijwilligerswerk hockeyclub	geen	sociaal
11	gezin	geen (verbondenheid)	sociaal
12	familie	geen (verbondenheid)	sociaal
13	lidmaatschap hockeyclub	geen	sociaal
14	uitgaan/vakantie vrienden	geen	sociaal
15a	stemmen	onduidelijk	onduidelijk
Woorden			
7	bezorgdheid opa/oma	geen (verbondenheid)	sociaal
9	intentie vrijwilligerswerk	geen (verbondenheid)	cognitief
15b	zorgen om de harde maatschappij	geen (verbondenheid)	sociaal
15c	hecht belang aan goede sociale voorzieningen	geen (verbondenheid)	sociaal
15d	zorgen over mensen met schulden	geen (verbondenheid)	sociaal
15e	individualisme is geen goede ontwikkeling	geen (verbondenheid)	sociaal

5 * De nummering correspondeert met de nummers uit schema's 1 t/m 3

Conclusie:

Resumerend kan gesteld worden dat bijna alle vormen van Dorien's sociaal engagement verklaard kunnen worden vanuit het (ideologische) gevoel van verbondenheid dat zij heeft met andere mensen. Zij drukt dit gevoel van verbondenheid zelf treffend uit in "de metafoor van de dominosteentjes" (bijlage 4B: onderdeel 2.2 Ideologie). Dit gevoel van verbondenheid komt als sociaal engagement tot uitdrukking in haar nadrukkelijke netwerk van familie en vrienden, en in haar bezorgdheid t.a.v. minder bedeelden in een harde maatschappij, en haar wens om in de toekomst vrijwilligerswerk voor eenzame ouderen of voor ontwikkelingslanden te gaan doen. De relatie tussen sociaal engagement en dit gevoel van verbondenheid kan per vorm van sociaal engagement meer of minder sterk zijn, echter de sterkte van deze relatie kan hier niet per vorm worden genuanceerd. Naast deze ideologische relatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement wordt (net als bij Ellen en Hilde) ook bij Dorien een instrumentele relatie geconstateerd in die zin dat zij diverse vriendinnen nodig heeft met wie zij haar spiritualiteit kan delen. Tenslotte staat haar "vrijwilligerswerk" voor de hockeyclub niét in relatie tot haar spiritualiteit, het is immers een verplichting die hoort bij het lidmaatschap.

8.2.4 Onderzoeksvraag 4: Methode Pieper

25 4a. Welke methode van analyse (Ganzevoort resp. McAdams resp. Pieper) is het meest geschikt om de inhoudelijke onderzoeksvragen (1 t/m 3) te kunnen beantwoorden?

4b. Levert de gehanteerde methode van interviewen (kwalitatief, face-to-face) en dataverzameling (half gestructureerde vragenlijst in combinatie met biografisch narratief) de beoogde informatie?

- 5 In het hiernavolgende wordt alleen ingegaan op (een deel van) onderzoeksvraag 4a, gericht op de methode Pieper, omdat de methode Pieper specifiek gerelateerd is aan het interview van Dorien. Onderzoeksvraag 4a zal in zijn geheel beantwoord worden (d.w.z. er zal een keuze gemaakt worden uit de verschillende analysemethoden) in hoofdstuk 9. Het antwoord op onderzoeksvraag 4b wordt, omdat bij elk interview dezelfde methode van interviewen en dataverzameling wordt gehanteerd, in algemene zin beantwoord in hoofdstuk 9 om herhalingen te voorkomen.

- 15 Het belangrijkste kenmerk van de methode Pieper is dat die dicht bij de interview- en de onderzoeksvragen blijft. Het is een vorm van 'close reading', rechttoe-rechtaan en als zodanig niet gekoppeld aan een theoretisch model of aan universeel toepasbare dimensies (methode Ganzevoort) of narratieve thema's (methode McAdams). Objectiviteit wordt (deels) bereikt door de schematische weergave (stap 2: categorisering) van het materiaal (waarbij gebruik is gemaakt van de dimensies van spiritualiteit/religiositeit volgens Glock&Stark en de thema's van Agency&Communion van McAdams) en door de consensusinterpretatie tussen
- 20 verschillende beoordelaars. In de praktijk blijkt dat alle onderzoeksvragen d.m.v. de "consensusinterpretatie" (zie stap 3) beantwoord kunnen worden doordat de gekozen categorieën (zie stap 2) zijn afgestemd op de onderzoeksvragen.

Conclusie:

- 25 Bij de methode Pieper wordt het analysedeel (stap 2) in zijn geheel afgestemd op de onderzoeksvragen hetgeen zeer efficiënt werkt: er worden geen "overbodige" analyses gedaan zoals bij de methode Ganzevoort en McAdams wel het geval is. Bovendien kunnen alle onderzoeksvragen beantwoord worden m.b.v. de methode Pieper. Een kanttekening is de vraag of deze methode de onderzoeker voldoende afstand laat nemen van de tekst,
- 30 hoewel dit door de consensusinterpretatie ondervangen zou moeten worden.

9. Samenvatting, Conclusies en Discussie

9.1 Samenvatting

In het hierna volgende wordt van elke respondent het totaalbeeld dat van hen is ontstaan schematisch weergegeven en kort toegelicht:

5

➤ Totaalbeeld Ellen

	Sociaal Engagement (SE)	Motief van SE	Motivatie-systeem van SE	Motivatie van SE (Batson)	Relatie SE met spiritualiteit	Thema van Communion (McAdams)
	Daden *	Doel				
1	delen spiritualiteit met oom	erbij horen klankbord	sociaal cognitief (expliciet)	egoïsme egoïsme	instrumen- teel	Dialogoog
2 a	contacten via spiritueel internetforum	erbij horen klankbord	sociaal cognitief (expliciet)	egoïsme egoïsme	instrumen- teel	Dialogoog en Gemeenschap
2 b	contacten via werk	werken met mensen	sociaal	egoïsme	geen	Dialogoog en Gemeenschap
3	inleven in patiënten	zo goed mogelijk helpen	cognitief (expliciet)	altruïsme	spirituele praktijk	Zorgen/Helpen
4	verzorging zieke moeder	helpen (empathie)	cognitief (expliciet)	altruïsme	geen	Zorgen/Helpen
5	verpleging, Reiki-healings, spiritueel kindercoach (beroep)	financiëel helpen voldoening	cognitief (expliciet) cognitief (expliciet) sociaal	egoïsme altruïsme egoïsme	spirituele praktijk	Zorgen/Helpen
6	handen opleggen voetbal	helpen voldoening	cognitief (expliciet) sociaal	altruïsme egoïsme	spirituele praktijk	Zorgen/Helpen
7	voetbalcoach	controle	cognitief (expliciet)	egoïsme	geen	Gemeenschap

* N.b. sociaal engagement in woorden/gevoelens komt in dit interview niet voor

10

Ellen's leven lijkt vooral op zichzelf gericht te zijn. Er ligt een sterke nadruk op het belang dat zij hecht aan autonomie over haar eigen leven, hetgeen in relatie staat tot haar anti-institutionele en anti-maatschappij gerichte houding, immers beide belemmeren haar in haar autonome levenshouding. Ondanks deze zelfgerichtheid toont Ellen toch sociaal engagement, niet in woorden en/of gevoelens maar wel concreet in daden. Echter haar sociaal engagement is m.n. gericht op de directe omgeving en is, m.u.v. de zorg voor haar moeder, nogal vluchtig d.w.z. het kost niet veel tijd en energie. Dit geldt niet voor haar beroepsmatig gerelateerde sociaal engagement: zij zet zich met grote betrokkenheid in voor haar (spirituele) patiënten. Verder richt haar sociaal engagement zich niét op het grotere geheel, d.w.z. de maatschappij waartegen zij juist een aversie toont. Dit komt tevens tot uitdrukking in de motivatie van haar sociaal engagement, welke behalve door egoïsme ook door altruïsme (d.w.z. gericht op individuen in de naaste omgeving) wordt ingegeven. Grotere belangen (gemotiveerd door collectivisme en/of principisme) komen niet voor in haar sociaal engagement.

15

20

25

Spiritualiteit is op alle mogelijke manieren geïntegreerd in Ellen's leven, het vormt onderdeel van haar identiteit en als zodanig ook van (een groot deel van) haar sociaal engagement. De relatie tussen Ellen's spiritualiteit en sociaal engagement ligt o.a. in het praktische gedeelte van haar spiritualiteit, d.w.z. zij gebruikt haar spirituele gaven door deze

5 in te zetten t.b.v. patiënten en/of bekenden, hetgeen resulteert in sociaal engagement. De relatie is (primair) gericht op de Ander (hoewel ook het Zelf hier secundair baat bij kan hebben). Naast de spirituele praktijk als verbindende factor wordt er ook een instrumentele relatie tussen sociaal engagement en spiritualiteit geconstateerd, d.w.z. Ellen heeft diverse vormen van sociaal engagement nodig t.b.v. de ontwikkeling en bevestiging van haar eigen spiritualiteit. De relatie is (primair) gericht op het Zelf (hoewel ook de Ander hier secundair baat bij kan hebben).

➤ **Totaalbeeld Hilde**

10

	Sociaal Engagement (SE)	Motief van SE	Motivatie (systeem) van SE	Motivatie van SE (Batson)	Relatie SE met spiritualiteit	Thema van Communion (McAdams)
Gevoelens		Emotie				
1	echtgenoot	onduidelijk (trouw?)	sociaal	n.v.t.	geen	Liefde/Vriendschap
2	spirituele vriendin	zielsverband	sociaal	n.v.t.	ervaring	Liefde/Vriendschap
3	patiënten	geen (éénwording)	onduidelijk	n.v.t.	ervaring	Liefde/Vriendschap
Daden		Doel/Emotie				
4	spirituele cursussen	leuk	biologisch	egoïsme	instrumenteel	Dialogoog
		klankbord, nieuw inzicht, kennis	cognitief (expliciet)	egoïsme		
		gelijkgestemden, erbij horen	sociaal	egoïsme		
5	filmgroep	sociaal contact	sociaal	egoïsme	instrumenteel	Dialogoog en Gemeenschap
		delen, klankbord	cognitief (expliciet)	egoïsme		
6	Tarotgroep	delen, klankbord uitwisselen	cognitief (expliciet)	egoïsme	instrumenteel	Dialogoog en Gemeenschap
		gelijk gestemden, erbij horen	sociaal	egoïsme		
7	zorg zieke ouders	Onbekend	sociaal	altruïsme	geen	Zorgen/Helpen
8a	werk in Thuiszorg	helpen/empathie	sociaal	altruïsme	geen	Zorgen/Helpen
8b	werk als voetreflex-therapeute	financieel	cognitief (expliciet)	egoïsme	spirituele praktijk	Zorgen/Helpen
		extra's: zo goed mogelijk helpen	cognitief (expliciet)	altruïsme		
9	Alzheimerstichting	onderzoek/bezorgdheid	cognitief (expliciet)	collectivisme	geen	Zorgen/Helpen
10	zorg voor buurvrouw	helpen/empathie	sociaal	altruïsme	geen	Zorgen/Helpen
Woorden		Emotie				
11	meeleven burenen	empathie	sociaal	n.v.t.	geen	Zorgen/Helpen
12a	milieuvervuiling	verbondenheid met natuur	cognitief (impliciet)	n.v.t.	ideologie/ervaring	Gemeenschap
12b	materialisme	verontwaardiging	cognitief (expliciet)	n.v.t.	geen	Gemeenschap
12c	respect t.a.v. medemens	verontwaardiging	cognitief (expliciet)	n.v.t.	geen	Gemeenschap

Hilde's levenshouding is sterk op anderen gericht, zelfgerichte thema's komen niet voor in haar leven. Sociaal engagement speelt hierin een grote rol, zowel in woorden, gevoelens als daden. Haar sociaal engagement is zowel gericht op de directe omgeving (echtgenoot, vriendin, ouders, burens, spirituele contacten, patiënten), als op de maatschappij (Alzheimerstichting, milieuvervuiling, normvervaging (respect), machtsverhoudingen, etc.).

5 Het sympathieke aan Hilde is dat zij zich nauwelijks bewust is van haar sociaal engagement (in daden). Zij beschouwt dit als vanzelfsprekend en het wordt eerder door haar gebagatelliseerd dan uitvergroot, zij zal deze activiteiten zeker niet spontaan noemen en er was enig doorvragen voor nodig om het uit haar te "trekken". Wel kan geconstateerd worden

10 dat Hilde's actieve sociaal engagement (d.w.z. in daden) zich met name beperkt tot haar directe omgeving (m.u.v. haar maatschappelijke betrokkenheid bij de Alzheimerstichting). Voor het overige toont zij maatschappelijk sociaal engagement in woorden en gevoelens, niet in daden. Een voorbeeld daarvan betreft haar sterke milieubewustzijn, hetgeen een goede indicator is voor sociaal engagement⁶⁵. Maar Hilde zet haar bezorgdheid t.a.v. het milieu bijvoorbeeld niet om in bijv. actieve betrokkenheid bij een milieuorganisatie. Het enige dat niet duidelijk naar voren komt in Hilde's sociaal engagement is haar integratie in grotere sociale verbanden, de gemeenschappen waar zij wel deel van uitmaakt lijken vluchtig. Zij wordt in haar actieve sociaal engagement (in daden) gemotiveerd door egoïstische, altruïstische en collectivistische motieven.

15

20 Spiritualiteit is tot op bepaalde hoogte geïntegreerd in Hilde's sociaal engagement, maar lijkt er soms ook los van te staan. Zelf zegt zij expliciet dat er volgens haar geen enkele relatie bestaat tussen haar sociaal engagement (waarmee zij meer de "vrijwilligers sfeer" bedoelt) en haar spiritualiteit, zij vindt dit meer een onderdeel van haar "menschzijn". Na analyse worden er toch enkele verbindingen tussen spiritualiteit en sociaal engagement

25 geconstateerd. Ten eerste wordt net als bij Ellen ook bij Hilde een praktische relatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement geconstateerd, d.w.z. zij gebruikt haar spirituele gaven door deze in te zetten t.b.v. patiënten en/of bekenden, hetgeen resulteert in sociaal engagement. De relatie is (primair) gericht op de Ander (hoewel ook het Zelf hier secundair baat bij kan hebben).

30 Daarnaast wordt, net als bij Ellen, een instrumentele relatie tussen sociaal engagement en spiritualiteit geconstateerd, d.w.z. Hilde heeft diverse vormen van sociaal engagement nodig t.b.v. (de ontwikkeling en "uitwisseling") van haar eigen spiritualiteit. De relatie is (primair) gericht op het Zelf (hoewel ook de Ander hier secundair baat zij kan hebben). Verder wordt er een verband tussen spiritualiteit en sociaal engagement gevonden in haar

35 spirituele verbondenheid met de natuur hetgeen als sociaal engagement tot uitdrukking komt in haar bezorgdheid om de milieuvervuiling: deze relatie wordt als "ideologische/ ervaringsrelatie" tussen spiritualiteit en sociaal engagement getypeerd en dient (in dit geval) een groter algemeen belang.

40 Tenslotte wordt een relatie tussen sociaal engagement en spiritualiteit gevonden in de (ziels)verbondenheid die zij ervaart in haar relatie met een vriendin en het gevoel van éénwording die zij ervaart met sommige patiënten: deze relatie wordt als "ervaringsrelatie" getypeerd d.w.z. (al dan niet spiritueel) sociaal engagement resulteert in een spirituele ervaring die niet gestuurd wordt door bewuste motivatie. N.b. eigen belang dan wel het belang van de ander speelt geen rol, het "gebeurt" gewoon op basis van gevoel en intuïtie.

45 Bij de overige vormen van sociaal engagement is geen relatie met spiritualiteit geconstateerd, maar lijkt er eerder sprake te zijn van een sterke andergerichtheid die haar motiveert tot dit sociaal engagement. In hoeverre deze "andergerichtheid" beïnvloed wordt door haar spiritualiteit is niet duidelijk, maar deze kan onbewust te maken hebben met de reeds genoemde gevoelens van (spirituele) verbondenheid met "anderen".

50

⁶⁵ Kronjee&Lampert, 2006, 171-208

➤ **Totaalbeeld Dorien**

	Sociaal Engagement (SE)	Motief van SE	Motivatie (systeem) van SE	Motivatie van SE (Batson)	Relatie SE met spiritualiteit	Thema van Communion
Gevoelens		Emotie				
3	vriendinnen	zie 4,5,14	sociaal cognitief (expliciet)	n.v.t.	geen instrumenteel	Liefde/ Vriendschap
Daden		Doel/Emotie				
4	verkrachting teamgenootje delen met vriendinnen	Delen	cognitief (expliciet)	egoïsme	geen	Dialogoog
5	delen van spiritualiteit met vriendin	Delen	cognitief (expliciet)	egoïsme	instrumenteel	Dialogoog
6	spiritueel internetforum	goede bedoelingen/ (waardering)	sociaal?	egoïsme/ collectivisme	onduidelijk	Dialogoog
8	eten bij opa/oma	bezorgdheid empathie (verbondenheid)	sociaal	altruïsme	geen (ideologie/ ervaring)	Zorgen/Helpen
10	verplicht vrijwilligerswerk hockey	lidmaatschap	sociaal	egoïsme	geen	Zorgen/Helpen
11	gezin	hechte band (verbondenheid)	sociaal	egoïsme/ collectivisme	geen (ideologie/ ervaring)	Gemeenschap
12	familie	hechte band (verbondenheid)	sociaal	egoïsme/ collectivisme	geen (ideologie/ ervaring)	Gemeenschap
13	lid hockeyclub	Sociale contacten, plezier	sociaal	egoïsme	geen	Gemeenschap
14	uitgaan/ vakantie vrienden	sociale contacten, plezier	sociaal	egoïsme	geen	Gemeenschap
15 a	stemmen	Onduidelijk	onduidelijk	collectivisme/principlisme	onduidelijk	Gemeenschap
Woorden		Emotie				
7	bezorgdheid opa/oma	empathie (verbondenheid)	sociaal	n.v.t.	geen (ideologie/ ervaring)	Zorgen/Helpen
9	intentie om vrijwilligerswerk te doen	empathie (verbondenheid)	cognitief (expliciet)	n.v.t.	geen (ideologie/ ervaring)	Zorgen/Helpen
15 b	zorgen om de harde mij.	empathie (verbondenheid)	sociaal	n.v.t.	geen (ideologie/ ervaring)	Gemeenschap
15 c	hecht belang aan goede sociale voorziening	empathie (verbondenheid)	sociaal	n.v.t.	geen (ideologie/ ervaring)	Gemeenschap
15 d	zorgen over mensen met schulden	empathie (verbondenheid)	sociaal	n.v.t.	geen (ideologie/ ervaring)	Gemeenschap
15 e	individualisme niet goed	empathie (verbondenheid)	sociaal	n.v.t.	geen (ideologie/ ervaring)	Gemeenschap

Dorien's levenshouding is sterk op anderen gericht. Sociaal engagement speelt een grote rol in Dorien's leven vooral door het feit dat zij geworteld is in diverse hechte en minder hechte sociale verbanden. Dit sociaal engagement in de vorm van sociale verbanden is deels gericht op haar directe omgeving en komt actief (d.w.z. in "daden") tot uitdrukking in de vorm van een uitgebreid vriendinnennetwerk waarmee zij o.a. haar spiritualiteit deelt, mee uitgaat en mee op vakantie gaat. Daarnaast is zij actief lid van de hockeyclub en behoort tot een hechte familie. Dit sociaal engagement t.a.v. haar directe omgeving dient vooral haar eigenbelang en komt uit zelfgerichte motivatie voort, hoewel in gezins- en familieverband ook collectivistische motieven een rol kunnen spelen.

Daarnaast richt haar sociaal engagement in de vorm van sociale verbanden zich op de maatschappij als geheel, d.w.z. op haar indirecte omgeving. Hierin komt vooral haar sociaal engagement "in woorden" tot uitdrukking in haar bezorgdheid om diverse negatieve ontwikkelingen in de maatschappij en om het lot van minder bedeelden.

Bijna alle vormen van Dorien's sociaal engagement kunnen verklaard worden vanuit een spirituele ideologie (en/of ervaring), nl. vanuit het gevoel van verbondenheid dat zij heeft met andere mensen. Zij drukt dit gevoel van verbondenheid zelf treffend uit in "de metafoor van de dominosteentjes". De relatie tussen sociaal engagement en dit gevoel van verbondenheid kan per vorm van sociaal engagement meer of minder sterk zijn, echter het is moeilijk om de mate van verbondenheid te nuanceren. Deze relatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement wordt als "ideologische/ervaringsrelatie" getypeerd en dient in sommige gevallen primair haar eigen belang en in andere gevallen primair het belang van de ander. Naast deze ideologische/ervaringsrelatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement wordt tevens de reeds eerder gevonden instrumentele relatie geconstateerd d.w.z. Dorien heeft sommige vriendinnen nodig om spiritualiteit mee te delen. De relatie is primair gericht op het Zelf (hoewel ook de Ander hier secundair baat zij kan hebben).

9.2 Conclusies

In het hierna volgende worden per onderzoeksvraag enkele algemene conclusies getrokken die zijn gebaseerd op de drie interviews van dit onderzoek. Wanneer dus gesproken wordt over de groep "Ongebonden Spirituelen" dan wordt hiermee de "groep" van drie respondenten bedoeld. **Dit betekent dat deze conclusies geen universele waarde hebben en slechts van toepassing zijn op de drie respondenten van dit onderzoek!!!** Wél kunnen deze conclusies dienen als input voor vervolgonderzoek waar zij aan een grotere steekproef getoetst zouden kunnen worden.

➤ Onderzoeksvraag 1: Spiritualiteit

- 1a. Wat zijn de belangrijkste biografische kenmerken van de persoon? en als onderdeel daarvan:
- 1b. Wat zijn de kenmerken van zijn/haar (ongebonden) Spiritualiteit?

Onderzoeksvragen 1a/1b hadden tot doel om het levensverhaal en (als onderdeel daarvan) de spiritualiteit van de respondenten in kaart te brengen. Hieruit worden verder geen inhoudelijke conclusies aan verbonden, het betreft hier meer een beschrijving op individueel niveau. Onderzoeksvraag 1a wordt beantwoord in hoofdstuk 5. Het antwoord op onderzoeksvraag 1b is terug te vinden in §6.2.1, §7.2.1 en §8.2.1, en wordt hieronder samengevat:

Ellen's spiritualiteit bevat veel paranormale elementen. Contacten die zij heeft met overledenen en andere paranormale ervaringen spelen van jongs af aan een rol. In de praktijk houdt zij zich vooral bezig met energiestromen w.o. Reiki. Spiritualiteit is voor Ellen een levenshouding en vertaalt zich in een bewuste omgang met anderen en een zelfbewuste manier van leven in het hier en nu, waarbij weinig dingen gepland worden en veel dingen haar gewoon overkomen. Hierbij laat zij zich leiden door gevoel en intuïtie.

Ook Hilde's spiritualiteit bevat veel paranormale elementen. Zo "ziet" zij iemand bij haar bed en heeft visioenen uit vorige levens. In de praktijk houdt zij zich vooral bezig met verschillende vormen van energie uit "de kosmos", w.o. maanenergie, natuurenergie, en de energiebanen die belangrijk zijn in haar voetreflexpraktijk. Haar spiritualiteit vertaalt zich in een ontspannen levenshouding waarbij niet zoveel gepland wordt maar dingen haar eerder overkomen. Hierbij laat zij zich leiden door gevoel en intuïtie. Hilde's (spirituele) verbondenheid met de natuur loopt als een rode draad door haar leven. Zij ontleent energie uit de natuur en gebruikt deze voor haar spirituele praktijk en voor zichzelf.

Dorien tenslotte heeft een (bijna magisch) wereldbeeld, waarin zij achter alles (ook de gewone dingen) betekenis zoekt. Twee zaken vallen op: de rol van het "het zesde zintuig" in haar leven en het bewustzijn van de "vierde dimensie". Met het "zesde zintuig" wordt haar sterk ontwikkelde intuïtie bedoeld, waardoor zij zich duidelijk laat leiden bij belangrijke beslissingen maar ook bij de alledaagse zaken. Bovendien kan zij met haar intuïtie bepaalde gebeurtenissen "voorzien", zij heeft er voorgevoelens over. Met de "vierde dimensie" wordt bedoeld dat ze zich sterk bewust is van het "niet-zichtbare", in de vorm van gidsen en engelen, entiteiten, vrienden uit "vorige levens" etc.. Spiritualiteit is voor Dorien een levenshouding en vertaalt zich in een bewuste omgang met anderen en een positieve insteek. Weinig dingen worden gepland, dat is ook niet nodig want veel goede dingen komen gewoon aanwaaien.

➤ **Onderzoeksvraag 2: Sociaal Engagement**

2a. Welke levenshouding heeft hij/zij (t.a.v. Zelf en de Maatschappij in zijn algemeenheid)?

En in het verlengde daarvan:

2b. Waaruit bestaat concreet zijn/haar Sociaal Engagement?

In de beantwoording van deze onderzoeksvragen wordt geen onderscheid gemaakt tussen vraag 2a en 2b omdat deze met elkaar samenhangen (d.w.z. levenshouding hangt samen met sociaal engagement en vice versa): daarom hebben onderstaande conclusies betrekking op beide onderzoeksvragen.

• ***Ongebonden Spirituelen zijn wél sociaal geëngageerd***

Alle respondenten tonen in meer of mindere mate sociaal engagement. Hoewel bij één van de respondenten een zelfgerichte levenshouding de boventoon voert en sociaal engagement (hoewel aanwezig) een ondergeschikte rol speelt, is er bij de andere twee respondenten duidelijk sprake van een op anderen gerichte levenshouding en daarmee van sociaal engagement.

• ***Maatschappij gericht sociaal engagement is grotendeels passief***

Hoewel twee van de drie respondenten een duidelijke bezorgdheid tonen t.a.v. bepaalde maatschappelijke vraagstukken wordt deze bezorgdheid niet omgezet in actieve betrokkenheid, d.w.z. het blijft (met een enkele uitzondering) bij "het tonen van bezorgdheid" maar er wordt niet (of nauwelijks) in groter verband (bijv. politiek, milieugroeperingen) actief bijgedragen aan de oplossing van maatschappelijke problematiek.

• ***Actief sociaal engagement ligt dicht bij huis***

Ten aanzien van de directe omgeving echter wordt wel actieve betrokkenheid geconstateerd, d.w.z. dat de respondenten diverse initiatieven ondernemen waarbij hun sociaal engagement wordt omgezet in daden. Het gaat hier bijvoorbeeld om het netwerken met familie en vrienden, deelname aan spirituele groepjes en sportclubs, de (actieve) zorg om ouders, grootouders, burens en bejaarden.

• ***Ongebonden Spirituelen maken niét altijd deel uit van hechte sociale verbanden***

Hoewel één van de respondenten juist in sterke mate onderdeel is van diverse hechte sociale verbanden, kan voor de overige twee respondenten geconstateerd worden dat de sociale verbanden waarvan zij deel uitmaken minder hecht en nogal vluchtig zijn. Zij

“opereren” vooral vanuit zichzelf, nemen deel aan sociale groepjes wanneer het hen uitkomt echter stappen hier net zo makkelijk weer uit.

➤ **Onderzoeksvraag 3: Motivatie**

5 3. Is ongebonden spiritualiteit (bijv. ideeën, overtuigingen) een motivatiebron voor sociaal engagement? En om welke spirituele motieven gaat het dan?

• **Sociaal engagement wordt gemotiveerd door spirituele ideologie/ervaring**

10 Een klein aandeel sociaal engagement wordt direct gemotiveerd vanuit een spirituele ideologie en/of ervaring die niet los van elkaar staan. Zo wordt bijvoorbeeld een sterke bezorgdheid t.a.v. de milieuvervuiling (sociaal engagement) getoond welke voortkomt uit een intense spirituele verbondenheid van deze persoon met de natuur (spirituele ideologie/ervaring). In dit voorbeeld is het sociaal engagement niet zelfgericht en dient een groter (algemeen) belang. Een ander voorbeeld van sociaal engagement dat door
15 ideologie/ervaring wordt gemotiveerd is een nadrukkelijk sociaal netwerk (sociaal engagement) hetgeen gemotiveerd wordt vanuit de spirituele “verbondenheid” (spirituele ervaring/ideologie) die deze persoon voelt met andere mensen. In dit geval dient het sociaal engagement het eigen belang dan wel het belang van de Ander. De hierboven beschreven relatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement wordt als volgt gevisualiseerd:

20

Ideologische/ervaringsrelatie:

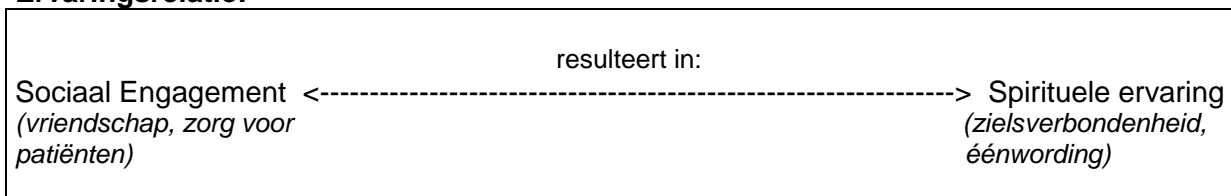

25 Naast bovengenoemde relatie waarbij sociaal engagement wordt gemotiveerd vanuit spirituele ideologie en/of ervaring zijn er diverse andersoortige relaties gevonden tussen ongebonden spiritualiteit en sociaal engagement. Deze relaties worden hierna toegelicht:

• **Sociaal engagement resulteert in spirituele ervaring (en vice versa)**

30 Er wordt een relatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement gevonden in de (ziels)verbondenheid die één van de respondenten ervaart in haar relatie met een vriendin en het gevoel van éénwording die zij ervaart met sommige patiënten: (spiritueel) sociaal engagement resulteert hier in een spirituele ervaring die niet gestuurd wordt door bewuste motivatie. Het is waarschijnlijk dat deze relatie twee kanten uitwerkt, d.w.z. dat het gevoel van zielsverbondenheid op zijn beurt resulteert in vriendschap. N.b. eigen belang dan wel het belang van de ander speelt geen rol, het “gebeurt” gewoon op basis van gevoel en intuïtie.
35 Deze relatie kan als volgt gevisualiseerd worden:

Ervaringsrelatie:

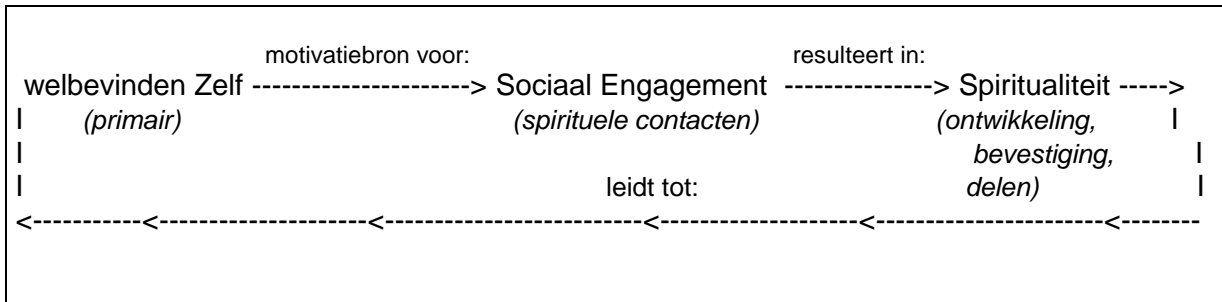

• **Spiritueel sociaal engagement primair gemotiveerd door welbevinden Zelf**

40 Er zijn diverse aanwijzingen dat bepaalde vormen van sociaal engagement door aan spiritualiteit gerelateerde motieven worden ingegeven. Dit is niet hetzelfde als sociaal engagement dat door een spirituele ideologie en/of ervaring wordt gemotiveerd. Het gaat hier

om een “instrumentele” relatie tussen sociaal engagement en ongebonden spiritualiteit. Met name sociaal engagement in de vorm van spirituele sociale contacten en verbanden (spiritueel internetforum, individuele spirituele sociale contacten, spirituele groepen etc.) wordt primair gemotiveerd vanuit het eigen welbevinden (hoewel ook de ander hier secundair mee gediend kan zijn); deze vorm van sociaal engagement wordt actief opgezocht omdat men dit nodig heeft voor de eigen spiritualiteit (delen, uitwisseling ervaringen, klankbord) en toont om die reden een instrumentele relatie met spiritualiteit. Deze instrumentele relatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement wordt als volgt gevisualiseerd:

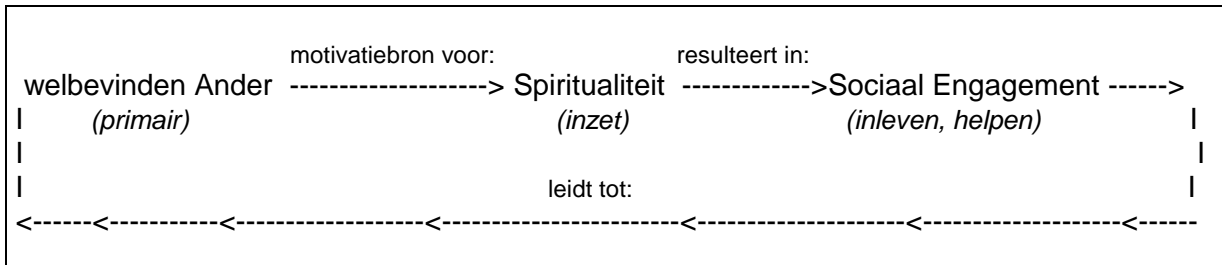
10 **INSTRUMENTELE RELATIE:**

• **Spiritueel sociaal engagement primair gemotiveerd door welbevinden Ander**

De “praktische” relatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement betreft het (al dan niet beroepsmatig) inzetten van spiritualiteit, d.w.z. spirituele gaven worden gebruikt t.b.v. het welbevinden van patiënten en/of bekenden, hetgeen resulteert in sociaal engagement. Net als bij de “instrumentele” relatie geldt dat het sociaal engagement niet gemotiveerd wordt vanuit een spirituele ideologie en/of ervaring. De relatie is primair gericht op de Ander (hoewel ook het Zelf hier secundair baat bij kan hebben). Deze praktische relatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement wordt als volgt gevisualiseerd:

20 **Praktische relatie:**

• **Groot deel sociaal engagement toont geen directe relatie met spiritualiteit**

Een groot deel van het sociaal engagement wordt niet direct gemotiveerd vanuit spiritualiteit, althans de respondent is zich hier niet bewust van. Eén van de respondenten verklaart haar sociaal engagement (welke voor een groot deel uit sociale relaties bestaat) vanuit een “gevoel van verbondenheid”, echter het is de vraag of dit gevoel van verbondenheid in elke relatie in vergelijkbare mate een rol speelt. Een andere respondent ziet zelf geen enkele relatie tussen haar vrijwilligerwerk en haar spiritualiteit, en verklaart dit vrijwilligerwerk meer vanuit haar “menszijn”, het is echter de vraag in hoeverre haar “menszijn” wordt beïnvloed door haar spiritualiteit.

➤ **Onderzoeksvraag 4: Methoden en technieken**

4a) Welke methode van analyse (Ganzevoort resp. McAdams resp. Pieper) is het meest geschikt om de inhoudelijke onderzoeksvragen (1 t/m 3) te kunnen beantwoorden?

5 4b) Levert de gehanteerde methode van interviewen (kwalitatief, face-to-face) en dataverzameling (half gestructureerde vragenlijst in combinatie met biografisch narratief) de beoogde informatie?

10 In dit onderzoek is relatief veel nadruk gelegd op het biografische narratieve interview en daaraan gerelateerd een narratieve methode van analyse. Het is de vraag echter of een gedetailleerde narratieve analyse (volgens Ganzevoort resp. McAdams) nodig is voor de beantwoording van de onderzoeksvragen. Zowel uit de methode Ganzevoort als de methode McAdams bleek dat er veel zaken uit de analyse naar voren kwamen die later niet meer werden gebruikt voor de beantwoording van de onderzoeksvragen. Daarbij komt dat de methode Ganzevoort zeer tijdrovend bleek te zijn in verhouding tot de andere twee. De
15 conclusie lijkt gerechtvaardigd om de methode van analyse minder te focussen op de narratieve structuur van het (levens)verhaal en meer op de onderzoeksvraag.

Op het eerste gezicht lijkt de methode Ganzevoort het meest objectief en zelfs leidend tot de mogelijkheid van kwantificering van de resultaten. Echter vooral in de keuze van de verhaallijnen ligt een flink stuk subjectiviteit besloten. Verder lijkt deze methode minder
20 geschikt voor het soort interview dat gebruikt wordt in dit onderzoek: op het biografisch narratief na betreft het vooral halfgestructureerde interviews waarbij de hoeveelheid fragmenten mede werd bepaald door het aantal vragen dat werd gesteld over een bepaald thema.

Nadeel van de methode McAdams is vooral dat deze gericht is op bepaalde narratieve structuren waardoor het gevaar ontstaat dat voor dit onderzoek relevante delen van het interview buiten de analyse vallen.

Vooralsnog wordt voor de methode Pieper gekozen die dicht bij de stof blijft met als belangrijkste voordeel dat in een vroeg stadium gericht kan worden op de
30 onderzoeksvragen. Bovendien is de methode efficiënt en niet tijdrovend. Het enige gevaar schuilt in het feit dat de onderzoeker mogelijk té dicht bij de stof blijft wegens de ontbrekende tussenliggende analyse. Dit probleem wordt in principe ondervangen door de consensusinterpretatie.

35 De methode van interviewen is goed bevallen. Uit het (nauwelijks gestuurde) narratieve gedeelte komt veel spontane (belangrijke) informatie naar voren die de respondent bij meer structuur wellicht niet verteld zou hebben. Het daaropvolgende halfgestructureerde gedeelte ondervangt (zoals gepland) alle nog ontbrekende informatie.

Er zijn nog wel een aantal verbeteringen mogelijk t.a.v. het vragenschema. Ten eerste bleek in de praktijk dat topics 1 (levensverhaal) en 3 (spiritualiteit) spontaan door de respondent in
40 één geïntegreerd geheel verteld worden, deze topics blijken moeilijk van elkaar te scheiden te zijn. Het is dan ook logischer om topics 1 en 3 (beide narratief) direct achter elkaar te zetten en topics 2 en 4 (die fungeren als check van topic 3) er direct achter te plaatsen.

Ten tweede wordt er zéér uitgebreid ingegaan op het levensverhaal en daaraan gekoppeld de spiritualiteit van de respondent (topics 1 t/m 4). Pas in de slotfase van het interview wordt
45 ingegaan op sociaal engagement (topic 5) en de relatie daarvan met spiritualiteit (topic 6). In de praktijk blijkt dat voor deze slotfase nog relatief weinig tijd over is terwijl het hier wel om dé onderzoeksvraag gaat: dit verdient meer aandacht/tijd omdat er dan (per vorm van sociaal engagement) beter en gedetailleerder doorgevraagd kan worden naar de motivatie: bepaalde vormen van sociaal engagement zijn niet goed gemotiveerd in het huidige
50 onderzoeksmateriaal. Dit kan bereikt worden door een vooraf bepaalde maximum tijd te geven voor topics 1 en 3 en/of door het half-gestructureerde gedeelte van topics 2 en 4 wat in te korten door bepaalde vragen weg te laten of eerder af te kappen (d.w.z. meer te sturen) bij (te) uitgebreide verhalen.

55 Bovenstaande uiteenzetting resulteert in het volgende aangepaste schema (zie ook §4.2):

Fasering (Flick)	Topic	Onderzoeksmethode	Onderzoeksgrootheden
Fase 1	1.Levensverhaal	Narratief	Ongebonden Spiritualiteit
	3.Eigen spiritualiteit verkennen (en ontwikkeling door het leven heen)	Narratief	
Fase 2	2.Verkennen van begrippen: religie, spiritualiteit, kerken	half gestructureerd	
	4.Checklist: dimensies van religiositeit/spiritualiteit	half gestructureerd	
	5.Sociaal engagement verkennen	half gestructureerd	Sociaal Eng./ Motieven
Fase 2/3	6.Verbinding tussen spiritualiteit en sociaal engagement	half gestructureerd	Spirituele Motieven

9.3 Discussie

5 Ten eerste is uit bovenstaande naar voren gekomen dat bij geen van de drie respondenten sprake is van genotzucht, narcisme of extreem egocentrisme (hoewel bij één van de respondenten wel een zekere zelfgerichtheid is geconstateerd). Met andere woorden de beschuldigingen vanuit de literatuur (zie hfst. 1) worden hier niet gestaafd. Bij alle drie de respondenten is in meer of mindere mate wel degelijk sprake van sociaal engagement, echter de vraag komt op wat de "waarde" is van het getoonde sociaal engagement. In 10 hoofdstuk 1 is "sociaal engagement" gedefinieerd als "betrokkenheid bij anderen in woorden, gevoelens en daden". Iemand kan dus bijvoorbeeld een zeer grote passieve betrokkenheid bij anderen tonen (en toont daarmee veel sociaal engagement), echter de vraag is wat ons dat "oplevert". Een ander kan weer zeer grote actieve betrokkenheid bij anderen tonen, echter wanneer dit "slechts" betrokkenheid in de vorm van een (door 15 egoïsme gemotiveerd) uitgebreid sociaal netwerk betreft is de vraag wederom: wat levert ons dat eigenlijk op, want ondertussen wordt er geen enkele steun bij gedragen aan het "grotere geheel". Tenslotte kan iemand weinig onbetaald maar zeer veel betaald sociaal engagement tonen, maar valt dit überhaupt nog wel onder de noemer "sociaal engagement"? N.b. 20 voorgaande uitspraken zijn van normatieve aard. Echter het gaat er hier niet in de eerste plaats om of de ene vorm van sociaal engagement "beter" of "slechter" is dan de andere vorm, het gaat om de vraag of de gebruikte definitie van "sociaal engagement" niet te breed is uitgevallen. Met de definitie zoals deze nu gehanteerd wordt is het mogelijk dat bij (bijna) iedereen wel bepaalde vormen van sociaal engagement geconstateerd kunnen worden 25 echter de vraag is in hoeverre dit sociaal engagement dan nog onderscheidend is te noemen. In relatie met deze begrenzing staat de onderverdeling in categorieën van Dekker waarvan gebruik is gemaakt bij de definitie van sociaal engagement. Om aan te sluiten bij de in dit onderzoek gehanteerde definitie van sociaal engagement zijn de categorieën van Dekker wat opgerekt omdat deze nogal nauw begrensd waren (§2.2.1.2), echter achteraf 30 gezien lijkt het erop dat deze ruimere interpretatie van het begrip sociaal engagement wat al te ruim is geweest: een herdefinitie van de onderscheiden categorieën (en wellicht een vernauwing richting de oorspronkelijke definitie) is op zijn plaats. Tenslotte is gebleken dat niet alle vormen van sociaal engagement binnen de categorieën van Dekker pasten, hetgeen voor de korte termijn is opgelost met een categorie "overig". Wellicht kan dit in 35 vervolgonderzoek nader omschreven worden.

Verder wordt opgemerkt dat er in dit onderzoek, inherent aan de onderzoeksmethode, van is uitgegaan dat mensen op rationele wijze (expliciet) hun sociaal engagement kunnen motiveren. In de praktijk echter is het waarschijnlijk dat een zeker deel van hun sociaal engagement op onbewuste (impliciete) wijze tot stand komt. Aanwijzingen die deze 40 veronderstelling ondersteunen zijn te vinden in de interviews waar diverse motieven van altruïstisch gemotiveerd sociaal engagement niet als zodanig onder woorden worden gebracht, enerzijds wellicht uit vanzelfsprekendheid (het zou voor Hilde vanzelfsprekend

kunnen zijn om haar demente moeder te helpen, dat hoeft/kun je niet (te) motiveren), anderzijds wellicht uit onvermogen: waarom legt Ellen eigenlijk de handen op bij gebleesde kinderen? Ze wil "helpen", maar waarom wil ze eigenlijk helpen? Waarom gaat Dorien eigenlijk eten bij haar opa en oma? Zij toont zich bezorgd, maar vanuit welke
5 gevoelens wordt die bezorgdheid gemotiveerd? En zo zijn er nog meer voorbeelden te bedenken. Zoals gezegd brengt de onderzoeksmethode met zich mee dat tot op bepaalde hoogte direct naar motivatie van sociaal engagement gevraagd wordt, echter de interviewer kan niet eindeloos naar het waarom blijven vragen tot het fundamentele motief is
10 geopenbaard. Het is dan ook de vraag of deze onderzoeksmethode de fundamentele motieven van sociaal engagement daadwerkelijk heeft kunnen achterhalen. Wellicht kunnen projectieve technieken zoals gebruikt bij T.A.T. (§2.3.1.1) hier uitkomst bieden. Hiermee zouden onbewuste motieven (van o.a. spiritueel ideologische aard) naar voren kunnen komen.

15 Verder past nog een opmerking over de áárd van de relatie tussen ongebonden spiritualiteit en sociaal engagement. In dit onderzoek is deze relatie onderzocht vanuit motivationeel perspectief, m.a.w. is ongebonden spiritualiteit (bijv. ideeën, overtuigingen) een
20 motivatiebron voor sociaal engagement, en zo ja om welke spirituele motieven gaat het dan? Uit het onderzoek kwam naar voren dat slechts een klein deel van het sociaal engagement direct (aanwijsbaar) wordt gemotiveerd (of voortkomt) vanuit een spirituele ideologie en/of
25 ervaring. Daarnaast echter zijn enige andersoortige relaties gevonden tussen ongebonden spiritualiteit en sociaal engagement, nl. een instrumentele relatie en een praktische relatie. Bij de instrumentele relatie toont men weliswaar aan spiritualiteit gerelateerd sociaal
30 engagement echter ondertussen is het eigen welbevinden de primaire motivatiebron. Bij de praktische relatie worden spirituele gaven (al dan niet beroepsmatig) ingezet primair t.b.v. het welbevinden van de Ander, waarbij spiritualiteit als een soort "tool" fungeert. Zowel voor
35 de instrumentele als voor de praktische relatie tussen spiritualiteit en sociaal engagement geldt dat de betreffende vormen van sociaal engagement níét direct gemotiveerd worden vanuit spiritualiteit. Ook de ervaringsrelatie wordt niet gemotiveerd vanuit spiritualiteit, maar
40 hangt daar wel mee samen (d.w.z. zonder spiritualiteit geen ervaring). Alleen bij de gecombineerde ideologische/ervaringsrelatie is er sprake van sociaal engagement dat gemotiveerd wordt vanuit spiritualiteit: het één (sociaal engagement) wordt gemotiveerd door
45 het ander (spirituele ideologie/ervaring). Hiermee komen we uit op de vraag of de relatie tussen ongebonden spiritualiteit en sociaal engagement eenzijdig vanuit motivationeel
50 perspectief belicht zou moeten worden of dat er wellicht ook gezocht zou moeten worden naar andersoortige verbanden. Met andere woorden: is "motivatie" het sleutelwoord bij de relatie tussen ongebonden spiritualiteit en sociaal engagement?

40 Tenslotte kan ten aanzien van de fundamentele motivatiesystemen (van Metaal&Jansz) de vraag gesteld worden of deze afdoende zijn om de motivatie van sociaal engagement te verklaren. We hebben gezien dat vooral het sociale en expliciet cognitieve motivatiesysteem van toepassing zijn geweest. Het impliciete cognitieve motivatiesysteem komt slechts één
45 keer voor (hetgeen overigens inherent is aan de onderzoeksmethode) en het biologische motivatiesysteem komt ook slecht één keer voor.

45 Het onderzoeksmateriaal geeft aanleiding voor de veronderstelling dat in het sociale motivatiesysteem een subcategorie van "spirituele sociale motivatie" gemaakt kan worden. Dit komt vooral naar voren in het interview met Dorien die een (spirituele) verbondenheid
50 voelt met de gehele mensheid van waaruit in principe al haar sociale relaties verklaard kunnen worden: aan de ene kant kunnen haar sociale relaties verklaard worden vanuit "the need to belong" hetgeen in het sociale motivatiesysteem past, maar tegelijkertijd komt deze
55 "need to belong" voort uit haar spirituele gevoel van verbondenheid hetgeen een "spirituele sociale motivatie" doet vermoeden. Uit bovenstaande volgt dat de fundamentele motivatiesystemen van Metaal&Jansz bruikbaar zijn om de motivatie van sociaal engagement te verklaren, echter het lijkt erop dat de
indeling (d.w.z. biologisch, cognitief, sociaal) momenteel vrij grof is: enige nuancering (in

subcategorieën specifiek gericht op spiritualiteit) lijkt op zijn plaats. Het draagvlak voor een dergelijke nuancering kan onderzocht worden in vervolgonderzoek.

Literatuurlijst

- 5 Baarda, D.B. & De Goede, M.P.M. **Basisboek Methoden en Technieken:** Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek, Wolters-Noordhoff, Groningen; Houten, 2001, 3^e herziene druk
- 10 Baarda, D.B. & De Goede, M.P.M. & Teunissen, J. **Basisboek Kwalitatief Onderzoek:** Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek, Wolters-Noordhoff, Groningen/ Houten, 2005, 2^e herziene druk
- 15 Baarda, D.B. & De Goede, M.P.M. & van der Meer-Middelburg, A.G.E. **Basisboek Interviewen:** Handleiding voor het voorbereiden en afnemen van interviews, Wolters-Noordhoff, Groningen; Houten, 2007, 2^e herziene druk, ISBN 978 90 01 70013 3
- 20 Batson, C.D.,& Ahmad, N.& Tsang, J.A. **Four Motives for Community Involvement,** Journal of Sociological Issues 58/3: 429-445, 2002
- 25 Baumeister, R.F.& Leary, M.R. **The Need to Belong:** Desire for interpersonal attachment as a fundamental human motivation, Psychological Bulletin 117: 497-529, 1995
- Bellah, R. N. **Habits of the Heart:** Individualism and commitment in American life, University of California Press, 1985
- Belzen, J.A. **Studying the Specificity of Spirituality:** Lessons from the psychology of religion, Mental Health, Religion & Culture, 12/3: 205-222, 2009
- 30 Berghuijs, J.T. **Proposal for a survey using the LISS panel of Center Data,** 2009
- Bernts, T. & Dekker, G & De Hart, J. **God in Nederland:** inzichten en vergezichten, Religie en Samenleving 3/1: 36-47, 2008
- 35 Bloch, J.P. **New Spirituality, Self and Belonging:** How new agers and neo-pagans talk about themselves, Westport, Praeger, 1998
- 40 Bruce, S. **God is Dead:** secularization in the west, Oxford etc., Blackwell, 2002
- Carette, J.R. & King, R. **Selling Spirituality:**The silent takeover of religion, London, Routledge, 2004
- 45 Chandler, S. **The Social Ethic of Religiously Unaffiliated Spirituality,** Religion Compass 2/2: 240-256, 2008
- Dekker, P. **Social Capital of Individuals,** in: Prakash, S.& P.Selle (eds), Investigating Social Capital: comparative perspectives on civil society, participation and governance, Sage, 88-110, 2004
- 50 Flick, U. **An introduction to qualitative research,** Sage Publications, Los Angeles; London; New Delhi; Singapore, 2006, 3^e druk, ISBN 978 1 4129 1145 0

- Ganzevoort, R.R. **Reading by the Lines**, Proposal for a narrative analytical technique in empirical theology, *Journal of Empirical Theology* 11/2:23-40, 1998
- Ganzevoort, R.R. **De Praxis als Verhaal**, Narrativiteit en praktische theologie, Kampen, 1998
- 5 Glock, C.Y. & Stark, R. **Religion and Society in Tension**, Rand McNally&Company, Chicago, 5^e druk, 1971
- 10 Heelas, P.& Woodhead, L. **The Spiritual Revolution**: Why religion is giving way to spirituality, Oxford etc., Blackwell Publishing, 2005
- Hermans, H.J.M & Kempen, H.J.G. **The Dialogical Self**: meaning as movement, Academic Press, Inc., San Diego, California, 1993, ISBN 0-12-342320-1
- 15 Kronjee, G. & Lampert, M. **Leefstijlen en Zingeving**, in: Donk, W.B.H.J. van de, Jonkers, A.P.e.a. *Geloven in het publieke domein: verkenningen van een dubbele transformatie*, Amsterdam, Den Haag, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 171-208, 2006
- 20 Lynch, G. **The New Spirituality**: an introduction to progressive belief in the twenty-first century, I.B.Tauris&Co Ltd, London, New York, 2007, ISBN 978 1 84511 414 5
- 25 McAdams, D.P. **The Stories we Live by**: Personal myths and the making of the Self, Guilford Press, New York and London, 1993
- McAdams, D.P. e.a. **Themes of Agency and Communion in Significant Autobiographical Scenes**, *Journal of Personality* 64/2; 339-377, 1996
- 30 McAdams, D.P. **The Case for Unity in de (Post)Modern Self**: A modest proposal. In: Ashmore, Richard D.&Jussim, Lee (eds.). *Self and Identity. Fundamental Issues*. Oxford University Press, New York, Oxford, 1997
- 35 Meester, M. **Nieuwe Spiritualiteit**: Jonge denkers over grote religies, Ten Have, Kampen, 2008, ISBN 978 90 259 5816 9
- Metaal, N. & Jansz, J. **Psychologie, De Stand van Zaken**, Swets&Zeitlinger Publishers, Lisse, 9^e druk, 2001, ISBN 90 265 1395 2
- 40 Oorschot, W. van & Arts, W. **The Social Capital of European Welfare States**: the crowding out hypothesis revisited, in: *The Journal of European Social Policy*, vol. 15, nr.1; 5-26, 2005
- 45 Pieper, J.Z.Th. **God gezocht en gevonden?** Een godsdienstpsychologisch onderzoek rond het kerkelijk huwelijk met pastoraaltheologische consequenties, Dekker & van de Vegt, Nijmegen, 1988
- Putnam, R.D. **Bowling Alone**: America's declining social capital, *Journal of Democracy* 6/65-78, 1995
- 50 Stake, R.E. **The Art Of Case Study Research**, Sage Publications, Thousand Oaks, London, 1995